

METSZETEK

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

CROSS-SECTIONS
SOCIAL SCIENCES JOURNAL

Vol. 13 (2024) No. 1

ISSN 2063-6415

DOI 10.18392/METSZETEK

METSZETEK Társadalomtudományi Folyóirat

Vol. 13 (2024) No. 1

Főszerkesztő:
Dr. Czibere Ibolya

Szerkesztők:

Dr. Balogh László Levente, Dr. Csoba Judit, Dr. Fényes Hajnalka, Dr. Huszti Éva,
Dr. Mohácsi Márta, Dr. Nagy Levente, Dr. Rác Andrea, Sipos Flórián

Szerkesztőbizottság:

KATZ, Katalin – The Hebrew University of Jerusalem
KOLOZSVÁRI, Orsolya – College of Coastal Georgia
NISTOR, Laura – Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvár
PICCIONE, Vincenzo – Roma Tre University, Italy
URIZ, Maria Jesús – Public University of Navarre, Pamplona
VIRTO, Lucia Martínez – Public University of Navarre, Pamplona
WOODS, Ronald – University of Technology Sydney, Australia

Tudományos tanácsadó testület:

BOBKOV, Vyacheslav – Russian Science Academy, Moscow, Russia
FOX, Chris – Manchester Metropolitan University, United Kingdom
GEELHOED, Sandra – University of Applied Sciences Utrecht, Netherlands
HERRMANN, Peter – University of Eastern Finland, Kuopio, Finland; Corvinus University,
Budapest, Hungary
HORAKOVA HIRSCHLER, Nicole – University of Ostrava, Czech Republic
JANKY, Béla – Budapest University of Technology, Hungary
KERÜLŐ, Judit – University of Nyíregyháza, Hungary
RAZUMOVA, Tatiana – Moscow State Lomonosov University, Russia
SZABÓ, Márton – University of Miskolc, Hungary
SZÁNTÓ, Zoltán – Corvinus University of Budapest, Hungary
TIMÁR, Judit – Hungarian Academy of Sciences Centre for Economic and Regional Studies
Research Center; Eötvös Loránd University, Hungary
WIKTORSKA-ŚWIEŹCKA, Aldona – University of Wrocław, Poland

Olvasószerkesztő:
Béres-Áfra Zsuzsa

Tördelőszerkesztő:
Juhászné Marosi Edit

Szerkesztőségi munkatársak:
Béres-Áfra Zsuzsa
Dr. Molnár Éva

ISSN 2063-6415

Kiadja: a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Felelős kiadó: Prof. Dr. Keményfi Róbert dékán
Webcím: ojs.lib.unideb.hu/metszetek
E-mail: metszetek@arts.unideb.hu
DOI 10.18392/metszetek

Tartalomjegyzék

KÖZELKÉP

GRÚNHUT ZOLTÁN: A partikuláris bizalom újragondolása	5
FÉNYES HAJNALKA – MARKOS VALÉRIA – KOCSIS ZSÓFIA – FAZEKAS ELEK: A szülők iskolai önkéntes munkája a pedagógusok interpretációjában Magyarország egy hátrányos helyzetű régiójában.....	28
SZŐŐR-FÜLÖP LUCA – BÖRDŐS KATALIN: Fialatok munkaerőpiaci integrációjának hazai jógyakorlata	49
CZIBERE IBOLYA – NEMES-ZÁMBÓ GABRIELLA: Family perspectives for young people growing up in child protection care.....	67

RECENZÍÓ

VIDA LÁSZLÓ: A töredezett magyar társadalom esélyei	88
Abstracts.....	94

Contents

CLOSE-UP

ZOLTÁN GRŰNHUT: Reframing of Particular Trust	5
HAJNALKA FÉNYES – VALÉRIA MARKOS – ZSÓFIA KOCSIS – ELEK FAZEKAS: Parents' school volunteering in the interpretation of teachers in a disadvantaged region of Hungary	28
LUCA SZŐÖR-FÜLÖP – KATALIN BÖRDŐS: An example of good practice for integrating youth into the labor market in Hungary	49
IBOLYA CZIBERE – GABRIELLA NEMES-ZÁMBÓ: Family perspectives for young people growing up in child protection care	67

REVIEW

LÁSZLÓ VIDA: A töredezett magyar társadalom esélyei	88
Abstracts	94

KÖZELKÉP

A partikuláris bizalom újragondolása¹

GRÜNHUT ZOLTÁN²

ABSZTRAKT

A tanulmány kísérletet tesz a partikuláris bizalom – vagyis az egyén legközvetlenebb hozzátartozói, barátai, személyes ismerősei felé érzett bizalmának – elméleti újragondolására. Ennek jegyében először is rámutat arra, hogy a szakirodalomban kétféle olvasat található a partikuláris bizalom jelenségét illetően. Ezek egyike valóban bizalomról értekezik, illetve arról, hogy az egyén szoros kötésű kapcsolatai felé érzett bizalma miként alapozza meg a mások, általában az embertársak irányában érzett bizalmát. Ebben az olvasatban a partikuláris bizalom minden más típusú bizalom eredendő forrása. A másik értelmezés a partikuláris bizalmat csoportjelenségként fogja fel, s azt hangsúlyozza, ha a társas érintkezések jellemzően zárt, a tagokkal kivétező csoportok keretei között zajlanak, akkor a szélesebb társadalmi együttműködések korlátokba ütköznek, az integráció-kohézió megreked, makroszinten pedig bizalmatlanság alakul ki. E két olvasat jól láthatóan ellentmondó, jelen tanulmány szerint azonban csak az egyiknek, mégpedig az előbbinek a mondanivalója koherens és konzekvens.

KULCSSZAVAK: partikuláris bizalom, bizalmatlanság, elsődleges kapcsolatok, embertársakba vetett bizalom, összetartozás

ABSTRACT

Reframing of Particular Trust

The paper strives to reconsider the theory of particular trust, i.e. one's trusting feelings towards her/his most intimate relatives, friends, and personal relations. By doing this, at first, the paper sheds light on two distinct interpretations of particular trust in the literature. One of these approaches addresses particular trust as a kind of core disposition of the self, and it describes how one's trust towards her/his bonding relations establishes the given subject's generalized trust towards others, in a broad sense, to people as such. The other interpretation argues that particular trust is important for group-level social dynamics. It claims that if members of close-knit and exclusive groups, dominated by particular trust, are interacting only with each other, and avoiding out-group relations, then broader social cooperation and collaboration are constrained, social integration and cohesion are limited, and on macro level there is an unfolding distrust. As it seems, the above-described readings of particular trust are contradictory. The

¹ Mariann-nak köszönettel kérdéseirért és válaszaikért. A tanulmány az NKFIH által támogatott „Magyar fiatalok percepciói Európáról és európaiságról” című kutatás része (az FK134893 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, az FK20 pályázati program finanszírozásában valósult meg).

² Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont; e-mail: grunhut.zoltan@krtk.hu

KÖZELKÉP

current paper stresses that just one of these interpretations is coherent and consistent – the first one.

KEYWORDS: *particular trust, distrust, primer relations, trust towards unknown others, togetherness*

Bevezetés

Jelen tanulmány célja egy problémafelvető gondolat kísérlet megosztása a partikuláris bizalom újraértelmezéséről. Fukuyama (1997) híres könyvében a bizalomrádiuszokból indul ki, amikor a személyközi bizalom különféle típusait tárgyalja. Az egyénhez való közvetlen közelség szempontjából elhelyezkedő, egyre táguló rádiuszok legkülső cikkelye a lehető legszélesebben értelmezett embercsoportot, azaz a bármiféle megkülönböztetés nélküli ismeretlen másokat öleli fel. Ebből következően a legszűkebb bizalomkör az elsődleges kapcsolatokra, azaz a családtagokra, rokonokra, közeli barátokra, közvetlen munkatársakra terjed ki. Minél közelebb van az egyénhez az adott rádiusz, annál inkább a partikuláris bizalom jellemzi azt. Sztompka (1999) átveszi Fukuyama megközelítését és a személyközi bizalom további típusait igyekszik beazonosítani, noha sem elméletileg, sem az empirikus vizsgálhatóság operacionalizálási kritériumai szerint nem viszi végig okfejtését. Emiatt igazából nála is a két szélső rádiusz koncepciójának releváns, habár kétségkívül felvázol további csoportokat.

Az egyénnek kifejezett szüksége van arra, hogy a szoros kötésű (*bonding* jellegű) kapcsolataiban bízni tudjon. Ez alapvető feltétele az intimitásnak, kötődésnek, csoporthoz tartozásnak, egyáltalában a társas kapcsolatok mélységének, intenzitásának, tartósságának (Füzér 2015). Ha valakinek a szoros kötéseit bizalmatlanság hatja át, akkor az általában szenvedésményekkel terheli a társas léttel összefüggő személyes tapasztalatokat (magányosság, állandó gyanakvás, óvatosságkényszer, interakciós szorongások stb.). A partikuláris bizalom tehát nélkülözhetetlen a szubjektum és a társadalom szempontjából is (Barbalet 1996). Ugyanakkor az érintkezéseknek nem lehet kizárólagos alapja e bizalomforma, mert akkor a társadalmi együttműködés folyamata a személyes kapcsolatokra, legfeljebb a csoporton belüli (*in-group* jellegű) interakciókra szűkül be (Misztal 1996).

A partikuláris bizalom efféle teoretikus értelmezése tulajdonképpen az 1960-as évek óta tartja magát. Noha többféle összefüggésben vizsgálták és interpretálták a jelenséget időközben, lényegi tartalmát nem kérdőjelezték meg. Jelen írás abból indul ki, hogy a partikuláris bizalom szakirodalmában két, egymásnak élesen ellentmondó olvasat található. Ha ezeket szisztematikusan összevetjük, akkor kiderül, hogy csak az egyik tartalma koherens és konzekvens, miközben a másik interpretáció kategóriahibás fogalommal dolgozik: bizalomként értelmezi a bizalmatlanságot. Az alábbi gondolatmenet e két olvasat ütköztetésére tesz kísérletet, mégpedig annak céljával, hogy a partikuláris bizalomról pontosabb képet kapjunk. Mindez többek kö-

KÖZELKÉP

zött azért is lényeges, mert több szerző szerint (Bodor et al. 2019, Giczi – Sik 2009, Sik 2012, Tóth 2009) a magyar társadalomra a partikuláris bizalom kedvezőtlen hatását túltengése jellemző. Nem biztos azonban, hogy a jelenség, amit partikuláris bizalomnak neveznek, valóban annak értelmezhető.

A partikuláris bizalomtól az embertársakba vetett bizalomig – és vissza

Mára a személyközi bizalom kutatásának két markáns iránya alakult ki. Az egyik elsősorban arra kíváncsi, hogy milyen feltételek mellett hajlandók az egyének érintkezni másokkal (Hardin 1993, 2006). Ezt szituatív megközelítésnek szokás nevezni. Lényege szerint a bizalom megelőlegezésének kognitív összetevőire koncentrál ezen irányzat, legfőbb érvei pedig a racionális döntésmélet köré szerveződnek (Cook – Santana 2018).

Ehhez képest egy korábbi témafelvetésnek tekinthető az a kutatási perspektíva, amely az egyén másokhoz, köztük ismerős és ismeretlen emberekhez való általános viszonyulását igyekszik feltárni, illetve annak eredőjeként egy alapvető bizalomérzést (vagy bizalmatlanságot) akar megragadni (Uslaner 2002). Ez utóbbi tehát az egyén személyiségét (gondolkodásmódját, érték- és normaválasztásait, attitűdjeit, jellemző praxisait) meghatározó, diszpozíciós természetű tulajdonságként, beállítódásként azonosítja azt a bizalomra épülő (vagy éppen bizalomhiányos) viszonyulást, amely döntően befolyásolja az adott illető társas érintkezéseit (Jones 1996, Miller 2000). Ezen irányzat az affektív komponensekre fókuszál, azokat pszichológiai-társadalomelméleti keretben tárgyalja.

A partikuláris bizalom mindkét megközelítés számára értelmezhető jelenség. A szituatív irányzat elsősorban azt vizsgálja ennek kapcsán: ismerősökkel és idegenekkel érintkezve vannak-e különbségei a bizalommutatás feltételeinek. Diszpozíciós perspektívában egy ennél sokkal összetettebb és ambiciózusabb kutatási kérdés következik a partikuláris bizalom problémájából. Nevezetesen az, hogy az egyén szoros kötésű, elsődleges kapcsolatok felé érzett bizalma milyen általános, mások, köztük ismeretlenek és idegenek felé kivetíthető (projektálható) viszonyulást tesz lehetővé. Jelen tanulmány a diszpozíciós szemléletet tartja magáénak.

Minden ember csecsemőkorától kezdve gyűjti a másokhoz való viszonyulás emocionálisan meghatározó tapasztalatait. A csecsemőnek már az én-tudatra ébredést megelőzően, tehát a szubjektum kialakulása előtt (nem is szólva a beszélő szubjektum formálódásáról), van olyan viszonyélménye a szüleivel-gondozóival, amelyben a bizalom affektív tapasztalata (vagy annak hiánya) gyökeret ver. A gyermekpszichológia területén számos szerző foglalkozik e témával, s bár ezek a munkák elsősorban a fejlődés- és gyermeklélektan (Pléh 2010, Weiner et al. 2012), szelf- és kötődésmélet (Fonagy 2001, Fonagy et al. 2002), tárgykapcsolat-elmélet (Greenberg – Mitchell 1983, St. Clair 2000) stb. tudásanyagát kívánják gyarapítani, a biza-

KÖZELKÉP

lomkutatásnak kétségkívül van mit meríteni e tanulmányokból. De anélkül, hogy nagyon más területre merészkednénk, az Erikson (2002) által tárgyalt *ősbizalom* pontosan a fent említett koragyermekkorai viszonyulás affektív tapasztalatát nevesíti. Valamivel átfogóbb, társadalomelméleti síkon ugyanez a jelenség Adornonál (2020 [1951]) *összerettként*, Kristevánál a szimbolikus nyelvi kommunikációt megelőző *szemiotikus azonosulásként* (McAfee 2003), Honnethnél (2013) pedig az *elismerés* mindenki vele született eredeti képességeként definiálódik. Valamennyien egy olyan, érzelmileg mélyen átítatott, a szubjektummá válást (az individuális világlátást, gondolkodásmódot, személyiségjegyeket, jellemvonásokat) erősen befolyásoló kisgyermekkorai viszonyélményt írnak körül, amelyre az egyéni életút későbbi tapasztalatai csupán rárakódnak. A bizalomkutatás számos ismert alakja, köztük Coleman (1990), Erikson (1968), Giddens (1990), Holmes (1991), Rosenberg (1957), Rotter (1980), Uslaner (2002) és Wrightsman (1991) érvelnek úgy, hogy minden ember jellemezhető egyfajta bizalomdiszpozícióval (noha ennek elnevezéséről nincs egyetértés), amely az egyén másokhoz való kapcsolódását befolyásolja. E szerzők hangsúlyozzák ezen individuális beállítódás érzelmileg releváns, affektív természetét, alapvető rögzültségét, valamint lassú és nehézkes változását. Baier (1986) – a fent írtaknak megfelelően – nyomatékosítja, hogy e bizalomdiszpozíció már kisgyermekkorban formát ölt, hiszen annak forrása a legszorosabb, legintimebb társas kapcsolatok alapvető érzelmi tapasztalata (intimitás és bizalom efféle összefüggését Beck és Beck-Gernsheim [1995], Giddens [1991] és Timmerman [1991] is kiemelik).

A bizalomdiszpozíció forrása tehát mindenképpen szűk, behatárolható kapcsolati körre összpontosul. E viszonyulás címzettje ugyanakkor egy, az elsődleges csoportnál mindenképpen sokkal tágabb közeg: maguk az embertársak (Rorty 1999). E kettősség abból következik, hogy a gyermek előtt már pár hónapos korától okvetlenül megnyílik a világ, azaz mind több embert lát, mind többekkel találkozik, érintkezik. Az a folyamat, ahogy önmagára ismer szüleihez-gondozóihoz viszonyulva, rohamosan felgyorsul, illetve egy szélesebb embercsoport felé orientálódik. E szakaszban jóllehet még nem beszélhetünk én-tudattal bíró szubjektumról, de – s ezt hangsúlyozzák a fenti érvek – már van a kisgyermeknek olyan affektív tapasztalatú, intim viszonyélménye, amely hatással van arra, hogy miként ismer másokra, milyen érzelmeket vált ki benne a másokhoz való kapcsolódás.

Ez az intim viszonyélmény rendkívül összetett. A tudományos körülírása, nem is szólva az empirikus vizsgálhatóságról, meglehetősen bonyolult feladat. Ennek dacára egy ideáltipikus elméleti keret mindenképpen megfogalmazható. E szerint az *ősbizalom* alapja a gyermekhez való olyan viszonyulás, amelyben érvényesül a feltétel nélküli szeretet, gondoskodás, törődés, jóindulat, kedvesség, odafigyelés, nagylelkűség, együttérzés stb. (Ita – Grünhut 2020). A fogalmi kategóriák bővíthetők. A lényeg azonban, hogy egy olyan odaadó viszonyulásról van szó, amely a gyermek gyorsan változó igényeire reflektál, s ezzel számára – a lehetőségekhez mérten – állandó jó érzéseket biztosít (Rosenthal et al. 1981). Nyilvánvaló képtelenség folyama-

KÖZELKÉP

tosan a gyermek igényei szerint viszonyulni hozzá. A szülő-gondozó és a gyermek igényei jelentősen eltérhetnek, akár többször is egy adott rövid perióduson (például napszakon) belül. Ez feszültségeket, frusztrációkat, szorongásokat válthat ki a felnőttből, illetve azt különböző formában megtapasztalva a gyermekből is. Ezért az önállóságra nevelés, a korlátok-keretek megismertetése – időszerű és arányos mértékben – szintén fontos része annak az odaadó viszonyulásnak, amely az ősbizalmat megalapozza. A fent említett kategóriák sorában tehát olyan fogalmaknak is helyet kell szorítani e viszonyulás leírására, mint az őszinteség, nyíltság-egyenesség, szavahihetőség, becsületesség, igazságosság, méltányosság stb. E tartalmak semmivel sem kevésbé relevánsak. Ezek reflektálnak ugyanis arra, ha a szülő-gondozó valamilyen, a gyermek aktuális igényét keretező korlátot vezet be, azt nem pusztán egyoldalú tiltásként vagy követelésként közvetíti, hanem a gyermek jóllétét-biztonságát szavatoló határhúzásként, vagy éppen az eltérő igényekből fakadó feszültség megelőzését szolgáló egyensúlyi törekvésként (például „*ezt most meg kell csinálnom, de utána játszunk*” és hasonló). Csecsemőkorban az odaadó viszonyulás e dimenziói még nem időszerűek, a gyermek pár hónapos korától kezdve azonban egyre inkább lényegessé válnak. Segítenek ugyanis megismertetni és elfogadtatni a *gyermeki én* és *felnőtt másik* kölcsönös különbözőségét és mégis eredendő hasonlóságát. A szubjektum kialakulása és formálódása idején mindez elősegíti a meglévő bizalomérzés kiáltalánosíthatóságát másokra: közelebbi és távolabbi ismerősökre, idegenekre, általában az embertársakra (Grünhut 2021).

A szubjektummá váló gyermek azért tudja az ősbizalmát projektálni mások, ismeretlenek felé, mert a szüleiivel-gondozóival meglévő viszonyélményének az affektív tapasztalata arra bátorítja, hogy az emberek jellemzően olyanok, mint az elsődleges kapcsolatai (Rotter 1980). Azt az odaadó viszonyulást tehát, amelyet csecsemőkorában, illetve az én-tudatra ébredés során megtapasztalt, a másokra, mindenkire jellemző, azaz *emberséges* viszonyulásként feltételezi. Márpedig erről a viszonyulásról saját tapasztalatként tudja, hogy emocionális értelemben jó (örömteli, megnyugtató, kielégítő stb.). Később, a fogalmi-logikai gondolkodása kialakulásával a gyermek azt is elfogadja majd, hogy a másokhoz való viszonyulásnak ez a helyes módja, azaz morális formája (Uslaner 2008). Az ősbizalom projektálása mögött meghúzódó egyszerű összefüggés tehát világos: a gyermek jellemzően emberségesnek feltételezi az embertársait, s ezért mind többekkel szeretné ezt a kölcsönösen emberséges viszonyulást megtapasztalni. Hiszen az alapvetően jó és helyes. Így lesz az elsődleges kapcsolatok intim viszonyélményből egy sokkal általánosabb emberséges viszonyulás; vagy másként fogalmazva: a szoros kötések partikuláris bizalmából embertársakba vetett bizalom (Erikson 1968).

Az ideáltipikus elméleti keret ellenoldali érvelése, amely tulajdonképpen az ősbizalmatlanság esete, az előbbiekből meglehetősen egyértelműen következik (Freyd 1996). Ha a gyermekhez csecsemőkorától kezdve, majd végig a szubjektummá válás során jellemzően úgy viszonyulnak a szülei-gondozói, amely nélküli a fentebb tár-

KÖZELKÉP

gyalt feltétlen odaadást, ellenkezőleg: szeretethiányban, szándékos rosszindulatban, gonoszságban, önzőségben, őszintétlenségben, igazságtalanságban, méltánytalanságban, kegyetlenségben, érzéketlenségben, megszegyenítésben, elhagyatottságban, magányban, sértő-bántó bánásmódban, fizikai és/vagy verbális erőszakosságban stb. van része a kicsinek, akkor ez mély szenvedésélményként rögzül benne. Azt fogja gondolni, mégpedig nyomasztó emocionális tapasztalatai (traumái, szorongásai, félelmei, elfojtott indulatai stb.) okán: ha az elsődleges kapcsolatai így viszonyulnak hozzá, ilyen *embertelenséggel*, akkor abból az következik, hogy az emberek általában ilyenek (Bernath – Feshbach 1995). Senkiben sem lehet tehát megbízni. Az ősbizalmatlanságát fogja kivetíteni másokra (Gobin – Freyd 2014).

Ősbizalom és ősbizalmatlanság, bizalomdiszpozíció, partikuláris bizalom

Az előző fejezetben szó volt ősbizalomról és ősbizalmatlanságról, egyéni bizalomdiszpozícióról, valamint partikuláris bizalomról. Ahhoz, hogy ezeket pontosabban megérthessük, az írás következő szakasza megkísérli tisztázni, milyen összefüggés van e fogalmak között. Mint láttuk, a legalapvetőbbek az ősbizalom és az ősbizalmatlanság, vagyis az egyén azon affektív késztetései, amelyek már a legkorábbi gyermekkortól átélt különféle tapasztalatok, főként az elsődleges kapcsolatokkal (szülővel, testvérekkel, rokonokkal stb.) meglévő viszonyulások érzelmi lecsapódásaiként rögzülnek. A fenti érvelés két ideáltipikus esetként ábrázolta az ősbizalom, illetve – ismétlődő szenvedésélmények hatására – az ősbizalmatlanság kialakulását a gyermekben. A valóság azonban ennél jóval összetettebb, amennyiben ezek nem egy képzeletbeli érzésskála két behatárolható végpontjai. Koragyermekkori tapasztalatai tükrében mindenkiről inkább az mondható el, hogy valamilyen egyedi és egyéni mértékben mind az ősbizalom, mind az ősbizalmatlanság formát ölt benne. Heller Ágnes (2015) szerint ugyanis bizalom és bizalmatlanság nem zárják ki egymást, sőt, igazából kölcsönösen feltételezi egyik a másikat. Az egyén bizalomérzése pontosan attól lesz olyan magával ragadóan sodró, de mégis éles kontúrokkal bíró, mert a bizalmatlanság mint emocionális impulzus árnyékként kíséri azt. A bizalmatlanság betörése, fenyegető szétáradása ellen nyújt egyfajta biztonságos megnyugvást a bizalom. De attól még az egyén számára a bizalmatlanság átélt nyomasztó affektív impulzus, amely akkor is jelen van, ha éppen szinte egyáltalán nem fejt ki hatást. Bizalom és bizalmatlanság tehát nem önmagukban álló emóciók, hanem egymáshoz szükségszerűen viszonyulva telítődnek azokkal az alapvető érzéstöbbletekkel, amelyek affektív késztetéseként hatnak az egyénre. Ha ugyanis az ősbizalmatlanság egyáltalán nem rögzülne a kisgyermekben, akkor az csak valamilyen vak és naiv bizalmat érezne, aminek semmi sem szabna határt. A bizalomérzés függetlenedne az emberektől. Ez pedig egyértelműen akadályozná azt, hogy a gyermek (illet-

KÖZELKÉP

ve a későbbi felnőtt szubjektum) közeli és távoli embertársaiban képes legyen fel- és elismerni a másikat. A bizalom lényegi feltétele azonban éppen az, hogy a másik ember a maga módján és önmaga által megbízhatónak bizonyuljon, azaz visszaerősítse a számára megelőlegezett bizalmat. Ugyanígy az ősbizalmatlanság korlátlanága az ősbizalom bármilyen gyenge és halvány pislákolása nélkül szintén lelki sérültségre utal, mégpedig olyan komolyra, amely csak a legsúlyosabb pszichopatológias esetekre igaz. Azon kevesek, akikről ez elmondható, nemkülönben teljesen vakok a másik emberre.

Ősbizalom és ősbizalmatlanság tehát általában minden egyénben ott van. A kettő nem zárja ki egymást, s egyik a másikat – számottevő pszichés zavarok kiváltása nélkül – nem képes felülrni, kiszorítani. Az, hogy valakiben az ősbizalom és az ősbizalmatlanság milyen egyedi arányban van jelen, az határozza meg az egyén bizalomdiszpozícióját. Az ősbizalom és az ősbizalmatlanság mint rögzült affektív késztetések tehát sajátos érzelmi drive formájában hatnak az egyénre, annak tulajdonságaira és beállítódásaira. Ez a drive – többé vagy kevésbé mereven – megszabja a szubjektumra jellemző személyiségjegyeket, jellemvonásokat, gondolkodási-megismerési sémákat, érték- és normaválasztásokat, attitűdöket, rutin magatartásokat, praxismódozatokat. Ilyen értelemben az egyén bizalomdiszpozíciója a saját ősbizalmának és ősbizalmatlanságának az együttese, ám anélkül, hogy ezen affektív késztetések valamilyen egységes érzelmi impulzussá olvadnának össze. A bizalomdiszpozíció ezért abban más, mint az ősbizalom és az ősbizalmatlanság külön-külön, hogy kifejezi azok egymáshoz való viszonyulását. Sematikusan elképzelve, valakiben lehet ősbizalom és ősbizalmatlanság kiegyenlített vagy kiegyenlítetlen, illetve ezen affektív késztetések hathatnak erősen vagy gyengén.³ E kéttengelyű és négyoszlatú elméleti térben ugyanakkor ősbizalom és ősbizalmatlanság annyi végtelen sok összefüggés-pozíciót vehet fel, ahány ember van. Az egyén bizalomdiszpozíciója tulajdonképpen ez a sajátosan egyedi összefüggés-pozíció ősbizalom és ősbizalmatlanság között.

Mielőtt még képletesebben magyarázhatnánk mindezt, fontos beilleszteni az érvelésbe a partikuláris bizalmat. Ez utóbbi – mint ismeretes – az egyén legszoro-

³ Pusztán elméleti feltevésből indulunk ki. E teoretikus perspektívában a *kiegyenlített* azt jelenti, hogy ugyanolyan impulzív erővel hat ősbizalom és ősbizalmatlanság az egyéni bizalomdiszpozíciók belül. A *kiegyenlítetlen* pedig arra utal, hogy valamelyik jelentőségtejtjesebb. Nyilván a kiegyenlített formát nehéz gyakorlati eshetőségként feltételezni. Mindez az elméleti logikát azonban nem korlátozza. Az, hogy ősbizalom-ősbizalmatlanság *erősen* vagy *gyengén* hat, arra utal: mennyire befolyásolják azok az egyén gondolkodását, megismeréseit, attitűdjeit, cselekvéseit. Ha gyengén hatnak, akkor nyilván egyéb (például: genetikai vagy érdekvérelt) tényezők szerepe erősebb az individuális személyiségjegyek és jellemvonások alakulása, változása kapcsán. Attól tehát, mert kiegyenlítetlen valakinek az ősbizalma és az ősbizalmatlansága, akármelyik is jelentőségtejtjesebb, még nem biztos, hogy az nagyon meghatározza az egyén szubjektivitását. Ehhez az is kell, hogy az ősbizalom vagy ősbizalmatlanság erőteljesen hasson. S nyilván e logika szerint a nagyjából kiegyenlített ősbizalom és ősbizalmatlanság is lehet többé vagy kevésbé meghatározó aszerint, hogy mennyire erőteljesen hatnak az egyén tulajdonságaira.

KÖZELKÉP

sabb kötésű kapcsolatok felé érzett bizalma. Ugyanezen elsődleges kapcsolati körből meríti a gyermek – már az én-tudat kialakulása előtti időszaktól kezdve – azokat a viszonyulási tapasztalatokat, amelyek affektív tartalommal telítődve rögzülnek benne, s az ősbizalmát valamint az ősbizalmatlanságát, illetőleg azok összefüggéseként a bizalomdiszpozícióját megalapozzák. A szubjektum kialakulásának folyamatával, e korai, minden szempontból rendkívül meghatározó személyiségformálódással párhuzamosan a gyermek bizalomdiszpozíciója érvényesülni kezd, azaz állandóan kihat annak megismeréseire: a másokhoz, önmagához, illetve a természeti és tárgyi környezetéhez való viszonyulásaira. Mindeközben élete e rendkívül fajsúlyos szakaszában a gyermek továbbra is az elsődleges kapcsolataival folytatja legintenzívebb társas érintkezéseit. Rajtuk, mint *fontos mások* észlelésein, elbeszélésein, tudatos és tudattalan érzelm kifejezésein keresztül jut saját megismeréseire (vö. Erikson 2002). Idővel a gyermek azonban másként kezdi tapasztalni ezeket az interakcióit, amennyiben az ismétlődő kapcsolódások emocionálisan releváns élménylecsapódásai rögzült affektív késztetéseivel találkoznak benne. Ha ezek a bizalomdiszpozíciójának sokkal inkább az ősbizalom-részét érintik meg és hívják előtérbe, akkor az elsődleges kapcsolatai felé erősebb bizalmat fog érezni a gyermek, illetve ezt a partikuláris bizalmat általánosítja majd ki mások – ismerősök és ismeretlenek – felé. Ha éppen ellenkezőleg, a szoros kötésű kapcsolatokkal folytatott érintkezései rendszeres impulzusokkal rezonálnak a bizalomdiszpozíciójának az ősbizalmatlanság-részére, akkor a gyermek meglehetősen ambivalens bizalommal lesz a legközvetlenebb személyes környezete felé (vagy legalábbis annak bizonyos tagjai irányában). Ennek projektálása pedig azt hozza majd, hogy másokkal, általában embertársaival szemben is érezni fog számottevő bizalmatlanságot (Fonagy et al. 2017).

Az én-tudattal még nem rendelkező gyermek tehát az elsődleges kapcsolataiból olyan, affektív jelentőségű tapasztalatokat rögzít, amelyek megalapozzák az ősbizalmát és az ősbizalmatlanságát, illetve azok összefüggéseként az egyéni bizalomdiszpozícióját. Ennek hatására, amikor az én-tudata bontakozni kezd, akkor valójában már nem egy üres szubjektum (Duschinsky – Foster 2021). Megismeréseit, másokhoz és a külvilághoz való viszonyulásait befolyásolja az addigra már gyökeret vert bizalomdiszpozíciója. Hogy az én-tudattal bíró gyermek miként érez a legszorosabb kötésű kapcsolatai felé, mennyire jellemzi bizalom és/vagy bizalmatlanság e kötődéseit, azt már meglehetősen sokrétű formában képes kifejezni. Ezekről az érzelmi impulzusokról ugyanis tudja, hogy azok inkább jók (kielégítők, megnyugtatók, élvezhetőek stb.) vagy rosszak (nyugtalanítók, félelemkeltők, frusztrálóak stb.). Azért tudja, mert ezek az impulzusok rezonálnak valahogyan a bizalomdiszpozíciójában megjelenő ősbizalom-ősbizalmatlanság affektív késztetéseire. A partikuláris bizalom tehát nem más, mint a gyermek bizalomdiszpozíciójának kivetülése a gyermekkel intim és intenzív érintkezésben lévő fontos másokra, illetőleg ezen affektív késztetéseknek a dinamikus érzelmi visszatükrözése, kedvező esetekben többnyire inkább a gyermek ősbizalmára való rezonálás az elsődleges kapcsolatok részéről.

KÖZELKÉP

Fentebb szóba került, hogy az ősbizalom, ősbizalmatlanság, bizalomdiszpozíció és partikuláris bizalom közötti összefüggés szemléltethető. Képzeljünk el tehát egy kirakóst, amelynek egyetlen darabja van a kezünkben. Egy része ezen elemnek fekete, a másik fehér; egyik az ősbizalmat, a másik az ősbizalmatlanságot jelképezi. A fekete és a fehér részek nem keverednek, nincs szürkeárnyalatos hányad. A kirakós darabon belül a két színrész lehet hasonló vagy akár egészen eltérő méretű. Maga a kirakós darab a gyermek bizalomdiszpozíciója. Értelemszerűen, ha valamelyik színrész nagyobb, akár lényegesen kiterjedtebb, mint a másik, akkor ehhez a kirakós darab több illeszkedési pontja tartozik. A kirakós darabhoz aztán külső elemek kezdenek csatolódni. Ezek jelképezik a gyermek érintkezéseinek érzelmileg releváns élménylecsapódásait (főként az elsődleges kapcsolatokból). Ha a bizalomdiszpozíciós kirakós darab illeszkedési pontjainak számottevő többsége egy színrészhez tartozik, akkor jó eséllyel a külső elemek ehhez fognak csatolódni. A gyermek partikuláris bizalma tehát felerősíti, reprodukálja, kiterjeszti majd a bizalomdiszpozíciós kirakós darab érintett színrészét, azaz az ősbizalmat vagy éppen az ősbizalmatlanságot. Ahogy ez a kirakós épül, az jeleníti meg tulajdonképpen a gyermek bizalmának kivetülését másokra, ismerősökre és ismeretlenekre, általában az embertársakra. Ezt nevezhetjük a gyermek bizalommintázatának.

Ezen illusztráció sematikusán, mégis szemléletesen visszaadja a bizalomdiszpozíció jelentőségteljes hatását a gyermekre, annak fejlődésére. Nincs determinisztikus elrendeltség: mindkét színrészhez lehet kapcsolódni, de bizonyos, hogy egyszerűbb ahhoz, amit a gyermek (illetve a későbbi felnőtt szubjektum) maga kivetít a rögzült tapasztalataiból következő affektív késztetése alapján. A bizalom bizalmat, a bizalmatlanság bizalmatlanságot szül. Akármennyire is épül a kirakós egyik vagy másik színrész szerinti oldala, a kettő soha nem fogja felülrni, kiszorítani, ledominálni egymást, s különösen nem a bizalomdiszpozíciós alapidarabon belül. Minden egyes kirakós elem, amely az egyén bizalommintázatához hozzáépül, akármilyen kapcsolati rádiuszból származik, valójában az érintett szubjektum ismeretlen embertársaihoz fűződő viszonyulását befolyásolja. Az interakciós partner mint megbízott fél tehát önmagán túl, mindig általában az embereket is képviseli az érintkezés által. Eszerint akár egyetlen ember is alapvetően megváltoztathatja az egyén bizalommintázatát, jó és rossz irányban egyaránt, amennyiben a bizalomdiszpozíciós kirakós darabhoz közvetlenül, stabilan és kiterjedően újabb elemeket tud kapcsolni. Azért lehet képes erre, mert egymaga lesz az emberekben rejlő emberség vagy embertelenség megjeleltője. Miközben az elmélet ennek kapcsán tehát kétirányú változásokat tart lehetségesnek, a gyakorlati valószínűség inkább azt sugallja, hogy nagyon nehéz átrendezni valakinek a bizalommintázatát, ha az a saját bizalomdiszpozíciójában markánsan jelenlévő ősbizalom mentén kezdett épülni az elsődleges kapcsolatok révén. Szintén nehéz, de mégis elképzelhetőbb egy olyan egyén bizalommintázatát módosítani, aki jellemzően, ám nem maradéktalanul bizalmatlan másokkal. Esetében ugyanis egy

KÖZELKÉP

jelentőségteljes intim kapcsolódás korrekciós hatással lehet a gyermekkori primer relációkban tapasztalat szenvedésélményekkel összefüggésben.

Mint láttuk, minden gyermek másféle tapasztalatokat rögzít, amelyek aztán megalapozzák az ősbizalmát és az ősbizalmatlanságát. Ezekre a tapasztalatokra az én-tudat kialakulásával már nem tud közvetlenül visszaemlékezni az érintett. Csak az inherens affektív készlet marad meg, amely a bizalomdiszpozíciójában gyökeret ver. Később az életút során több olyan meghatározó élményt interiorizál az egyén, amelyek látszólag reflektálnak erre a mélyen meghúzódó ősbizalomra és az ősbizalmatlanságra. Ám ezek a maguk felidézhető képszerűségükkel, hanghataásaikkal, helyzeti pillanatokkal, narratív tartalmukkal és érzelmi vonzataikkal már nem lesznek soha a bizalomdiszpozíciós kirakós darabka részei. Ahhoz csak kívülről csatlódnak. Ezért nem képes a pszichoterápiás munka, amely ez utóbbi, élénken élő, hosszan megőrzött emlékekkel foglalkozik, megváltoztatni az egyén bizalomdiszpozícióját. Ugyanakkor elősegítheti azt, hogy az érintett személy bizalommintázatában kedvező fordulat álljon be. Az egyén a saját személyiségjegyeit, jellemvonásait, világlátását, gondolkodásmódját, magatartásait, rutinjait számottevően meghatározó bizalomdiszpozíciójához tulajdonképpen nem fér hozzá. Nem tudja de- és rekonstruálni azt. Ugyanakkor mással érintkezve képes lehet arra, hogy a saját bizalomdiszpozíciójában jobban előtérbe hívja az ősbizalom-részt. Ám ez csak részint múlik rajta. Részint a másik felel. E másíknak kell ugyanis újra és újra kísérletet tennie annak érdekében, hogy az egyén ősbizalmára rezonálni tudjon, ha az egyébként az ősbizalmatlanságára hagyatkozna. Ezért is lehet előremozdító a terápiás kapcsolat, illetőleg nem kizárhatóan más olyan szakmai alapú, érzelmi jellegű segítő támogatás, amely valós intimitást nyújt. Ezek a kapcsolódások ugyanis képesek lehetnek közel kerülni az egyén bizalomdiszpozíciós kirakós darabjához, s fontos elemekkel illeszkedhetnek annak ősbizalom-részéhez. Egy új barátság vagy egy új szerelem kezdő impulzust adó társas viszonyként erre kevésbé alkalmas, hiszen ezen intim kapcsolatokban a közelség, feltárulkozás, odafordulás, partnerség, egyenrangúság stb. kölcsönössége eredendően, már az első pillanattól kétoldalú bizalmat kívánna.

Mielőtt áttérnénk a partikuláris bizalom másik olvasatára érdemes egy rövid kitérőben foglalkozni azzal, hogy a szakirodalomban újra és újra napirendre kerül bizalom (*trust*), bizalomhiány (*lack of trust*), bizalmatlankodás (*mistrust*), és bizalmatlanság (*distrust*) egymáshoz való viszonyának tisztázási kísérlete (Griffith et al. 2021, Harrison McKnight – Chervany 2001, Lewicki et al. 1998). Nincs egységes definíció egyik fogalom esetében sem, így okvetlenül eltérőek a koncepcionális megközelítések, arról pedig felesleges is szólni, hogy milyen – intra- és interdiszciplináris – elméleti káosz következik mindebből. Jelen tanulmány eddig vázolt érvelése és annak logikája világos különbségtételt kínál a fent nevezett fogalmak között. A négy közül bizalom és bizalmatlanság nemcsak érzések, de – fogalmazzunk így – kértégtű emóciók. Egyfelől ugyanis diszpozíciós természetű, azaz általános, ha nem is állandó, de csak nagyon lassan és nehezen változó, az adott egyén személyiségét,

KÖZELKÉP

jellemvonásait, gondolkodását és praxisait mélyen meghatározó érzelmi impulzus-tartalmúak. Másfelől viszont, nyilvánvalóan e mélyrétegektől nem elvonatkoztathatóan, bizalom és bizalmatlanság szituáció- és partnerfüggő kontextusban is érvényesülnek, kevésbé általános, sokkal konkrétabban beazonosítható érzésekként. A fenti érvelés szerint adott szubjektum bizalomdiszpozíciójában egyéni és egyedi módon jelen van mind ősbizalom, mind ősbizalmatlanság, amelyek erősen befolyásolják azt, hogy az érintett miként viszonyul általában másokhoz (ez a bizalom, bizalmatlanság primer, mélyrétege). Ám az, hogy ezek a mások mit tükröznek vissza, s ennek hatására az egyén bizalomdiszpozíciójának inkább az ősbizalmát vagy az ősbizalmatlanságát érintik meg, hívják előtérbe, az már szituatív és adott partnerhez kötődő érzéshullám (ez a bizalom, bizalmatlanság szekunder, felszíni rétege). A két réteg dinamikus összekapcsolódik, folyamatos kölcsönhatásban van, de annyiban élesen elválnak egymástól, hogy a primerréteg a bizalomdiszpozícióba van zárva, míg a szekunder ahhoz kívülről csatolódik – emlékezzünk vissza a kirakásra. Bizalom és bizalmatlanság ellentétes érzések, mégpedig egymás ellentétes érzelmei, ugyanakkor feltételezi is egyik a másikat éppen avégett, hogy külön-külön egész érzésekként tűnhessenek fel. Erre mondtuk fentebb, hogy az a bizalomdiszpozíció, amelyben csak ősbizalom, vagy csak ősbizalmatlanság van, patológikus személyiségzavarokat vált ki (vak és naiv bizalom mindenki felé, vagy éppen ellenkezőleg, paranoiás gyanakvás mindenkivel szemben). Nemcsak a primerrétegben van jelen azonban bizalom és bizalmatlanság egyszerre, hanem a szituáció- és partnerfüggő érzések szintjén is. A pszichológia, különösen a pszichoanalízis egyáltalán nem tartja különösnek az ambivalens érzéseket (Swales – Owens 2019), mindaddig, amíg azok szélsőséges formát nem öltenek (amely viszont ritkán fordul elő – témánk szempontjából ez az a marginálisnak nevezett eset, amikor az egyén bizalomdiszpozícióján belül ősbizalom és ősbizalmatlanság kiegyenlítették és egyaránt erősen hatnak; az ilyen illetőre extrém hasítások jellemzők).

A bizalommal és bizalmatlansággal szemben, a bizalomhiány és a bizalmatlankodás elsősorban nem érzések, hanem sokkal inkább kognitív reflexiók érzelmi impulzusokra. Bizalomhiányról akkor beszélhetünk, ha a bizalomdiszpozíciója szerint másokhoz inkább bizalommal viszonyuló egyén adott helyzetben, vagy konkrét partner kapcsán, különböző jelek, információk, benyomások stb. tükrében, úgy dönt, hogy nem mutat felé bizalmat. Egyszerűen a másik fél megérinti valamivel az egyén ősbizalmatlanságát, akárcsak pillanatnyi impresszió által is, s az érintett ennek hatására elzárja a másiktól a diszpozíciós természetű bizalmát. E döntés egyáltalán nem rendezi át az egyén bizalommintázatát. A bizalomhiány semmilyen értelemben nem összehasonlítható a *bizalomvesztéssel*, amikor az egyén megbízott valakiben, aki fontos volt számára, s később kiderült, az becsapta őt. Ilyenkor az egyén bizalommintázatának kirakósában a bizalomdiszpozíciós alapdarab ősbizalom részéhez hozzáillesztett számos bizalomdarabka hirtelen kihullik, eltűnik. Ez súlyos veszteség lehet az egyén bizalommintázatára, de nem a bizalomdiszpozíciójára nézve. Talán

KÖZELKÉP

annyt e ponton még érdemes tisztázni, hogy a kihulló darabok nem kerülnek át az ősbizalmatlanság illesztéseire, hiszen a bizalomdiszpozíció változatlan marad. Bizalomvesztéskor az egyéni bizalommintázat roppan, roskad meg valamilyen mértékben, amelyet a bizalomdiszpozícióból kiindulva kell újraépítenie az érintettnek.

Végezetül néhány szó a bizalmatlankodásról. Ez annak esete, amikor a másokkal szemben jellemzően bizalmatlan egyén, kognitív módon mérlegelt potenciális biztosítékok tükrében úgy dönt, hogy bizalmatlansága dacára vállalja az érintkezést, a szituációban való részvételt. Ez nem több a bizalmatlanság visszafojtásánál. Bizalomérzésről itt nincs szó.

Partikuláris bizalom és bizalmatlanság

Az előzőekben felvázolt gondolatmenet azt nyomatékostotta, hogy a kisgyermekben már a korai életszakasz idején, még az én-tudatra ébredés előtt kialakul egy alapvető bizalomdiszpozíció (vagyis az ősbizalom és az ősbizalmatlanság valamilyen eltérő szintű, egymással párhuzamosan rögzülő affektív tapasztalata), amely később erősen meghatározza a szubjektum másokhoz, ismerősökhöz és idegenekhez, általában az embertársakhoz való viszonyulását. Ezen érvelés egyfelől teljesen összhangban van a partikuláris bizalom szakirodalmi tárgyalásával, hiszen számos elméletalkotó – láttuk, többek között: Baier, Beck, Coleman, Giddens, Erikson, Rorty, vagy a magyar szerzők közül Füzér – kiemeli az elsődleges kapcsolatok, szoros kötelékek viszonyrendszeréből táplálkozó bizalomérzés fontosságát, illetve jelentőségét az intimitás, kötődés, identitáskonstruálás, szociabilitás stb. szempontjából. Másfelől viszont a fenti gondolatmenet hevesen vitatja a partikuláris bizalom azon szakirodalmi interpretációit, amelyek a partikuláris bizalmat csoportszintű jelenségnek tartják, szembeállítva azt az embertársakba vetett bizalommal (más elnevezés szerint az általánosított, társadalmi, vagy morális bizalommal). E megközelítések ugyanis mind azt állítják, hogy ha egy adott társadalomban magas a partikuláris bizalom, ellenben viszonylag alacsony a makroszintű bizalom, s emiatt az érintkezések jellemzően csoportszinten bonyolódnak, akkor a társadalmi kohézió és integráció is szükségszerűen gyenge, a csoportok pedig zártak, kirekesztők, befelé fordulók, saját tagjaikkal kivételezők. Miközben ezen általános következtetés maradéktalanul helyes, az a feltételezés, hogy a partikuláris bizalom e társadalmak esetében, illetve az adott csoportok vonatkozásában magas, alapvető félreértése az érvényes érintkezési formáknak és csoportdinamikáknak. Nemcsak társadalmi szinten beszélhetünk ugyanis e közegekben bizalmatlanságról, hanem a csoportok, s nyilvánvalóan az egyének szintjén is. E tudományos félreértés abból fakad, hogy maguk a csoporttagok hiszik úgy (kognitív szinten), erős bizalom fűzi őket csoporttársaikhoz, holott erről szó sincs (affektív értelemben).

KÖZELKÉP

A következőkben lássuk néhány példáját a partikuláris bizalom ilyesféle, kategóriahibás interpretációjának. Még egyszer tisztázzuk: mindegyik okfejtés lényeglátó, tudományosan releváns megállapításokat tesz, ugyanakkor az adott jelenségek, amelyeket leírnak, nem a magas partikuláris bizalom, hanem a mindent átható bizalmatlanság következményei.

Az egyik legkorábbi, máig jelentőségteljes megragadása a partikuláris bizalom ilyesféle olvasatának Edward C. Banfield (1958) amerikai politikatudós *The Moral Basis of a Backward Society* című könyvében található. Banfield egy dél-olaszországi kistelepülés társas viszonyait és érintkezéseit elemezve mutatott rá a *familiaritás* jelenségére. Úgy látta, a helybeliek nem bíznak sem a településen kívüli idegenekben, sem az állami intézményekben és azok reprezentánsaiban, vagy a hivatali eljárásokban, ügymenetekben, igazából senkiben és semmiben, ami a család keretein, illetve a lokális közegben végtelen hatalommal bíró maffia strukturáló erejű szokástörvényein túl van. Banfield kiválóan megvilágította, milyen mértékben akadályozza a szűk látókörű bizalom az általános társadalmi jólétnek és jóllétnek, illetve annál koncentráltabb keresztmetszetben, maga az érintett közösség érdekérvényesítésének, boldogulásának is. Diego Gambetta (1988) olasz politikatudós ugyanezen a nyomvonalon haladva tárgyalta az ún. maffiabizalom jelenségét, azaz a „családon” (vagy „klánon”) belüliek egymás közötti érintkezéseinek hierarchikus rendszerét, szigorú szabályozottságát, illetőleg mindennek a rendkívül káros társadalmi következményeit. A gambettai érvelés ékes példájává vált a szakirodalomban a „negatív bizalomnak”. Niklas Luhmann számos munkában foglalkozott a hatalom, bizalom és kockázat összefüggéseivel. Szintén a banfieldi gondolatra alapozva részletezte az *amorális familiaritás* problémáját és annak hátrányos társadalmi hatásait (Luhmann 1988). A luhmanni rendszerelméleti perspektívában a bizalom fontos funkcióval bír, nélkülözhetetlen az intézmények hatékony működése szempontjából. Viszont éppen ezért a szűk családi közegre szorító, kizárólag ismerősi kapcsolatok keretei között érvényesülő partikuláris bizalom kártékonynak tekinthető, mivel akadályozza a személytelen intézményekbe vetett bizalom kibomlásának, illetve azon keresztül a társadalmi rendszer integratív szerveződésének. Robert D. Putnam (1993) *Making Democracy Work* című könyvében – ugyanúgy Olaszország példáján – kiterjesztette a banfieldi és gambettai gondolatot. Azt állította, hogy a civil társadalom partikuláris bizalom túltengéséből következő diszfunkcionális működése (alulszervezettség, gyülekezési és egyesülési jog, valamint a tiltakozási és sztrájkpotenciál kiaknázatlansága, politikai részvétel és nyilvánosság alacsony foka, paternalizmus, korrupció stb.) megbénítja a dél-olasz régiók demokratizálását, illetőleg az egész állam kiegyensúlyozottan demokratikus szerveződését. Francis Fukuyama (1997) *Bizalom* című művében úgy érvelt, hogy nemcsak a familiaritás, azaz a családi keretekre szorító társas interakciók, hanem az annál valamivel tágabb, egyedi csoportok szintjén (etnikai, vallási, nyelvi közösségek tagjai, óriásvállalatok dolgozói, ellátárságok bennfentesei stb. körében) megrekedt érintkezési dinamikák is generatív

KÖZELKÉP

forrásai az alacsony társadalmi bizalom folyamatos újratermelődésének. Egyetértve Luhmann következtetéseivel, Fukuyama szerint is elengedhetetlen a szűk bizalmi rádiusz meghaladása ahhoz, hogy a társadalmak elérjék kitűzött kollektív céljaikat, illetve annak jegyében hatékonyan működtetni tudják intézményrendszereiket. Az amerikai tudós ugyanakkor aláhúzza, a szűkebb vagy tágabb családokkal szemben, sokkal inkább a bezárkózó, kirekesztő, kivételező csoportok azok, amelyek a modern társadalmak ilyesféle kohézióját és integrációját bénítják.

A nemzetközi szakirodalom mellett, kifejezetten a magyar társadalmi és strukturális környezetre vonatkozóan is vannak olyan megállapítások, amelyek a partikuláris bizalom káros következményeit értelmezik. Böröcz József (2019) az informalitás szociológiájával komplex kutatási programot ajánl, abban a partikuláris bizalmat fontos komponensként említve. A világszisztéma-elméletekhez hasonlóan, Böröcz komparatív történelmi konstellációban vizsgálja azokat a társadalmi dinamikákat Kelet-Európában és Magyarországon, amelyek szerinte a centrum-Európához képest megkésett kapitalista fordulat, valamint az abból következően akadozó nemzetiállami szerveződés (gyenge végrehajtó hatalom, erőtlen igazságszolgáltatás, lassan kiépülő közigazgatás, sokáig nem létező állami szolgáltatási rendszer stb.) hatására megrekedtek, illetve e beszűkült és horizontnélküli formában konzerválódtak. Böröcz e társadalmi viszonyrendszerek megbéklyózottságát abban a gondolkodásmódban azonosította, amely a „*kis ügyletek, kis profitok, kis vágyak, kis lehetőségek, kis távlatok világa nagyon sajátos, kistársadalmi világmépében fejeződik ki*” (Böröcz 2019: 134). Ez vezet az *informalitás* – Böröcz kifejezésével élve – *társadalom-alaktani rögzüléséhez*, ahhoz tehát, hogy mindenki a személyes kapcsolatait „*szívességben, összetartozás- és kizárástudaton alapuló, presztízsből és soha, semmilyen formában nem rögzített, apróbb-nagyobb privilégiumokban és újraelosztási-sormegkerülési lehetőségekben jutalmazott, rokon- és ellenszenvre, baráti és ellenséges taktikázásra, lobbizásra, klikk- és koalícióalakításra*” hagyatkozó formában szemléli, illetve használja (Böröcz 2019: 136–137). Sik Endre (2012) kiválóan ismeri fel, hogy egy „*ilyen világban élni azt jelenti, hogy mindenki tudja, hogy a kapcsolatok fontosak, s ezért azokat ápolni érdemes (a haszon elvének megfelelően), hogy mások is ezt teszik, s ezért a kapcsolatokat ápolni kötelesség (a közösségbe tartozás elvének megfelelően), s hogy ez így természetes is (kulturális hatás)*” (Sik 2012: 166). Amit tehát Böröcz az informalitás koncepciójával ír le, azt Sik a *kapcsolatérzékenység* fogalmával ragadja meg. Mindketten a partikuláris bizalom fentebb tárgyalt mondanivalóját ültetik át a magyar közegbe.

Ugyanezt teszi meg Szelényi és Csillag (2015) is, amikor a magyar politikai, gazdasági és társadalmi struktúra euroatlanti orientációjának és liberális karakterének háttérbeszorulását, illetve az orbáni fordulattal kialakuló új államberendezkedés (a Nemzeti Együttműködés Rendszerének) kiépülését egy újragondolt weberi értelmezési keretben vizsgálják. A 2010–14-es időszakot *neo-patrimoniálisnak* nevezik, amikor a közvagyon és közjövedelem kivételező elosztása egy új, nemzeti elit lét-

KÖZELKÉP

rehozását szolgálta, s az államhatalom valamint e felső tízezer kölcsönös függésbe került egymástól. Ezt aztán hamarost felváltotta egy *neo-prebendális* logika, amelyben a közvagyon és a közjövedelem újracsztása már úgy történt, hogy a nemzeti elit egy annál sokkal szűkebb kormányzati-hatalmi vezetéstől vált függővé, státuszát, pozícióját, tőkét tehát nem örökíthette többé tovább. Magyar Bálint (2015) utóbbi stációt a *maffiaállam* megvalósulásaként ábrázolja, azaz egy olyan illegitim hatalomgyakorlás struktúrájaként, amelyben a civil és demokratikus kontroll minden eszközt leépítő, a hatalmi ágakat egybeolvasztó kormányzat bármit legálissá, vagy éppen illegálissá tehet az érdekei szerint, s a közvagyon és a közjövedelemeket, főként az európai uniós forrásokat, leplezetlenül az öncélú rendszere megszilárdítására használja.

A vonatkozó nemzetközi és hazai szakirodalmak releváns megállapításainak áttekintése előtt leszögeztük: e megközelítések mind kategóriahibásak, amennyiben egy olyan konstellációt festenek fel, amelyben a túltengő partikuláris bizalom alapvetően hiányzó társadalmi bizalommal párosul, s így sajátos csoportok (családok, klánok, mindenféle identitásközösségek, elitek stb.) kereteibe szorúlnak a társas érintkezések, miközben átfogóbb társadalmi szinten képtelenség integratív célokat megvalósítani. A fentiekben kifejtett érvek szerint ezen értelmezés azért hibás, mert a partikuláris bizalom, vagyis az elsődleges kapcsolatok intim szövetében rögzülő és kibontakozó affektív bizalomérzés nem szorítkozik arra a szűk társas közegre, amelyben kialakul, hanem messze túlmutat azon, s az embertársak felé fordul. Ha ez nem történik meg, annak egyetlen magyarázata van: nem bizalomról, hanem bizalmatlanságról van szó valójában. Pontosan ez az, amit a fenti elméletek hibásan interpretálnak, miközben rendkívül fontos jelenségeket értenek meg, illetve írnak le példaértékűen.

Amennyiben jobban megvilágítjuk, mi a közös tartalom az imént bemutatott okfejtések által megragadott jellemző viszonyrendszerekben és interakciós dinamikákban, felfedezhetjük, hogy valamennyi a „bizalom” racionalizált formáját tárgyalja. Azért tudnak a csoporttagok egymásban „megbízni”, mert mindannyian ugyanahhoz a csoporthoz tartoznak. Köti őket a vérség, a család (legyen az rokoni vagy maffia alapú família), a származás (etnikai, nyelvi, vallási, települési-területi közösségtudat), a sajátos szubkulturális identitás és normarendszer, az elitstátusz (és az azzal járó hatalom érvényesítésének és védelmének közös ügye), a céges lojalitás (és a cég sikerének közös előmozdítása), a személyes ismertségből fakadó szívességkérés és szívességnyújtás körforgása. Akármilyen meggyőződéssel is hiszik a csoporttagok, hogy bizalom fűzi őket össze, valójában csak a bizalmatlanság hasonlóképpen racionalizált tompítása közös bennük (vagyis bizalmatlankodásról van szó). Az az észszerű, kognitív igazolás, hogy „a másik is egy közülünk”, akinek ugyanaz az érdeke, célja, szándéka, mint *nekünk*; aki ismeri a korlátokat, kereteket, szabályokat, mint *mi*. Ha valóban bizalom lenne az érintettek között, akkor a csoportok efféle belső működési mechanizmusa nem érvényesülhetne: a bezárkózás, a kirekesztő és

KÖZELKÉP

kivételező befelé fordulás nem lehetne csoportképző dinamika, mert ez alapjaiban ellentétes a bizalommal.

A bizalom ugyanis egy érzés, nem döntés vagy tudatos belátás függvénye (ezt még a bizalom racionális döntéseméleti megközelítésének atyja is elismeri, lásd: Hardin 2006). Tehát vagy érez az egyén bizalmat a másik ember felé, vagy nem. Ha nem, akkor sem tud másként dönteni az érzéseivel kapcsolatban. Persze a bizalmatlanság is érzés. Viszont arról már tud dönteni az egyén, ha képes racionálisan meggyőzni önmagát (lásd fentebb a bizalmatlankodás kapcsán tett megjegyzést), hogy a bizalmatlansága ellenére vállalhatja a másik emberrel való érintkezés kockázatát, mert ilyen és ilyen biztosítékok állnak a rendelkezésére (Grünhut et al. 2019). E biztosítékok közül pedig az egyik legfajsúlyosabb a közös csoporttagság, másként fogalmazva: az *azonosság*. A bizalmatlan ember vele azonosnak akarja látni azokat, akikkel érintkeznie kell, muszáj. Ha felfedezi, vagy legalább tudni véli ezt az azonosságot, akkor már kevésbé bizalmatlan. De ettől még nem alakul ki benne bizalom. Annak ugyanis egészen másféle affektív élményelőzményei és szemléleti-cselekvési dinamikái vannak.

Ezt a különbséget kiválóan ragadta meg Ancsel Éva (1981), amikor élesen elkülönítette az *együvé tartozást* és az *összetartozást*. Ancsel szerint az együvé tartozásban mindig érvényesül az önmagát *mi-közösség*ként meghatározó csoportnak valamilyen azonossága az e csoporton kívüli másokkal szemben. Vagyis csak bizonyos emberek tudnak együvé tartozni, akiknek ez a sajátos azonosságuk eleve feltételezi mások kívülállását e körhöz képest. A *mi* együvé tartozásunk jelenti egyrésztől, hogy ők nem tartoznak ide. De – s ez nagyon fontos – másrésztől azt szintén magában foglalja e tudat, hogy ők nem is tartozhatnak ide, mert azzal elveszne a *mi* együvé tartozásunknak az az alapja, miszerint vannak rajtunk kívülállók, akikhez képest *mi* együtt vagyunk. Ha ez nem így lenne, s bárki tartozhatna a *mi-közösség*hez, akkor azt már átjárná az összetartozás. Viszont ezzel a *mi* egyedi, sajátos azonossága is halványulna, eltűnne, s engedne a mások másságának. Ancsel szerint együvé tartozni csak az azonossal lehet, mégpedig a mássággal szemben, míg a mássággal összetartozik az egyén. Az összetartozás nemhogy nem feltételezi mások kívülállóságát, de egyenesen elveti ennek lehetőségét.

Az Ancsel-féle fogalomdistinkció világossá teszi a fent tárgyalt partikulárisbizalom-elméletek kategória hibás mivoltát, hiszen valamennyi leírás az együvé tartozás egy-egy esetét mutatja be, a tagok közötti viszonyrendszereket és érintkezéseket úgy ábrázolva, mintha azokat szűk látókörű és korlátozott, de mégis megingathatatlan bizalom fűzné össze. Az együvé tartozás azonban a bizalmatlanságból fakadó csoportképző dinamika. S ez a bizalmatlanság a csoporton kívüliek és belüliek felé ugyanúgy megvan az érintett tagokban. Csak a csoporttagok egymás között az azonosság vélelme okán tompítani tudják a bizalmatlanságukat, illetve annak nyomasztó hatásait. Az azonosság vélelme kétségekívül adhat egy relatív biztonság-, kiszámíthatóság-, szövetség-, kölcsönösség-, bajtársiasság-élményt – de bizalmat nem.

KÖZELKÉP

Összegzés

Jelen tanulmány abból indult ki, hogy a partikuláris bizalom szakirodalmi tárgyalása alapvetően két ellentétes érvrendszert közvetít. Az egyetlen aspektus, amelyben mindkét teoretikus elbeszélés maradéktalanul egyetért, hogy egy olyan bizalomformáról van szó, amely erős kötésű, szűk rádiuszú kapcsolati viszonyban álló személyek között jön létre. Ezt leszámítva az okfejtések teljesen eltérő irányban bontakoznak ki. Az egyik ugyanis arra koncentrált, hogy az elsődleges kapcsolatok társas szövete, illetve e közeg élményeinek érzelmileg releváns tapasztalata milyen intenzitású bizalmat (és tegyük hozzá mindjárt: bizalmatlanságot) ébreszt az egyénben, s ezt az érintett aztán miként vetíti ki általában embertársaira. E perspektívában tehát a partikuláris bizalom minden egyéb bizalomforma eredendő forrása, hiszen az kihát az egyén önmagához, másokhoz, társadalmi környezetéhez való viszonyulására. A másik olvasat sokkal kevésbé az egyéni szubjektumra összpontosít, amennyiben a partikuláris bizalmat egyfajta csoportjelenségként azonosítja, amely éppen azt hivatott ellensúlyozni, hogy az érintettek jellemzően bizalmatlanok mindenkivel szemben, aki az adott csoporton kívülinek (azaz *out-group* ágensnek) tekinthető. Ebben az értelmezési keretben a partikuláris bizalom tehát azért értékelődik fel, s válik csoportképző tényezővé, valamint *in-group* jellegű érintkezések generatív dinamikájává, mert az ismeretlen embertársakhoz való viszonyulást eleve bizalmatlanság dominálja az adott társadalmi környezetben. E ponton még mondhatnánk, hogy az utóbbi olvasat – amely egyébiránt a partikuláris bizalomról szóló irodalom vastkosabb része – tulajdonképpen illeszkedik az elsőhöz, s annak egy sajátos esetét ragadja meg, amikor a másokra, idegenekre kiáltalánosított érzése az egyénnek nem bizalom, hanem sokkal inkább bizalmatlanság. Erre a következtetésre azonban nem juthatunk, ugyanis az első olvasat világosan fogalmazott: ha a primer kapcsolatok társas szöveteiből bizalmatlanság az egyén általában embertársai felé kivetített érzése, akkor ez csakis azért lehetséges, mert az érintett jellemzően bizalmatlan már a vele szoros kötésű személyes viszonyban állókkal is. Ez esetben tehát csoportszinten is valamilyen visszafojtott, valahogyan kezelt bizalmatlanság van az érintettek között, ami önmagában semmiképpen sem értelmezhető bizalomként.

E tanulmány pontosan ezt a problémát helyezte a középpontba, illetve ebből kiindulva egyrészt újragondolta a partikuláris bizalom jelenségét a fent tárgyalt két olvasat közül egyértelműen az első mellett elköteleződve, másrészt a felvázolt okfejtés tükrében rámutatott arra is, hogy a második olvasat miért használ kategória-hibás fogalmat. Az írás hosszabb része a partikuláris bizalom elméletének de- és rekonstrukciójára összpontosított. E törekvést nem kellett teljesen újszerű érvekre építeni, ugyanis a bizalomirodalom számos meghatározó műve foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a gyermek mások felé érzett bizalma miként bontakozik ki. Elsősorban – nevezzük így – a diszpozíciós megközelítés az, amely e téren lényeges teoretikus háttérként szolgált. A bizalomkutatás ezen irányzata – a maga pszichológiai és

KÖZELKÉP

társadalomelméleti perspektívájával – azt vallja, hogy minden emberben működik egy olyan affektív drive, amely erősen befolyásolja az érintett egyén másokhoz való viszonyulását. E drive kihat arra, hogy az egyén jellemzően mit gondol, hogyan viselkedik, mit tesz. Éppen ezért nemcsak mások megbízhatóságát vélelmezi e szubjektív lencsén keresztül az egyén, de általában azt is, mi tekinthető kockázatosnak. Tehát már a szituatív feltételek megítélésére hatással van e drive anélkül, hogy a megbízott-jelölt ismert volna. A diszpozíciós megközelítés emiatt úgy érvel, hogy az egyén nem tudja magát függetleníteni ezen alapvető bizalom-bizalmatlanságérzéstől, sőt nem is igazán fér ahhoz hozzá. Ha ez nem így lenne, s az egyén belátása szerint, vagy a szituatív helyzetek, interakciós körülmények tükrében szabadon alakítaná e legbensőbb affektív késztetéseit, akkor az olyan lenne, mintha bármikor más emberré válhatna. Amit a diszpozíciós irányzat nem tárgyal kellő részletességgel, az éppen ez, mármint annak kérdése: vajon miként alakulhat ki az egyénben egy ilyen mélyen rögzülő drive?

Jelen írás megkísérelt erre magyarázatot adni, felvázolva annak folyamatát, ahogyan a kisgyermekben az ősbizalom és ősbizalmatlanság, illetve azok összefüggéseként a bizalomdiszpozíció már az én-tudat kialakulása előtt formát ölt. E megközelítés kellő magyarázatot ad arra, miért nem képes az egyén a saját legalapvetőbb bizalomdiszpozícióját tetszőlegesen változtatni: mert ez az affektív drive, különféle élmények emocionális lecsapódásaként, már az én-tudata kibontakozása előtt rögzül benne. Vagyis a kisgyermek nem egy üres szubjektum az én-tudata folyamatos kibontakozását megelőzően. Számos pszichológiai és társadalomelméleti koncepcióval lehetne itt szoros összefüggést találni a mondanivaló részletezése, szilárdabb alátámasztása végett. E tanulmánynak azonban nem volt célja szisztematikus elméletadás, ami teljességgel szétfeszítette volna a szűkös kereteket. Ősbizalom, ősbizalmatlanság, bizalomdiszpozíció megértése azért számított az érvelés szempontjából különösen lényegesnek, hogy lássuk: mire az én-tudattal bíró gyermek társas érintkezései tükrében bizalommal és bizalmatlansággal összefüggő, érzelmileg releváns tapasztalatokat és tanult következtetéseket kezd levonni, azaz bizalomra és bizalmatlanságra szocializálódik (kedvező esetben többnyire inkább az előbbire), addigra már van egy olyan affektív késztetése, amely befolyásolja azt, miként viszonyul másokhoz. Ez a bizalomdiszpozíció, illetve annak részeként az ősbizalom és ősbizalmatlanság az elsődleges kapcsolatokkal való nagyon korai érintkezések tapasztalata. Az én-tudat alakulása idején már ezt vetíti ki a kisgyermek ugyanezen elsődleges kapcsolatok felé, akik valahogyan visszatükrözik azt. Ez a társas közeg, amennyiben partikuláris bizalmat erősít meg a gyermekben, akkor abból általában az embertársak felé érzett bizalom lesz később. Ellenben ha bizalmatlanságra ösztönöz, akkor nincs semmilyen bizalom: sem partikuláris, sem annál általánosabb.

Egy ilyen értelmezési keret segít elosztatni a partikuláris bizalom, illetőleg általában a bizalom bizonyos eseteinek negatív konnotációs értelmezését – s az írásnak ez volt a fő törekvése. A bizalom ugyanis mindig jó; bizalmat érezni mások felé, isme-

KÖZELKÉP

rősök és ismeretlenek, bármiféle megkülönböztetés nélkül általában az embertársak irányában nem lehet rossz. Vannak olyan esetek, amikor indokolt és megfontolt a bizalmatlanság. Amikor a megbízott-jelölt nagy valószínűséggel visszaélne a felé mutatott bizalommal. Ám fontos látni: ez esetben is csak bizalmat mutatni lenne hiba. Mindeközben bizalmat érezni úgy általában mások felé nem rossz. Ha ezt a vízváltató jelentőségű distinkciót elmoszuk, akkor valójában eltüntetjük a bizalom és bizalmatlanság közötti különbséget. A partikuláris bizalom szakirodalmának számottevő hányada, amikor kategóriahibás fogalommal operálva bezárkózó, kirekesztő, kivitelező stb. bizalommá címkézi át a nyilvánvaló bizalmatlanságot, akkor pontosan ezt teszi. Amiből aztán egy kettős tévkövetkeztetés fakad. Hiszen ezek az elméletek, láttuk, szinte egyöntetűen azt állítják, hogy a partikuláris bizalom túltengése, illetve abból következőleg a társas érintkezések jellemző bekorlátozódása különféle elszigetelődő csoportok szintjére, társadalmi szempontból mindenképpen káros. E logikát követve azonban mindehhez rögvest hozzátehető (még ha ezt a bemutatott teóriák csak nagyon elvétve teszik is meg), hogy igen, ez a meglátás ugyan helyes, de még mindig jobb egy ilyen dinamika, mintha a csoportok szintjén se lenne semmilyen bizalom, s végképp atomizálnának ezek a társadalmak. Egyszóval, ez egy fejlődési fok. Ám ezen okoskodásban mindkét következtetés rossz: ha ugyanis nincs társadalmi szinten érdemi bizalom, akkor nincs a csoportok szintjén sem, sőt az egyének még a legközvetlenebb kapcsolataikkal is gyakorta bizalmatlanok egy ilyen közegben. Az érvelés (pl. Hardin 2001), miszerint a modern társadalmak többnyire jogilag, politikailag és eszmeileg konstruáltak, legfeljebb imaginárius szinten homogének, ellenben a kisebb csoportok ma is összetartó közösségek lehetnek, valós ismeretségek, érdek- és identitási azonosságok, egyfajta kollektív intimitások alapján, amiből következőleg előbbieket aligha, utóbbiakat azonban kétségtávol jellemezheti bizalom – félrevezető. Ha ugyanis ezeket a csoportokat igazi bizalom jellemzi, akkor pontosan a saját integrációs és kohéziós kapacitásaik miatt kell tudniuk összekapcsolódnival más csoportokkal, mégpedig a társadalom intézményes struktúráinak keretei között. Ha ez nem történik meg, akkor nem összetartozás, hanem együvé tartozás jellemzi a csoportokat, utóbbi pedig a bizalmatlanság csoportképző dinamikája – mint láttuk. A partikuláris bizalom fogalmát ki kell szabadítani e kategóriahibás narratív zűrzavarból, s biztosítani kell számára azt a koncepcionális státuszt, amit megérdemel, mint minden bizalom forrása.

Irodalom

- Adorno, T. W. (2020 [1951]): *Minima Moralia: Reflections from Damaged Life*. Verso, London
- Ancsel É. (1981): Írás az éthoszról. Kossuth Kiadó, Budapest
- Baier, A. (1986): Trust and Antitrust. *Ethics* 96(2): 231–260. DOI: 10.1086/292745.

KÖZELKÉP

- Banfield, E. C. (1958): *The Moral Basis of a Backward Society*. Free Press, New York.
- Barbalet, J. (1996): Social Emotions: Confidence, Trust and Loyalty. *International Journal of Sociology and Social Policy* 26(9–10): 75–96. DOI: 10.1108/eb013270.
- Beck, U. – Beck-Gernsheim, E. (1995): *The Normal Chaos of Love*. Polity, Cambridge.
- Bernath, M. S. – Feshbach, N. D. (1995): Children's Trust: Theory, Assessment, Development, and Research Directions. *Applied and Preventive Psychology* 4(1): 1–19. DOI: 10.1016/S0962-1849(05)80048-4.
- Bodor Á. – Grünhut Z. – Ragadics T. (2019): Kapcsolati hálók és bizalom a vidéki Magyarországon Baranyai kistelepülési polgármesterek társadalmi tőkéje. *Tér és Társadalom*, 33(2): 20–40. DOI: 10.17649/TET.33.2.3159.
- Böröcz J. (2019): Kistérsadalom – kiskapuk. *Replika* 30(112): 123–143. DOI: 10.32564/112.11
- Coleman, J. S. (1990): *Foundations of Social Theory*. Harvard University, Cambridge, MA. DOI: 10.2307/1962898
- Cook, K. S. – Santana, J. J. (2018): Trust and Rational Choice. In: Uslaner, E. (szerk.): *Social and Political Trust*. Oxford University Press, Oxford. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780190274801.013.4.
- Duschinsky, R. – Foster, S. (2021): *Mentalizing and Epistemic Trust: The Work of Peter Fonagy and Colleagues at the Anna Freud Centre*. Oxford University Press, Oxford.
- Erikson, E. H. (1968): *Identity: Youth and Crisis*. W. W. Norton, New York.
- Erikson, E. H. (2002): *Gyermekkor és társadalom*. Osiris, Budapest.
- Fonagy, P. (2001): *Attachment Theory and Psychoanalysis*. Other Press, New York.
- Fonagy, P. – Campbell, C. – Bateman, A. (2017): Mentalizing, Attachment, and Epistemic Trust in Group Therapy. *International Journal of Group Psychotherapy* 67(2): 176–201.
- Fonagy, P. – Gergely, G. – Jurist, E. – Target, M. (2002): *Affect Regulation, Mentalization, and the Development of the Self*. Other Press, New York.
- Freyd, J. J. (1996): *Betrayal Trauma: The Logic of Forgetting Abuse*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Fukuyama, F. (1997): *Bizalom*. Európa, Budapest.
- Füzér K. (2015): A bizalom társadalomelmélete és a társadalmi tőke szociológia-elmélete. *Századvég* 20(78): 5–18.
- Gambetta, D. (1988): Can We Trust Trust? In: Gambetta, D. (szerk.): *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*. Basil Blackwell, Cambridge.
- Giczi J. – Sik E. (2009): Bizalom, társadalmi tőke, intézményi kötődés. In: Tóth I. Gy. (szerk.): *TÁRKI Európai Társadalmi Jelentés 2009*. TÁRKI, Budapest.

KÖZELKÉP

- Giddens, A. (1990): *The Consequences of Modernity*. Polity, Cambridge.
- Giddens, A. (1991): *Modernity and Self-identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Polity, Cambridge.
- Gobin, R. L. – Freyd, J. J. (2014): The Impact of Betrayal Trauma on the Tendency to Trust. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy* 6(5): 505–511. DOI: 10.1037/a0032452.
- Greenberg, J. – Mitchell, S. (1983): *Object Relations in Psychoanalytic Theory*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Griffith, D. M. – Bergner, E. M. – Fair, A. S. – Wilkins, C. H. (2021): Using Mistrust, Distrust, and Low Trust Precisely in Medical Care and Medical Research Advances Health Equity. *American Journal of Preventive Medicine* 60(3): 442–445. DOI: 10.1016/j.amepre.2020.08.019.
- Grünhut Z. (2020): Az én és a Másik közötti határmegvonás járványidőszakban. Esszé az embertársakba vetett bizalomról. In: Fokasz N. – Kiss Zs. – Vajda J. (szerk.): *Koronavírus idején*. Replika Alapítvány, Budapest.
- Grünhut Z. (2021): Bizalom, bizalmatlanság, önbizalom. *Metszetek* 10(4): 3–18. DOI: 10.18392/metsz/2021/4/1.
- Grünhut Z. – Kömüves D. – Bodor Á. (2019): A bizalomelmélet kritikai újragondolása az eldologiasodás szempontjából. *Replika* 113: 11–24. DOI: 10.32564/113.2.
- Hardin, R. (1993): The Street-level Epistemology of Trust. *Politics and Society* 21(4): 505–529. DOI: 10.1177/0032329293021004006.
- Hardin, R. (2001): Conceptions and Explanations of Trust. In: Cook, K. S. (szerk.): *Trust in Society*. Russell Sage, New York.
- Hardin, R. (2006): *Trust. Key Concepts Series*. Polity, London.
- Harrison McKnight, D. – Chervany, N. L. (2001): Trust and Distrust Definitions: One Bite at a Time. In: Falcone, R. – Singh, M. – Tan, Y. H. (szerk.): *Trust in Cyber-societies. Lecture Notes in Computer Science*. Springer, Berlin, Heidelberg. DOI: 10.1007/3-540-45547-7_3.
- Heller Á. (2015): *Az önéletrajzi emlékezés filozófiája*. Múlt és Jövő, Budapest.
- Holmes, J. G. (1991): Trust and the Appraisal Process in Close Relationships. In: Jones, W. S. – Perlman, D. (szerk.): *Advances in Personal Relationships (Vol II.)*. Jessica Kingsley, London.
- Honneth, A. (2013): *Harc az elismerésért. A társadalmi konfliktusok morális grammatikája*. L'Harmattan, Budapest.
- Ita M. – Grünhut Z. (2020): Bizalom: emberség és tágasság. *Tudásmenedzsment* 21 (1–2): 229–240. DOI: 10.15170/TM.2020.21.1-2.19.
- Jones, K. (1996): Trust as an Affective Attitude. *Ethics* 107(1): 4–25.

KÖZELKÉP

- Lewicki, R. J. – McAllister, D. J. – Bies, R. J. (1998): Trust and Distrust: New Relationships and Realities. *Academy Of Management Review* 23(3): 438–458. DOI: 10.5465/AMR.1998.926620.
- Luhmann, N. (1988): Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives. In: Gambetta, D. (szerk.): *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*. Basil Blackwell, Cambridge.
- Magyar B. (2015): *A magyar maffiaállam anatómiája*. Noran Libro, Budapest.
- McAfee, N. (2003): *Julia Kristeva*. *Routledge Critical Thinkers Series*. Routledge, London.
- Miller, J. (2000): Trust: The Moral Importance of an Emotional Attitude. *Practical Philosophy* 3: 45–54.
- Misztal, B. A. (1996): *Trust in Modern Societies*. Polity, Cambridge.
- Pléh Cs. (2010): *A lélektan története*. Osiris, Budapest.
- Putnam, R. D. (1993): *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Rorty, R. (1999): *Philosophy and Social Hope*. Penguin, New York.
- Rosenberg, M. (1957): *Occupations and Values*. Free Press, Glencoe.
- Rosenthal, D. A. – Gurney, R. M. – Moore, S. M. (1981): From Trust on Intimacy: A New Inventory for Examining Erikson's Stages of Psychosocial Development. *Journal of Youth and Adolescence* 10(6): 525–537. DOI: 10.1007/BF02087944.
- Rotter, J. B. (1980): Interpersonal Trust, Trustworthiness, and Gullibility. *American Psychologist* 35(1): 1–7. DOI: 10.1037/0003-066X.35.1.1.
- Sik E. (2012): *A kapcsolati tőke szociológiája*. ELTE, Budapest.
- St. Clair, M. (2000): *Object Relations and Self Psychology: An Introduction*. Brooks/Cole, New York.
- Swales, S. – Owens, C. (2019): *Psychoanalysing Ambivalence with Freud and Lacan: On and Off the Couch*. Routledge, Abingdon.
- Szelényi I. – Csillag T. (2015): Drifting from Liberal Democracy. Neo-Conservative Ideology of Managed Illiberal Democratic Capitalism in Post-Communist Europe. *Intersections. East European Journal of Society and Politics* 1(1): DOI: 10.17356/ieejsp.v1i1.28.
- Sztompka, P. (1999): *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Timmerman, G. A. (1991): A Concept Analysis of Intimacy. *Issues in Mental Health Nursing* 12(1): 19–30. DOI: 10.3109/01612849109058207.
- Tóth I. Gy. (2009): *Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékstruktúrájában*. TÁRKI, Budapest.

KÖZELKÉP

- Uslaner, E. (2002): *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Uslaner, E. (2008): Trust as a Moral Value. Paper presented at the conference “Social Capital: Interdisciplinary Perspectives,” University of Exeter, United Kingdom, 15–20 September, 2001.
- Weiner, I. B. – Lerner, R. M. – Ann Easterbrooks, M. – Mistry, J. (2012): *Handbook of Psychology. Volume 6, Developmental Psychology*. John Wiley & Sons, Hoboken, NJ.
- Wilson, J. Q. (1993): *The Moral Sense*. Free Press, New York.
- Wrightsman, L. S. (1991): Interpersonal Trust and Attitudes toward Human Nature. In: Robinson, J. P. – Shaver, P. R. – Wrightsman, L. S. (szerk.): *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes. Volume 1: Measures of Social Psychological Attitudes*. Academic Press, San Diego. DOI: 10.1016/B978-0-12-590241-0.50012-5.

KÖZELKÉP

A szülők iskolai önkéntes munkája a pedagógusok interpretációjában Magyarország egy hátrányos helyzetű régiójában

FÉNYES HAJNALKA¹ – MARKOS VALÉRIA² –
KOC SIS ZSÓFIA³ – FAZEKAS ELEK⁴

ABSZTRAKT

A nemzetközi szakirodalomban a szülők iskolai önkéntes munkájával számos tanulmány foglalkozik, Magyarországon azonban kevés az ezt érintő kutatás. Tanulmányunkban a szülők önkéntességét a tanárok interpretációja által vizsgáljuk Magyarország három hátrányos helyzetű megyéjében, kvalitatív interjúk módszerrel. Az alapsokaságot az általános- és középiskolák pedagógusai jelentették, és az alanyokat többlépcsős, rétegzett mintavétellel választottuk ki. Az elemzésbe 38 interjút vontunk be, amelyben megjelent a szülők önkéntes munkája. Az interjúkat kézi és gépi hibrid kódolással dolgoztuk fel. Eredményeink szerint a tanárok a felkérésre vagy kényszerből történő részvételt is önkéntességnek tekintették, és „igazi” önkéntesség alig van jelen, a szülők maguktól kevésbé kezdeményezik a segítségnyújtást. A szülők jellemzően alkalmi önkéntesek, intenzívebben csak a szülői munkaközösség tagjai vesznek részt önkéntes munkában. A pedagógusok szerint a szülők önkéntes munkája nélkülözhetetlen az iskola életében, így véleményünk szerint fontos lenne népszerűsíteni azt, motiválni a szülőket az iskolai életben való nagyobb részvételre.

KULCSSZAVAK: szülői iskolai bevonódás, szülők önkéntes munkája, pedagógusok interpretációja, kvalitatív interjúk elemzés

ABSTRACT

Parents' school volunteering in the interpretation of teachers in a disadvantaged region of Hungary

In the international literature, there are many studies dealing with the voluntary work of parents at school, but there is little research on this in Hungary. In our study, we examine the volunteering of parents through the interpretation of teachers in three disadvantaged counties

¹ Debreceni Egyetem Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék, kutató, MTA-DE-Családok és Tanárok Kooperációja Kutatócsoport; e-mail: fenyeshajnalka@arts.unideb.hu

² MTA-DE-Családok és Tanárok Kooperációja Kutatócsoport; e-mail: markosvaleria.90@gmail.com

³ Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet, kutató, MTA-DE-Családok és Tanárok Kooperációja Kutatócsoport; e-mail: kocsiszofia@arts.unideb.hu

⁴ MTA-DE-Családok és Tanárok Kooperációja Kutatócsoport; e-mail: fazekaselek503@gmail.com

KÖZELKÉP

of Hungary, using a qualitative interview method. The research population was the teachers of primary and secondary schools, and the interviewed teachers were selected by multi-stage, stratified sampling. We included 38 interviews in the analysis, in which the voluntary work of the parents appeared. The interviews were analysed by manual and machine hybrid coding. According to our results, teachers also considered participation on request or under pressure as volunteering. "Real" volunteering is hardly present, and parents are less likely to initiate assistance on their own. Parents are typically occasional volunteers, and mostly the members of the parents' work community participate in regular volunteer work. According to the teachers, the voluntary work of parents is indispensable in the life of the school, so in our opinion it would be important to promote it and to motivate parents to participate more in school life.

KEYWORDS: *parental school-based involvement, parents' volunteering, teachers' interpretation, qualitative interview analysis*

Bevezetés

Kutatásunkban egy félig strukturált interjú vizsgálat keretében a szülők iskolai önkéntes munkáját vizsgáljuk a pedagógusok interpretációjában Magyarország egy hátrányos helyzetű régiójában. A témával kapcsolatos nemzetközi szakirodalom nagyon gazdag (lásd Kocsis és munkatársai 2022-es szisztematikus irodalomelemzését), de Magyarországon a szülők önkéntes munkájával foglalkozó tanulmányok száma csekély. Azokat a kutatásokat, amelyekben találunk adatokat a szülők önkéntességéről, gyakran más kutatási célból végezték (Imre 2017, Lannert – Szekszárdi 2015). Általánosságban a szülői bevonódással kapcsolatban vannak friss hazai kutatások, de ezek sem célzottan csak az önkéntességet vizsgálták (Ceglédi et al. 2022, Csók – Pusztai 2022, Kovács et al. 2024, Major 2023, Tódor 2023). Munkánkkal ezt a diskurzust kívánjuk színesíteni az önkéntességre fókuszálva.

A szülők iskolai önkéntes munkájáról nemzetközi összehasonlításban a PISA 2018 vizsgálat szolgáltat friss adatokat. A megkérdezett iskolavezetők válasza szerint a szülőknek 17%-a vett részt a helyi iskolai önkormányzatokban, s 12%-uk jelentkezett önként fizikai vagy tanórán kívüli önkéntesnek. Az összehasonlító adatok szerint éppen a szülői önkéntességben nincs lemaradva a közép- és kelet európai régió a szülői bevonódás változói közül (OECD 2019). A pandémia óta egyelőre nem állnak rendelkezésre friss nemzetközi adatok, így jelenlegi kutatásunk eredményei ezt a hiányt is pótolhatják.

Tanulmányunk első felében az interjúk deduktív kódolását megalapozó szakirodalmi háttérrel mutatjuk be, majd ismertetjük kutatásunk módszertanát. Ezután az interjúk elemzését témaanalízis formájában mutatjuk be, interjúrészletekkel alátámasztva. A dolgozat végén a diskusszióban értelmezzük eredményeinket, megfogalmazzuk a kutatás konklúzióit és limitációit, valamint bemutatjuk további kutatási terveinket. Írásunkat a policy javaslatainkkal zárjuk.

KÖZELKÉP

Fogalmi háttér

A szakirodalom önkéntesnek tekinti azokat, akik nem kötelezően elvégzendő munkát szabad akaratukból, valamiféle belső indítatásból végzik, és a tevékenység anyagi ellenszolgáltatás nélkül történik. Wilson (2000) egy másik ember, csoport számára szabadon átadott időként értelmezi az önkéntességet, míg Aydinli és munkatársai (2015) tervezett és hosszú távú proszociális tevékenységként.

Közép és Kelet Európában, a szocialista rendszerben nem létezett igazi önkéntesség, inkább egyfajta kötelezően végzendő társadalmi munka volt a jellemző. Azonban a civil szektor fejlődésével az 1989–90-es rendszerváltozások után ebben a térségben is megjelentek az első „igazi” önkéntesek (Juknevicus – Savicka 2003). Az önkéntesek aránya egyelőre elmarad a nyugati országoktól, melynek hátterében áll a kisebb gazdasági fejlettség, a kisebb urbanizáció, és hogy az új demokráciákban még nem olyan fejlett a non-profit szektor és az önkéntesség kultúrája, mint nyugaton (Voicu – Voicu 2009).

A szülők önkéntes munkáját a szülői bevonódással kapcsolatos szakirodalom kulcsfontosságú tényezőnek tekinti. Bizonyos kutatások a szülői bevonódást a szülők iskolai aktivitásaként értelmezik (Morrison 1978), míg más megközelítésekben a szülői erőforrások felajánlásaként (Grolnick – Slowiaczek 1994), vagy szülők gyermekeik oktatásba való befektetéseként (LaRocque, Kleiman – Darling 2011). Azonban a kutatások többsége egy komplex, sokdimenziós fogalomként tekint a szülői bevonódásra, s megkülönböztetik otthoni (home-based) és az iskolai (school-based) bevonódást (Epstein 1987, Hoover-Dempsey – Sandler 1997, Comer 1995, Sui-Chu – Willms 1996). Témánk szempontjából különösen fontos az Epstein (2010) által kialakított hat bevonódási típus, ahol az egyik a szülői önkéntesség, ami a pedagógusokat és diákokat segítő szülői osztálytermi, iskolai programokon való segítségnyújtást, önkéntes munkát takarja.

A szülők önkéntes munkájának a vizsgálata gyakran azért kerül az oktatáskutatás homlokterébe, mert önkéntesség pozitív hatást gyakorol többek közt a gyermek iskolai eredményességére (Georgiou 1996). Lemmer (2007) szerint a szülők önkéntes munkája nemcsak a diákok teljesítményét befolyásolhatja pozitívan, hanem a szülők önkéntesként való bevonása csökkenti a pedagógusok túlterheltségét és a stresszt. Brent (2000) eredményei szerint a tanárok nagyra értékelik, ha a szülők felmentik őket egyes, nem oktatási feladatok alól. Lemmer (2007) szerint a szülők önkéntes munkájának köszönhető az is, hogy a vizsgált iskolákban csökkent az iskolakerülés és a késés, illetve a szülők az önkéntességük révén egyfajta üzenetet küldenek a diákoknak, hogy iskolájuk nem csak egy épület, hanem egy közösség. A szülők, akik szívesen vállalnak feladatokat az iskolában, könnyen átadják ezt a lelkesedést a gyermekeknek, növelve ezzel a gyermekek iskolai részvételi motivációját (Smith 2006). Myers (2022) továbbá rámutat az önkéntesség gazdasági hasznára is, hiszen a kutatásban résztvevő igazgatók szerint a szülők 10-15 ezer önkéntes órát töltöttek az adott tanévben az iskolában, amely nyolc főállású alkalmazott munkájának felel meg.

KÖZELKÉP

A deduktív kódok szakirodalmi háttere

A szülői önkéntesség definíciós kérdéseivel kapcsolódik, hogy azt a szülő vagy az intézmény kezdeményezi-e. A kétezres években az iskolák több mint 90%-a aktívan toborzott önkénteseket levelek, újságok révén, melyből arra következtethetünk, hogy kevés iskola tud önkénteseket vonzani kérés nélkül (Brent 2000). Aguilar (2021) hangsúlyozza, hogy a legtöbb esetben az iskola kezdeményezi a szülők önkéntes munkában való részvételét. Ennek hátterében állhat, hogy Myres (2022) szerint néhány szülő úgy gondolja, hogy a gyermek nevelése kizárólag a tanár feladata, így nem akarnak részt venni az iskolai munkában. Kocsis és munkatársai (2022) szisztematikus irodalomelemzése szerint az önkéntes kezdeményezések főként felülről szerveződve jöttek létre. Beszélhetünk projekt alapú kezdeményezésről is, amelyek során az iskola más szervezetekkel konzorciumban vonja be a szülőket. Szülői kezdeményezésről ritkán számoltak be a vizsgált tanulmányok, és alulról szerveződő programok közé sorolták a helyi pedagógusok vagy az iskolai vezetés általi kezdeményezéseket is. Aguilar (2021) kiemeli, hogy amikor a szülők beiratják gyermeküket egy állami iskolába, felkérlik őket tanévenként 30 óra önkéntes munkára, de nem kötelező részt venni. Smith (2006) és Myres (2022) szerint a szülő vissza is léphet, ha akar.

Az önkéntességet akadályozó tényezők egyike, hogy a szülők részvételét egy bizonyos területre korlátozzák, melynek következtében a szülői közösségnek csak egy töredéke tud részt venni ezekben. Emellett beszélhetünk a munkahelyi okokból, időhiányból, nyelvi különbségekből fakadó akadályokról, vagy az információhiányról (Dietz 1997, Baquedano-López et al. 2013, Aguilar 2021, Myers 2022). Jelentős akadály továbbá, hogy a tanárok nem tudják, hogyan hasznosítsák a szülőt, mint önkéntest (Epstein 2010, Nathans – Revelle 2013).

A szülők önkéntes munkáját a szülői bevonódással kapcsolatos irodalom kulcsfontosságú tényezőnek tekinti (Epstein 2010). Az önkéntesség lehetővé teszi a szülők számára, hogy felajánlják szakértelmüket és fizikai munkájukat, melynek motivációja proszociális és dominál a segítő szándék. Emellett jelen van a gyermek érdeke is, mint motiváció. Továbbá a diákok is kedvelik, ha a szülő az osztályban segít. A szülők nagyra értékelik a gyermekük osztálytermében töltött idejüket, illetve a szülőknek lehetőségük van bizalmi kapcsolatok építésére a tanárokkal is. A szülők sok esetben azért vállalnak önkéntes munkát, hogy jobb kapcsolatot alakítsanak ki a tanárokkal, ellenőrizzék gyermekük szociális szokásait, továbbá az első években a szülők önkéntes munkája az egyik lehetséges módja annak, hogy az újdonsült szülők enyhítsék gyermekük szorongását, amit az első iskolai időszakban tapasztalnak (Marland-Peltoniemi 2015, Myers 2022).

Haski-Leventhal és munkatársai (2016) az ifjúsági és időskori életszakaszban megjelenő önkéntesség mellett különös figyelmet szenteltek az aktív szülői életszakaszban zajló önkéntességnek, melynek aránya magas a nyugati társadal-

KÖZELKÉP

makban. Ahogy az ember különböző életszakaszokon megy keresztül, sok minden megváltozik, például az is, hogy miért önkénteskedik (Musick – Wilson 2008). Aydinli és munkatársai (2015) modellje szerint a szülők önkéntes tevékenységben való részvételét implicit, míg akik nem szülők, azok önkéntességét explicit proszociális motivációk vezérlik. A szülővé válással változnak a társadalmi szerepek, a felelősség és a motivációk is. Emellett csökken a szabadon felhasználható idő, így szelektívebbnek kell lenniük társas interakcióik során, és ezeknek az interakcióknak túlnyomórészt affektív célokat kell szolgálniuk. A szülők ezért érzelmileg jutalmazó tapasztalatokat keresnek az önkéntesség során, ami motivációs értelemben egy implicit rendszerre utal.

Brent (2000) eredményei szerint a legtöbb önkéntes az osztálytermi és korrepetálási tevékenységekben vett részt, de az önkéntesek felügyeleti feladatokat is elláttak (például csarnokfelügyelet vagy cafeteria ügyelet), illetve könyvtárakban is dolgoztak. Kevés önkéntes végzett adminisztratív feladatokat, ugyanis az igazgatók szerint ezekhez a feladatokhoz nem szabad önkénteseket rendelni, a személyzettel, tanulókkal és családdal kapcsolatos bizalmas információk miatt. A szakirodalomban (Myers 2022) gyakran találkozunk a szülői önkéntes munka azon formájával is, amikor a szülők osztálytermi asszisztensként tevékenykednek a tanórákon. Jellemző tevékenység még, hogy a szülők kirándulási kísérők, csapatedzők, vagy segítséget nyújtanak olyan eseményeken, mint a tudományos programok és könyvvásárok, de részt vesznek karbantartási projektekben, adománygyűjtésekben és bizottsági feladatok ellátásában is. Bizonyos esetekben a szülők fizikai, kétékezi munkát végeznek, ha sem anyagilag, sem elméleti szakértelmükkel nem tudják támogatni az iskolát. A szakirodalomban leginkább olyan önkéntes, fizikai munkavégzéssel találkozunk, mint a takarítás vagy az iskolaépületek és ingatlanok karbantartása, javítása (Lemmer 2007, Myers 2022). A szülők önkéntes munkája hozzájárulhat az iskola biztonságosabbá tételéhez is, például ha a szülők őrzik az iskola épületét, megakadályozhatják a bűnözést az iskola területén, illetve eltántorítják a tanulókat a problémás viselkedéstől (Lemmer 2007, Astor et al. 2001, Kirk – Sampson 2011).

A koronavírus megelőző években a szülők önkéntes munkájának számos formája volt, de Aguilar (2021) szerint a pandémia idején a távmunka és az iskolák elszigeteltsége miatt a szülők úgy érezhették, mintha elveszítették volna a kapcsolatot gyermekük iskolájával. Fensterwald (2022) szerint azonban ekkor a szülőket bevonták a Covid-tesztelésbe, valamint terjedtek a szülők önkéntes bevonásának online formái. Kocsis és munkatársai (2022) szisztematikus szakirodalom-elemzése szerint a szülők önkéntes munkájának típusai a következők voltak: közvetlenül az iskolai munkához, azaz gyermekek tanulmányi eredményességét segítő vagy felzárkóztató tevékenységek, iskolai programokhoz kötődő tevékenységek, az egészséghez és a sporthoz köthető tevékenységek, végül a kulturális és közösségi élmények.

KÖZELKÉP

A háttérváltozók befolyását többen elemzik a szülői önkéntességre. E tekintetében megtapasztalhatók például a kulturális és etnikai háttérben gyökerező különbségek (Huntsinger – José 2009). Aydinli és munkatársai (2015) eredményei szerint az életkor és az iskolai végzettség is szignifikáns összefüggést mutat a szülők önkéntes munkájával. Kocsis és munkatársai (2022) szisztematikus szakirodalomelemzése alapján elmondható, hogy az önkéntes tevékenységet végző szülők jellemzően kedvezőtlenebb anyagi helyzetűek, de egyes projektekben a kedvezőbb anyagi helyzettel rendelkezők nagyobb részvételéről számolnak be. Az önkéntesekre jellemző a rugalmas munkaerőpiaci jelenlét valamint a más civil tevékenységekben való részvétel. A vallásosság és az, ha a családból több gyermek is ugyanabba az iskolába jár, szintén növeli az önkéntesség esélyét.

Coleman (1988) eredményei szerint az iskolaközösség megerősítése, a szülők iskolai önkéntes munkába és más közös tevékenységekbe való bevonása nyomán javultak a tanulói eredmények, és elsősorban az egyházi intézmények voltak ebben sikeresek. Kutatási eredmények emellett kimutatják, hogy a szülők szerepvállalása nagyobb az alapfokú oktatásban, mint középfokon, illetve elvéve találkoznak csak olyan kutatásokkal, amelyek a szülők középiskolában végzett önkéntes tevékenységével foglalkoznak (Kocsis et al. 2022, Myers 2022).

Módszertani háttér

Legfontosabb kutatási kérdésünk, hogy a szülői bevonódás egyik formája, a szülői önkéntesség hogy jelenik meg a magyarországi, a mintában szereplő interjúalanyaink (általános- és középiskolai tanárok) interpretációjában, milyen formái, típusai, jellemzői vannak.

Kvalitatív kutatásunk terepe Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Borsod-Abaúj Zemplén megyék voltak, ahol magas a hátrányos és halmozottan hátrányos tanulói kompozícióval rendelkező iskolák aránya. Az alapsokaságot az e megyékben működő általános- és középiskolák pedagógusai jelentették valamennyi fenntartói szektorból. Többlépcsős, rétegzett mintavételt alkalmaztunk. A megye, az iskola-típus, továbbá az Országos kompetenciamérés telephelyi adatai alapján lekért, társadalmi háttérrel korrigált eredményesség és az ugyanitt mért szülői bevonódás adatok kombinációja alapján négy iskolai almintát különítettünk el. Az interjúalanyokat (pedagógusokat) második lépésben nem reprezentatív mintavételt alkalmazva választottuk ki iskolacsoportonként (összesen N=45 fő, az interjúalanyok jellemzőit lásd a melléklet 1. táblázatban). A 2021 őszén felvett 45 félig strukturált, átlagosan 68 perces egyéni interjúk hanganyagából szöveges adatbázis készült.

Mason (2018) alapján előre meghatározott nyíltvégű kérdéseket használtunk az interjúk során. Az interjúvázlat főbb kérdésköréhez tartozott a pedagógus bemutat-

KÖZELKÉP

kozása és a pályaválasztás ismertetése, a település, az iskola és a szülők jellemzése. Ezt követően a szülői szereppel, szülői kapcsolattartással összefüggő nézetek bemutatására került sor. Az interjúkérdések sorába tartozott a szülő-iskola kapcsolattartásának, a kapcsolattartás mintázatainak és törésvonalainak (a pedagógus szintjén), és a jó gyakorlatoknak a kérdésköre. Továbbá az interjúvázlat kitért a szülő-pedagógus kapcsolattartásra vonatkozó tudás összetételére és a javaslatokra.

Az interjúfeldolgozás módszertana

Az elkészült 45 interjúból leválogattuk azokat, ahol a következő kulcsszavak szerepeltek, SZMK (szülői munkaközösség), projekt, önkéntes, illetve ahol egyáltalán fel tették az interjúvázlatban a szülők önkéntességére vonatkozó kérdést. Így összesen 38 db interjút dolgoztunk fel.

Az interjúk mentén témaanalízis (Creswell 2012) készült és megállapításainkat interjúrészletekkel támasztjuk alá. Kézi és gépi (Atlas) hibrid kódolást (Fereday – Muir-Cochrane 2006, Swain 2018) alkalmaztunk (a kódok gyakoriságát lásd az 1. táblázatban). A szakirodalomban szereplő dimenziók (deduktív kódok) mellett az interjúk során felmerülő további dimenziók is szerepeltek (induktív kódok). Az elemzés során azt vizsgáljuk, hogy az egyes dimenziókon belül milyen tipikus, vagy kevésbé tipikus válaszokat adtak az interjúalanyok.

A szakirodalom mentén kialakított deduktív kódok a következők voltak: az önkéntesség definiálása, motivációi, az önkéntesség gyakorisága és intenzitása, az önkéntesség formái, ki kezdeményezte, emellett a szülők szociodemográfiai jellemzőinek, az oktatás szintjének, az iskola fenntartójának, és a járvány hatásai az önkéntességre. Induktív kódként jelent meg az idődimenzió (régén és most), és hogy az önkéntesség negatív lehet a gyermekek szemszögéből.

KÖZELKÉP

1. táblázat. A kódok gyakorisága

Kód	Gyakoriság
Van az iskolában önkéntesség	54
Szülői Munkaközösség	44
Programokon valósul meg	45
Rendszeres önkéntesség	40
Pedagógus kezdeményezi	39
Alkalmi önkéntesség	24
Közösségépítés a célja	23
Nem definíció szerinti önkéntesség	19
Altruizmus a motiváció forrása	15
Definíció szerinti önkéntesség	13
Fizikai munka	13
Vegyes motiváció	12
Önkéntesség régebben	10
Covid-19	8
Gyerek érdeke a motiváció forrása	8
Szülő kezdeményezi	7
Kényszer a motiváció forrása	6
Roszbabb háttérű szülők	5
Negatív hatással is lehet az önkéntesség a gyerekre	3
Projekt kezdeményezi	2
Jobb háttérű szülők	2

Forrás: saját szerkesztés

A deduktív kódolás eredményei

A kódok előfordulási gyakorisága alapján azt találtuk, hogy tizenhárom esetben jelent meg a pedagógus interjúk során a hagyományos szakmai definíció szerinti önkéntesség. Akik eszerint értették a fogalmat, szerintük „igazi” önkéntesség alig fordul elő, a szülők maguktól nem kezdeményezik a segítséget. A pedagógusok jelentős része azonban az interjú során a felkérésre, vagy kényszerből (szocializmusban kötelező volt részt venni) történő részvételt is beleértette az önkéntességbe (ez 19 interjúrészletben fordult elő).

KÖZELKÉP

„Vannak ilyen kis kreatív szülők, akik ügyesen segítik a gyerekeket (önként), illetve hogyha megkérjük őket, mondjuk, akkor oda (kirándulásra) eljönnek szívesen. Ilyen alkalmakba bekapcsolódnak.” (I1)

„Amikor az én lányom volt általános iskolás, és a szülőket felkérték egy ilyen közös munkára, most itt, az iskolában a szülők nem tolonganak, hogy szeretnék segíteni valamit.” (I9)

„Aktívak, ha van egy kérdés hozzájuk, minden szülő segít.” (I21)

A szülők önkéntes munkájának meghatározása mellett fontos résztémának tekintettük a motivációs tényezőket. Ahogy az elméleti áttekintésben is láthattuk, az önkéntesség valamilyen belső indíttatásból, önként felajánlott tevékenység, tehát feltételezhetjük, hogy a szülői önkéntesség esetében a belső motiváció, az altruista motivációk fognak dominálni. Azonban megjelenhet motivációként a gyerek érdeke is (mint egyfajta befektetés), a segítő cél mellett. A kódok gyakorisága alapján elmondható, hogy a közösségépítés, mint cél huszonhárom, az altruista motivációk sorába tartozó tényezők pedig tizenöt alkalommal kerültek megemlítésre. A vegyes motivációk tizenkétszer jelentek meg az interjúkban, míg a gyermek érdeke, mint a motiváció, nyolc alkalommal.

„Szívesen jönnek az iskolába. A szülői munkaközösség szervezésében, van jó-tékonyasági délutánunk. Olyankor a szülők is be vannak vonva nagyon sokfajta tevékenységben, az esemény koordinálásban, a szülők is szoktak szerepelni. Segítenek a büfénél, a tombola sorsolásánál.” (I4)

„Nagyon segítőkészek, nagyon támogatók a szülők bármely programot mondhatom akár a mikulást, farsangot, nagyon készségesen állnak az ajándékok beszerzéséhez akár a farsangi fánk sütésben boldogan részt vesznek, családi napokon szívesen főznek, sütnek.” (I15)

Látható volt az is, hogy főleg a jobb háttérű szülők átlátják, hogy ha a szülő is részt vesz az iskolai munkában, ez a gyermekének is érdeke, ebben az esetben tehát az önkéntesség egyfajta befektetés is.

„...amennyiben a gyerekük érdeke megkívánja, azért néhányan én azt gondolom, hogy minden osztályból egy szűk mag az, akire biztosan lehet számítani. Attól függ, hogy a szülők milyen háttérrel rendelkeznek.” (I7)

KÖZELKÉP

„Mert a gyerekek is jó az, hogyha azt látja, hogy a szülő részt vesz az iskola programjában. Tehát tehetsége szerint és ideje szerint a szülők a programokban segítőkészek.” (121)

Volt, aki szerint a kényszer is motiváló erő lehet az önkéntesség során, mely hat interjúrészletben fordult elő.

„...valaki tényleg őszintén felvállalja ezt és elmegy, és jól érzi magát velünk, valaki pedig bele kényszeredik, valaki pedig kényszer ellenére sem tart a többséggel.” (124)

Az interjúkból azt láthatjuk, hogy az önkéntes munka motivációja összefüggésben van azzal, hogy ki kezdeményezte az önkéntes munkát, az ezzel kapcsolatos megállapításokat a későbbiekben részletezzük.

További elemzett témakörünk az önkéntesség gyakorisága és intenzitása volt. Ezen belül azt vizsgáltuk, hogy volt-e egyáltalán szülői önkéntesség, hányan vettek benne részt, illetve elsősorban rendszeres (pl. a szülői munkaközösségi tagok, a továbbiakban SZMK) vagy inkább alkalmi önkéntesség a jellemző a tanárok szerint. A részvétel intenzitását tekintve volt néhány tanár, akik szerint náluk nem aktívak a szülők, és egyáltalán nincs is szülői önkéntesség, melynek okát abban látják, hogy a szülők sokat dolgoznak, több műszakban is, és nincs rá idejük. Ezzel szemben egy interjúban került csak megemlítésre, hogy a pedagógus szerint az osztályból minden szülőt sikerült bevonni.

„Hát elég leterheltek a szülők is, és van elég gondjuk, én úgy gondolom az életben. Elég elfoglaltak. A munkahelyi stressz és a mindennapos problémák teljesen lekötik a figyelmüket.” (17)

„Nagyon nagy szerencsém van, az én szüleim rettenetesen aktívak, odaadók, segítőkészek. Mindenféle rendezvény mellett és mögött ott állnak.” (126)

A legtöbb esetben gyakorlatilag az SZMK tagok azok, akik (rendszeres) önkéntes munkát végeznek, illetve az interjúk többségében 3-4 aktív szülőről beszéltek a tanárok. Az, hogy sok szülőt lehetne mozgósítani egyes rendezvények kapcsán, alig fordult elő.

„Hát ez is osztályfüggő tehát van olyan, aki tényleg odateszi magát tehát vannak olyan SZMK-s szülőknél nevezünk igaz? Szülői munkaközösség tagjai, akik tényleg részt vesznek ebben. De egyébként nehéz, lasszóval kell fogdosni, inkább azt mondom.” (127)

KÖZELKÉP

„Minden osztályban vannak megbízható szülők és megbízható gyerekek. Ez szerintem a nagy számok törvénye alapján mindenre igaz. Ki kell őket fogni és meg kell őket találni, nálunk is vannak szerencsére olyanok, akikre lehet számítani. Szerintem minden osztályba van legalább két-három ilyen mozgatható szülő, akit csak fel kell hívni.”(I14)

A Szülői Munkaközösség jelentőségét támasztja alá, hogy a szülői önkéntesség kapcsán ötvennégy alkalommal került megemlítésre az interjúkban. Az adatokból azt láthatjuk, hogy a Szülői Munkaközösségi tagság nemcsak az önkéntes munka gyakoriságával, intenzitásával van kapcsolatban, hanem Magyarországon úgy jelenik meg, mint a szülői önkéntes munka egyik speciális típusa.

A következőkben a szülői önkéntesség formáit elemeztük. Az egyik típusú aktivitás, ahogy már láttuk, az SZMK, ahol a tagok elsősorban az osztály pénzügyeivel foglalkoznak, de a legtöbb esetben részt vesznek más önkéntes feladatokban is. A tagok önként vagy felkérésre részt vesznek az iskolai közösségi élet szervezésében, programok lebonyolításában és az intézményeket érintő jelentősebb egyeztetések alkalmával közvetítő szerepet látnak el a szülők és a pedagógusok között. A szakirodalomban előforduló korrepetálás vagy tanítás nem került szóba az interjúk során, illetve az iskolán kívüli extrakurrikuláris tevékenységek sem. A leggyakoribb szülői aktivitás, amit említettek, az iskolai programokon (például családi napok, kirándulás, bál) való részvétel, vagy ezek megszervezése volt, ez majdnem minden interjúban előfordult, melyet a kód gyakorisága is alátámaszt. A fizikai munkák, melyek korábban jellemzőek voltak az erőforráshiány miatt még az állami iskolákban is, mára már nem jellemzők, néhány említéstől eltekintve.

„Szokott lenni ez a... biztos te is emlékszel, az együtt az iskoláért, tudod mikor kapáltunk, kaszáltunk, ez most is volt, vagyis két évvel ezelőttiig volt, hogy a szülők, gyerekek, tanár együtt kapálnak.” (I13)

„Korábban a szülők segítségével együtt építettük a játszóteret, vihar után kivágtuk a fát, festettünk kerítést. Most inkább abban nyilvánul meg, hogy szívesen ajánlanak fel olyan lehetőséget, hogy elviszik a gyermeket egy-egy versenyre például vagy eszközöket ajánlanak fel nekünk. Ha szükséges, akkor elkísérik biciklitúrára az osztályt, vagy akár többnapos kirándulásra.” (I15)

Következő kérdéskörünk volt, hogy ki kezdeményezte az önkéntességet, a pedagógus, a szülő, vagy esetleg az önkéntesség egy projekt része volt. A tanárok többsége azt nyilatkozta, hogy a pedagógusok kérik fel a szülőket, hogy segítsenek. Erre való utalásokat már a definíciós és motivációs részben is tettünk, de a kódok gyakoriságából is látható (39 említés), hogy ez a típusú kezdeményezés a legjelentősebb.

KÖZELKÉP

Egy esetben említették meg a tanárok a szülők önszerveződését, illetve páran beszéltek arról is, hogy a szülők önkéntessége egy projekt része volt.

*„Vannak olyan osztályok, akik még a munkatervben nem rögzített időpon-
ton kívül is szerveznek maguknak még ilyen kis összejöveteleket, mint egy kis
baráti társaság összejönnek valahol akár a parókia udvarán, vagy hogyha
valakinek van egy olyan tanyája, vagy helye, ahol ennek helyet adhat akkor
meghívja az osztálynak a szülői közösségét. Úgy gondolom, hogy nagyon jól
tudnak együtt működni a szülők.” (I15)*

*„Van egy egy-egy projekt rendezvényünk. Mondjuk, hogy egy európai uniós
projektünk, ami egy hétig tart, pont december idején, akkor egy két szülő bese-
gít, elkészítenek néhány tájjellegű ételt, vagy stb., amivel beszállnak egy ilyen
rendezvénybe.” (I25)*

A szakirodalom szerint a szülő önkéntességét befolyásolja a neme, kora, társadalmi helyzete, kapcsolatai, civil aktivitása és vallásossága is, de az interjúk során főként a társadalmi helyzetet emelték ki az interjúalanyok. Feltételezhető, hogy a többi tényezőre kevésbé volt rálátása a pedagógusoknak. Az interjúk alapján kijelenthető, hogy a jobb háttérű szülők aktívabbak a tanárok szerint, és az alanyok megemlítették azt is, hogy egyes esetekben az SZMK működését zavarta, hogy sok az osztályban az alacsony iskolázott szülő, mert nehéz bevonni őket a szülői feladatokba.

„SZMK tagokból volt három-négy, akik vitték a prímet, ők egymást is jól ismerik, az egyikük egy nagyon jómódú roma családból származó szülő, és mellette a három szülő szintén nem a szegény szülők közé tartozott, voltak, akik ismerték őket és átlag családból származnak, és a szélén üldögéltek hárman, akikről tudtam, hogy abszolút nincsenek velük kapcsolatban, ég és föld közöttük a különbség.” (I11)

„Nem szívesen vállalják a szülők az SZMK tagságot, de ez az összetételből adódóan is van. Hát, ez az alacsony iskolai végzettség, nemtörődömség. Nem akarnak (az SZMK-sok) a többi szülővel kommunikálni, beszélni.” (I16)

Az oktatás szintje és évfolyama, valamint az iskola fenntartója jelentős hatást gyakorolt a szülők önkéntességére. A tanárok elmondása szerint a szülők sokkal aktívabbak voltak az általános iskolákban, és ott is inkább az alsóbb évfolyamokon, mint a középiskolákban. A minta nagysága miatt messzemenő következtetéseket nem szeretnénk levonni, azonban a jelenlegi interjúk során az iskola fenntartóját tekintve, azt tapasztaltuk, hogy az egyházi iskolákban valamivel több az iskolai rendezvény, fontosabb a közösségépítés, és így valamivel aktívabbak a szülők is.

KÖZELKÉP

„Alsóban aktívabb a szülői gárda, de aki alsóban lelkesen részt vesz, azok közül megmaradnak felsőben is egyen-ketten. ... az alsós szülői munkaközösségi tagok azok, akik lelkesen vesznek részt. Felsőben, ha a gyerekek elveszítik a tanulási kedvet, vagy iskolai konfliktusaik akadnak, akkor a szülő kivonódik az iskolából.” (I11)

„Szerintem ezt inkább alsóba jellemző. Így felsőben már nem nagyon, inkább csak az SZMK szoktak részt venni.” (I16)

„A családi napokat nagyon megemlíteném, ezek nagyon sokat számítanak, mert ide a piciket is hozhatják. Van egy játszóterünk, ott játszani is lehet velük. A karitatív adománygyűjtés a szülők részéről is, a szülőknek is van lehetősége adományt gyűjteni, kupakgyűjtés a beteg gyerekeknek. Vannak turkáló napok, jöhetnek a szülők, vihetnek ruhát. A karitástól szoktunk kapni más adományt, ez nemcsak szociális szempontból fontos, hanem hogy az iskolától kapják, nem egy idegentől. Nyitottak vagyunk és bejöhetnek a szülők megnézni a gyereket, felvehetik kamerával a rendezvényeket.” (I11)

„Múlt héten volt reformhét az iskolában, ahol gyümölcscsszobrászat volt. Ebbe aktívan bekapcsolódtak, mert nagyon sok munkát küldtek be, amit otthon a gyerekekkel együtt készítették, úgyhogy szerintem ők aktívak lennének, ha lenne rá lehetőségük.” (I12)

A nemzetközi szakirodalomban már találtunk adatokat a Covid-19 önkéntességre gyakorolt hatásával kapcsolatban, azonban magyarországi viszonylatban nincs ezzel kapcsolatos kutatási eredmény. Az interjú során összesen nyolc alkalommal került említésre a járványidőszak. A koronavírus ideje alatt alig vettek részt a szülők az iskolai életben. Ritka jelenség volt, hogy a SZMK tagok online folytatták a munkát (például Facebook aktivitás), de volt ahol még az SZMK sem tudott összeülni. A jelenlegi interjúkból leginkább az körvonalazódik, hogy a szülők önkéntes munkájának nincs olyan intenzív hagyománya, mint más országokban, így a koronavírus alatt sem jelentek meg olyan kezdeményezések, amelyek a szülők bevonását célozták volna meg.

„A vírus felborította az előző évekhez képest való rendszerünket” (I2)

„A Covid miatt csak online szülőit és fogadóórát tartottunk. Illetve az utcában beszélgettünk az esőben, mert az iskolába nem lehetett bejönni.” (I3)

„Az SZMK a pandémia miatt nem tudott összegyűlni.” (I20)

KÖZELKÉP

Az induktív kódolás eredményei

Ahogy a kutatómódszertani részben is említettük az elemzés során két induktív kód jelent meg, amelyből az egyik az idődimenzió. Ezzel kapcsolatban azt tapasztaltuk, hogy régen, tehát évekkal, akár évtizedekkel ezelőtt jobban részt vettek a szülők (főleg néhány idős tanár szerint), míg napjainkban jellemző, hogy időhiányra hivatkoznak a szülők. Az interjúalanyok gyakran említettek, hogy a szocialista korszakban kötelezően behívták a szülőket, felkérték a közös munkára, s ennek hatására sokan segítettek, de önkéntes alapon ma kevesebben. Az egyik alany kiemelte, hogy az SZMK is jobban működött korábban.

„Talán korábban egy kicsit jobban mozgósíthatóbbak voltak, most már egy kicsit elkényelmesedtek vagy talán több a dolguk.” (I15)

„Amikor az én lányom volt általános iskolás, és a szülőket felkérték egy ilyen közös munkára, akkor igen sok szülő jelentkezett, volt, aki anyagi segítséggel, volt, aki személyes, kétkézi munkájával járult hozzá az iskola és környezete szebbé tételéhez. De itt akkor most én voltam jelen... amivel itt, az iskolában találkozok, hogy a szülők nem tolonganak, hogy szeretnék segíteni valamit.” (I9)

„A szülői munkaközösség régebben előbb és aktívabb volt, hogy így fejezzem ki magam. Minden osztályból, két szülő volt a szülői munkaközösségnek a tagja és volt egy, van egy vezetőjük. Most újabban már egy szülő van szinte és nem szívesen vállalják a szülők ezt a feladatot.” (I16)

A második induktív kódunk a szülői önkéntes munka negatív hozadéka. Az interjú során felmerült, hogy a szülői önkéntességgel kapcsolatban negatív kép alakulhat ki a gyerekekben. Az egyik alany arra hívta fel a figyelmet, hogyha csak pár szülő megy el kirándulni, ez a többi gyereknek rossz, ha viszont idősebb a gyermek, nem igényli a szülői részvételt, sőt kellemetlennek érzi. Például a középiskolában már egyáltalán nem szeretik a gyerekek, ha ott a szülő.

„Kis feszültséget szülhetnek, hogyha például valakinek a szüleje ott van, akkor a másoknak a szüleje miért nincs ott.” (I13)

„Amikor alkalom volt rá, jöttek segítettek... a kirándulás előkészítésénél inkább, a busz szervezése, vagy előkészítették a főzéshez a húst, amit vittünk a kirándulásra. A kíséretnél nem, de ennek a gyerekek sem örültek volna.” (I39)

KÖZELKÉP

Összegzés

A szülői részvétellel és elköteleződéssel kapcsolatos kutatások hangsúlyozzák a szülők önkéntes munkájának a fontosságát, és az Epstein (2010) által kialakított hat bevonódási típus egyike a szülők iskolai önkéntes munkája. Míg nemzetközi kutatások sora foglalja a szülők iskolai munkájával, annak típusaival (Lemmer 2007, Marland-Peltoniemi 2015, Myers 2022), és a gyermek iskolai életére gyakorolt hatásával (Epstein 2010), addig magyarországi viszonylatban csekély mind a szülői bevonódással kapcsolatos, mind célzottan a szülői önkéntességre fókuszáló kutatás. A jelenlegi eredményekkel e hiányt kívánjuk pótolni.

Kutatásunkban 38 pedagógussal készített interjút dolgoztunk fel, melyek Magyarország egy hátrányos helyzetű régiójában készültek, és érintették a szülői önkéntesség témakörét. Az interjúk mentén témaanalízist végeztünk el, interjúrészletekkel kiegészítve. Elsőként a szakirodalom alapján képzett deduktív kódok mentén foglaltuk össze a szülők önkéntes munkájával kapcsolatos pedagógusi tapasztalatokat, melyek az önkéntesség definiálása, motivációi, az önkéntesség gyakorisága és intenzitása, az önkéntesség formái voltak, emellett figyelembe vettük a szülők szociodemográfiai jellemzőit, az oktatás szintjét és az iskolafenntartót is. Az elemzés során induktív kódokként jelent meg az önkéntesség idődimenziója (régén és most), valamint a szülői önkéntesség negatív hatásai.

Eredményeink alapján egy sajátos, szülői önkéntesség rajzolódott ki, amely nem annyira intenzív és sokszínű, mint amilyen a nemzetközi gyakorlatban fellelhető. A szülők önkéntes munkájának a szakirodalomból ismert hagyományos formái (lásd: osztálytermi asszisztens, fizikai önkéntes munka, workshopok stb.) kevésbé vannak jelen. Leginkább a szülők az iskolai programok szervezésébe, vagy nagyon ritkán fizikai munkavégzésbe kapcsolódnak be, de a legelterjedtebb forma volt a szülői munkaközösségi tagság. Az aktív önkéntesek jobbra az SZMK tagok, más szülők bevonása ritkábban valósul meg.

A pedagógusok önkéntes munka alatt nem a szakirodalom által használt meghatározás szerint nyilatkoztak (lásd: Wilson 2000, Voicu – Voicu 2009, Aydinli et al. 2015), és gyakran az önkéntes munkát a felkérésre, vagy kötelezően végzett munkával is azonosítják. Ennek egyik oka, hogy a szocialista rendszerben kötelezően végzendő társadalmi munka volt a jellemző. Alanyaink szerint kevésbé jellemző az az önkéntes munka, amely valóban belső indíttatásból fakad. Bár az interjúalanyok kiemelték néhány szülői kezdeményezést, mégis inkább a felkérésre történő, alkalmi segítségnyújtás volt a jellemző.

Az eredményeink alátámasztották, hogy az iskolák számára fontos a szülők önkéntes munkája, azonban napjainkban a szülők részvételét leginkább az időhiány akadályozza. Több interjúalany is úgy vélte, hogy manapság nehéz a szülőket rábírni, hogy vállalják el pl. a szülői munkaközösségi tagságot. Ennek hátterében áll, hogy kényes, bizalmas feladatokat is kellene végezniük, mint a pénzügyek kezelése, illetve

KÖZELKÉP

a többi szülő állandó kritikája mellett kell dolgozniuk. Sok esetben ők mozgósítják a többi szülőt különféle tevékenységekre, ami szintén nem könnyű feladat, főleg hátrányos helyzetű szülők esetén. Főleg a középiskolákra volt jellemző, hogy az SZMK tagok más tevékenységekben nem voltak aktívak, melynek háttérében az állhat, hogy az idősebb gyermekek már nem igénylik annyira a szülő jelenlétét az iskolában.

Az eredményeink összhangban voltak azokkal a korábbi kutatási eredményekkel (Lemmer 2007, Aydinli et al. 2015, Kocsis et al. 2022, Coleman 1988), amelyek arról számoltak be, hogy a szülők iskolai végzettsége összefügg a részvétel gyakoriságával, hogy általános iskolai szinten gyakoribb a szülők bevonódása, mint középfokon, illetve hogy az egyházi intézményekben valamivel nagyobb a szülői bevonódás. Kis-mintás kvalitatív vizsgálatunk azonban nem alkalmas ezen összefüggések tesztelésére. Látható volt az is, hogy a járvány idején csökkent a szülői önkéntes munka. Végül, induktív kódolásunk rámutatott arra, hogy ebben a térségben fontos az önkéntesség idődimenziója (a szocializmusban és most), illetve arra is felhívták a figyelmet az interjúk, hogy az önkéntességnek negatív hozadéka is lehet a gyermekek számára.

A kutatás egyik limitációja a minta jellegében és méretében keresendő, amely nem teszi lehetővé a széleskörű általánosítások levonását. A vizsgálat további korlátját jelenti, hogy a szülők önkéntes munkáját a jelenlegi kutatásban a pedagógusok tapasztalatai révén tudtuk csak értelmezni, tehát eredményeink azon alapszanak, amit a pedagógusok a mindennapi munkájuk és az iskolai élet során érzektek. További korlát, hogy az elemzés során használt adatok egy nagyobb kvalitatív kutatás részét képezik, melynek csak egy szegmense volt a szülők önkéntes munkájának vizsgálata, így korlátozott volt az információk száma és mélysége, ami a rendelkezésünkre állt.

Összességében úgy véljük, hogy magyarországi viszonylatban szorgalmazni kell a szülők önkéntességével foglalkozó további kvalitatív és kvantitatív kutatások lebonyolítását, de most már a szülők interpretációjában. Az eredmények hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a magyarországi adatokkal gyarapítsák a nemzetközi oktatáskutatás sokrétű eredményeit is a témában.

A kutatás alapján úgy gondoljuk, hogy a szülők önkéntes munkára való motiválása az elsődleges feladat. Az önkéntesség népszerűsítésével nagymértékben elősegíthető a szülők iskolába való más típusú bevonódása is. A pedagógusok szerint leginkább az időhiány jelent akadályt a részvételben. A szülők időbeli korlátozottsága összefüggésben lehet a munkaerő-piaci helyzetükkel, az iskola és a lakóhely távolságával, vagy azzal, hogy a szülőknek az iskolás gyermekükön kívül kiről kell még gondoskodniuk (kisebb gyermek, nagyszülő stb.). Ebből kifolyólag az önkéntes munkába való invitálásukkor érdemes felmérni az időbeli kapacitásukat. Továbbá érdemes lehet feltérképezni a szülők érdeklődését, erősségeit, amelyre támaszkodva rugalmasabban lehet őket bevonni. A legfontosabb megállapításunk, hogy az iskolák és a szülők között ki kell alakulnia egy előítéletmentes bizalmi kapcsolatnak,

KÖZELKÉP

ahol a szülők bátran fel merik ajánlani a segítségüket, legyen az egyszerű, fizikai munkavégzés vagy összetettebb szervezési feladat.

Míg a nemzetközi szakirodalom alapján azt láthatjuk, hogy a szülők iskolai önkéntességének hagyománya van, és nagy jelentőséget tulajdonítanak a szülők tevékenységének, addig magyarországi viszonylatban azt tapasztaljuk, hogy a szülők önkéntes munkája korlátozott, kevésbé kiaknázott terület. A pedagógusok interpretációjából kirajzolódik, hogy az önkéntes munkát vállaló szülőknek a gyermek érdeke az első, de a motivációjukban a segítő cél is megjelenik, amelyre építhetnek az iskolák. Az interjúalanyok válaszaiból felsejlik, hogy lenne igény a szülők önkéntes hozzájárulására, hiszen munkájuk sokszor nélkülözhetetlen az iskola életében.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány alapját képező kutatást a MTA-DE-Családok és Tanárok Kooperációja Kutatócsoport hajtotta végre és a Magyar Tudományos Akadémia Közoktatás-fejlesztési Kutatási Programja támogatta.

Irodalom

- Aguilar, A. C. (2021): Ways to improve parent involvement in south monterey county (Publication No. 988). *Digital Commons*. https://digitalcommons.csumb.edu/caps_thes_all/988
- Astor, R. A. – Meyer, H. A. – Pitner, R. O. (2001): Elementary and middle school students' perceptions of violence prone school subcontexts. *The Elementary School Journal*, 101(5): 511–528. doi:10.1086/499685
- Aydinli, A. – Bender, M. – Chasiotis, A. – van de Vijver, F. J. R. – Cemalcilar, Z. (2015): Implicit and explicit prosocial motivation as antecedents of volunteering: The moderating role of parenthood. *Personality and Individual Differences*, 74: 127–132. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.10.011>
- Baquedano-López, P. – Alexander, R. A. – Hernández, S. J. (2013): Equity issues in parental and community involvement in schools: What teacher educators need to know. *Review of Research in Education*, 37(1): 149–182. doi: 10.3102/0091732X12459718
- Brent, B. O. (2000): Do Schools Really Need More Volunteers?1. *Educational Policy*, 14(4): 494–510. <https://doi.org/10.1177/0895904800144003>
- Ceglédi T. – Fényes H. – Pusztai G. (2022): The Effect of Resilience and Gender on the Persistence of Higher Education Students. *Social Sciences* 11(93). <https://doi.org/10.3390/socsci11030093>

KÖZELKÉP

- Coleman, J. S. (1988): Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95–120.
- Comer, J. P. (1993): *School power: Implications of an intervention project*. Free Press
- Creswell, J. W. (2012): *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4th ed.). Pearson
- Csók C. – Pusztai G. (2022): Parents' and teachers' expectations of school social workers. *Social Sciences*, 11(10): 487. <https://doi.org/10.3390/socsci11100487>
- Dietz M. J. (ed.) (1997): *School, family, and community: Techniques and models for successful collaboration*. Aspen
- Epstein, J. L. (1987): Toward a theory of family-school connections: Teacher practices and parent involvement. In: Hurrelman, K. – Kaufman, F. X. – Losel, F. (edsc): *Social intervention: Potential and constraints*. de Gruyter, 121–136.
- Epstein, J. L. (2010): School, Family Community, Partnerships – Caring for the Children We Share, *Kappan Magazine*, 92(3): 81–95.
- Fensterwald, J. (2022): *Palo Alto sends SOS to parents: volunteer to keep schools open*. EdSource.org. <https://edsources.org/updates/palo-alto-sends-sos-to-parents-volunteer-to-keep-sch-ools-open>
- Fereday, J. – Muir-Cochrane E. (2006): Demonstrating Rigor Using Thematic Analysis: A Hybrid Approach of Inductive and Deductive Coding and Theme Development. *International Journal of Qualitative Methods*, 5(1): 80–92. <https://doi.org/10.1177/160940690600500107>
- Georgiou, S. N. (1996): Parental involvement: Definition and outcomes. *Social Psychology of Education* 1: 189–209 <https://doi.org/10.1007/BF02339890>
- Grolnick, W. S. – Slowiaczek, M. L. (1994): Parents' involvement in children's schooling: A multidimensional conceptualization and motivational model. *Child Development*, 65(1): 237–252. <https://doi.org/10.2307/1131378>
- Haski-Leventhal, D. – Metz, E. – Hogg, E. – Ibrahim, B. L. – Smith, D. H. – Wang, L. (2016): Volunteering in three life stages. *The Palgrave handbook of volunteering, civic participation, and nonprofit associations*, 682–701.
- Hoover-Dempsey, K. V. – Sandler, H. M. (1997): Why do parents become involved in their children's education? *Review of Educational Research*, 67(1): 3–42. <https://doi.org/10.3102/00346543067001003>
- Huntsinger, C. S. – Paul, E. J. (2009): Parental involvement in children's schooling: Different meanings in different cultures, *Early Childhood Research Quarterly*, 24(4): 398–410.
- Imre N. (2017): *A szülői részvétel szerepe a tanulók iskolai pályafutásának alakulásában*. Ph.D. értekezés

KÖZELKÉP

- Juknevičius, S. – Savicka, A. (2003): From Restitution to Innovation: Volunteering in Postcommunist Countries. In: Dekker, P. – Halman, L. (eds.): *The Values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives*. Kluwer Academic/Plenum Publishers. 127–141.
- Kirk, D. S. – Sampson, R. J. (2011): Crime and the production of safe schools. In: Duncan, G. J. – Murnane, R. J. (eds.): *Whither Opportunity? Rising Inequality, Schools, and Children's Life Chances*, New York, NY: Russell Sage Foundation, 397–418.
- Kocsis Zs. – Markos V. – Fazekas E. – Pusztai G. (2022): Az önkéntesség mint a szülők iskolai bevonódásának egy formája – szisztematikus szakirodalmi elemzés eredményeinek bemutatása. *Önkéntes Szemle*, 2(4): 57–87.
- Kovács K. – Oláh, Á. J. – Pusztai, G. (2024): The role of parental involvement in academic and sports achievement. *Heliyon*, 10(2): e24290, [https://www.cell.com/heliyon/pdf/S2405-8440\(24\)00321-9.pdf](https://www.cell.com/heliyon/pdf/S2405-8440(24)00321-9.pdf)
- Lannert J. – Szekszárdi J. (2015): Miért nem érti egymást a szülő és a pedagógus? *Iskolakultúra*, 25(1): 15–34.
- LaRocque, M. – Kleiman, I. – Darling, S. M. (2011): Parental involvement: The missing link in school achievement. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 55(3): 115–122. <https://doi.org/10.1080/10459880903472876>
- Lemmer (2007): Parent involvement in teacher education in South Africa. *International Journal about Parents in Education*, 1(2): 218–229.
- Major, E. (2023): Parent-Teacher Communication from the Perspective of the Educator. *Central European Journal of Educational Research*, 5(2): 13–24. <https://doi.org/10.37441/cej/2023/5/2/13281>
- Marland-Peltoniemi, J. A. (2015): *Parent volunteer ghostland: Why is parental involvement in elementary education generally limited to the primary grades?* Nipissing University
- Mason, J. (2018): *Qualitative researching* (3rd ed.). SAGE Publications Ltd.
- Morrison, G. S. (1978): *Parents Involvement in the home, school and community*. Columbus, Ohio: Charles E. Merrill
- Musick, M. A. – Wilson, J. W. (2008): *Volunteers: A social profile*. Bloomington, Indiana University Press
- Myer, J. (2022): *Parent Volunteers and CO olunteers and COVID-19: Balancing Necessity VID-19: Balancing Necessity, Enthusiasm, and Caution*. Department of Liberal Studies

KÖZELKÉP

- Nathans, L. – Revelle, C. (2013): An analysis of cultural diversity and recurring themes in preservice teachers' online discussions of Epstein's six types of parent involvement, *Teaching Education*, 24(2): 164–180. DOI: 10.1080/10476210.2013.78689
- OECD (2019): *PISA 2018 Results (Volume III): What School Life Means for Students' Lives*. PISA, OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/acd78851-en>
- Smith, J. G. (2006): Parental involvement in education among low-income families: A case study. *School Community Journal*, 16(1): 43–56.
- Sui-Chu, E. H. – Willms, J. D. (1996): Effects of Parental Involvement on Eighth-Grade Achievement. *Sociology of Education*, 69(2): 126–141. <https://doi.org/10.2307/2112802>
- Swain J. (2018): *A Hybrid Approach to Thematic Analysis in Qualitative Research: Using a Practical Example*. SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781526435477>
- Tódor, I. (2023): The Impact of Secondary School Students' Perceived Parenting Values on School Choice. *Central European Journal of Educational Research*, 5(2): 37–43. <https://doi.org/10.37441/cej/2023/5/2/13272>
- Voicu, B. – Voicu, M. (2009): "Volunteers and volunteering in Central and Eastern Europe." *Sociológia (Slovak Journal of Sociology)* 41(6): 539–563.
- Wilson, J. (2000): Volunteering. *Annual Review of Sociology*, 26: 215–240. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.215>

Melléklet

Az interjúalanyok (pedagógusok) jellemzői a KIR, OKM adatbázis háttérváltozói alapján

	Nem	Hátrányos helyzetű tanulók aránya (KIR)	Roma tanulók (%)	Településtípus	Iskolatípus, fenntartó
A1	nő	HH:2,3% HHH:7,6%	18	közepes város	általános iskola, egyházi
A2	nő	HH:24% HHH:35,7%	27	nagyközség	általános iskola, egyházi
A3	nő	HH:0,9% HHH:0%	0	megyeszékhely	általános iskola
A4	nő	HH:29% HHH:56%	82	közepes község	általános iskola
A5	nő	HH:2,3% HHH:10,5%	0	nagyváros	általános iskola
A6	nő	HH:10,3% HHH:53%	39	kisváros	általános iskola

KÖZELKÉP

A7	nő	HH:10,4% HHH:7,4%	n.a.	nagyközség	általános iskola
A8	nő	HH:68% HHH:8,9%	40	közepes község	általános iskola
A9	férfi	HH:68% HHH:8,9%	40	közepes község	általános iskola
A10	férfi	HH:68% HHH:8,9%	40	község	általános iskola
A11	nő	HH:2,7% HHH:24%	95	város	általános iskola, egyházi
A12	nő	HH:0% HHH:0%	0	megyeszékhely	általános iskola, egyházi
A13	férfi	HH:5,7% HHH:6,8%	20	közepes város	általános iskola
A14	férfi	HH:30% HHH:14%	7	kisközség	általános iskola
A15	nő	HH:0,6% HHH:1,5%	0	közepes város	általános iskola
A16	nő	HH:15,6% HHH:73,7%	65	kisváros	általános iskola
A17	nő	HH:35,7% HHH:25,5%	0	közepes község	általános iskola
A18	nő	HH:3,6% HHH:28,8%	80	megyeszékhely	általános iskola
A19	nő	HH:0% HHH:0%	0	megyeszékhely	általános iskola
A20	férfi	HH:4,9% HHH:1,8%	0	közepes község	általános iskola
A21	nő	HH:14,6% HHH:70,7%	70	közepes község	általános iskola
A22	férfi	HH:14,6% HHH:70,7%	70	közepes község	általános iskola
A23	nő	HH:13,3% HHH:53,3%	68	közepes község	általános iskola
A24	nő	HH:3% HHH:4,9%	15	megyeszékhely	általános iskola
A25	férfi	HH:9,5% HHH:11,7%	20	közepes község	általános iskola
A26	nő	HH:1,9% HHH:1,1%	1	megyeszékhely	általános iskola
A27	nő	HH:4,8% HHH:6,6%	0	megyeszékhely	gimnázium
A28	nő	HH:0,2% HHH:0,4%	1	megyeszékhely	általános iskola és gimnázium, egyházi
A29	nő	n.a.	n.a.	közepes város	szakgimnázium és szakközépiskola
A30	nő	HH:24 HHH:0	n.a.	kisvárosok	szakgimnázium
A31	nő	n.a.	0	megyeszékhely	középiskola
A32	nő	HH:0% HHH:0%	0	megyeszékhely	gimnázium
A33	nő	n.a.	n.a.	megyeszékhely	szakgimnázium
A34	nő	n.a.	n.a.	megyeszékhely	szakgimnázium
A35	nő	n.a.	n.a.	megyeszékhely	szakgimnázium
A36	nő	HH:1 HHH:0	n.a.	megyeszékhely	szakközépiskola

KÖZELKÉP

Fiatalok munkaerőpiaci integrációjának hazai jógyakorlata¹

SZŐÖR-FÜLÖP LUCA² – BÖRDŐS KATALIN³

ABSZTRAKT

Az Európai Unió tagállamaiban, miközben a gazdasági növekedésben pozitív trendek tapasztalhatók, olyan kihívások is felmerülnek, amelyek hosszú távon aggodalomra adhatnak okot. Ilyen például a munkaerőpiac kedvezőtlenül alakuló dinamikája, ami a társadalmi egyenlőtlenségek növekedését eredményezi (Artner 2018). Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság hangsúlyozza, hogy a fiatalok fontos szerepet játszhatnak az egyenlőtlenségek és gazdasági-társadalmi kihívások kezelésében, elősegítve az EU jövőbeli stabilitását és prosperitását (Európai Gazdasági és Szociális Bizottság 2021). Ennek érdekében a szakpolitikai intézkedéseknek támogatniuk kell a fiatalok oktatását, képzését és aktív részvételüket a munkaerőpiaci folyamatokban. A HÉTFA Kutatóintézet által koordinált Lost Millennials projekt, valamint a Máltai Gondoskodás Nonprofit Kft. és partnerei által megvalósított „Incorpora – a felelős foglalkoztatásért” projekt bemutatására és eredményeinek elemzésére is sor kerül, miközben a tanulmány a NEET-csoportra vonatkozó hazai és nemzetközi tendenciákat is áttekinti.

KULCSSZAVAK: munkaerőpiaci egyenlőtlenségek, munkaerőpiaci részvétel, NEET-csoport, magyar fiatalok, Incorpora projekt

ABSTRACT

An example of good practice for integrating youth into the labor market in Hungary

While there are positive trends in economic growth in the EU Member States, there are also challenges that are a long-term concern. These include, for example, unfavourable labour market dynamics, leading to an increase in social inequalities (Artner 2018). The European Economic and Social Committee stresses that young people can play an important role in addressing inequalities and socio-economic challenges, contributing to the future stability and prosperity of the EU (European Economic and Social Committee 2021). To this end, policies should support young people's education, training and active participation in the labour market.

¹ A cikk a 'Lost Millennials – Transnational research network for the evaluation of initiatives targeting 25+ NEETS' projekt keretében készült, amely az EGT és Norvég Alapok Ifjúsági Foglalkoztatási Alapjának támogatásával valósul meg (The project is funded by Iceland, Liechtenstein and Norway through the EEA and Norway Grants Fund for Youth Employment).

² HÉTFA Kutatóintézet, Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program; e-mail: szoorfulopluca@hetfa.hu

³ HÉTFA Kutatóintézet; e-mail: bordoskatalin@hetfa.hu

KÖZELKÉP

The Lost Millennials project, coordinated by the HÉTFA Research Institute, and the project "Incorpora - for responsible employment", implemented by the Maltese Care Nonprofit Ltd. and its partners, will be presented and their results analysed, while the study will also review national and international trends in the NEET group.

KEYWORDS: labour market inequalities, labour market participation, NEET group, Hungarian youth, Incorpora project

Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben indított számos nemzetközi kezdeményezés jelentős segítséget nyújtott az oktatásban/képzésben részt nem vevő, illetve nem dolgozó fiatalok, azaz a NEET-csoportba tartozók számának csökkentésében és munkaerőpiaci integrációjában. Ide sorolható az Európai Unió által 2014-ben életre hívott Ifjúsági Garancia program, amelynek célja a fiatalkori munkanélküliség tartós veszélyeinek mérséklése. Ennek keretében a tagállamok kötelezettséget vállaltak, hogy a 25 év alatti fiataloknak, akik befejezték tanulmányaikat vagy elveszítették állásukat, rövid időn belül konkrét lehetőségeket biztosítanak az állami foglalkoztatási szolgálatok révén. Ezek a lehetőségek magukban foglalhatják például a bérjellegű támogatásokat, továbbképzéseket, gyakornoki programokat, vagy a vállalkozóvá válás támogatását (Krekó – Molnár – Scherle 2018).

A fiatalokat célzó beavatkozások kialakításában és az eredmények elérésében döntő szerepet játszik az adott ország oktatási rendszerének felépítése és a fennálló munkaerőpiaci helyzete (Fazekas et al. 2019). Ezek a struktúrák országonként eltérőek lehetnek, ami magyarázatot adhat a NEET-ráták különbségeire a tagállamok között (Bördös – Koltai – Szőnyi 2022). Ezért az egyes országokra szabott beavatkozási formák eltérőek lehetnek, figyelembe véve az adott ország sajátos helyzetét és társadalmi igényeit.

Bár a magyarországi NEET-csoportot érintő adatok biztató tendenciát mutatnak, lényeges kiemelni, hogy a NEET-csoporton belül léteznek további olyan sérülékeny csoportok, amelyek különösen nagy kockázatnak vannak kitéve, mivel helyzetük tartósan fennmaradhat. Ide sorolhatóak például az egyedülálló anyák, a roma közösség tagjai, valamint az alacsony iskolai végzettségűek (Sánta 2021).

A NEET-csoport is része azon célcsoportoknak, akiket a Máltai Gondoskodás Nonprofit Kft., illetve a hálózat további tagjai (Diverzitás Alapítvány, Impact Hub, Menhely Alapítvány, Egyszülős Központ) céloznak meg az „*Incorpora*⁴ – *a felelős foglalkoztatásért*” projekt keretében, melyet az Erste Stiftung és a Fundacion la Caixa támogat. A projekt elsődleges célkitűzése a sérülékeny társadalmi csoportokba tartozó tartósan munkanélküliek munkaerőpiaci részvételének az ösztönzése.

⁴ A spanyol anyaprojekt elérhetősége: <https://incorpora.fundacionlacaixa.org/>; a magyar projekt elérhetősége: <https://incorpora.hu/>

KÖZELKÉP

A tanulmány célja az Incorpóra projekt módszertanának bemutatása, ezen belül a fő fókuszot jelentő hazai implementáció eredményeinek esettanulmány formájában történő ismertetése. A választott kutatási módszer oka részben az, hogy a vizsgálat során olyan, adatellátással kapcsolatos hiányosságok jelentek meg, amelyeknek a következtében⁵ az eredmények elsősorban esettanulmányi jellegűek maradtak. Az eredmények bemutatása előtt a dokumentum áttekinti a NEET-csoportra vonatkozó hazai és nemzetközi tendenciákat.

Elméleti háttér

NEET FOGALOM DEFINIÁLÁSA

A NEET fogalom meghatározása több megközelítést is magában foglal, és sokáig nem volt egységes az unió tagállamaiban. A „NEET” mozaikszó gyökerei az 1980-as évek Egyesült Királyságába nyúlnak vissza, ahol ebben az időszakban a szociális rendszer átalakulásának következményeként a 16 és 17 éves fiatalok már nem részesültek jövedelempótló támogatásokban. Ennek eredményeképpen felmerült az igény egy olyan mutatóra a kialakítására, amely azokra a fiatalokra terjed ki, akik sem az oktatásban, sem a munkaerőpiacon nem vesznek részt, és így társadalmi integrációjuk veszélybe kerülhet. Williamson (1985) volt az első, aki felhívta a figyelmet a problémára, jelezve, hogy ez a csoport könnyen sodródhat a társadalom periferiájára (Mascherini 2019). Egy évtizeddel később a Social Exclusion Unit (1999) elfogadásával a NEET mozaikszó a bekerült a köztudatba (Sánta 2021).

A NEET-csoport heterogenitását a korcsoportok változatossága is szemlélteti. Cuzzocrea (2021) tanulmányában kifejti, hogy Európában a 15–24 éves korosztályt gyakran az ifjúság kategóriájába sorolják, ami részben a munkaerőpiaci részvétel és az oktatási rendszerek struktúrájának köszönhető. Az Európai Bizottság és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) által alkalmazott definíció hangsúlyozza e korcsoport speciális figyelmet igénylő helyzetét. Ezzel szemben ázsiai kontextusban, például Koreában és Japánban, a magasabb, akár 34 éves ifjúsági korhatárt a társadalmi és gazdasági fejlődés, valamint a hosszabb oktatási időszakok eredményezhetik. Ezek az eltérések rávilágítanak arra, hogy már a NEET-csoport korosztálybeli lehatárolása is egyes országok sajátos társadalmi és gazdasági kontextusához igazodik (Caroleo et al. 2020).

⁵ A kutatás kezdetén azt terveztük, hogy jelenlegi és korábbi résztvevőkkel készítsünk fókuszcsoportos interjúkat, mely jelentős segítséget nyújtott volna feltárni véleményüket a projektről, és információt gyűjteni későbbi karrierútjukról. Azonban nem sikerült kapcsolatba lépünk velük: bár a megvalósító partnerek együttműködési kérelmet továbbítottak korábbi ügyfelek felé e-mailben, nem voltak nyitottak az együttműködésre.

Az űrlap teteje

KÖZELKÉP

A széleskörű elfogadásra talált meghatározás szerint a NEET-kategóriába kezdetben azok a fiatalok tartoztak, akik 15 és 24 éves kor közöttiek (Sánta 2020); az elmúlt évek társadalmi változásai azonban hozzájárultak ahhoz, hogy a 24 és 29 éves korosztály is besorolható legyen ebbe a kategóriába (Caroleo et al. 2020). Az Európai Unió a megerősített Ifjúsági Garancia intézkedéseiben már kiterjesztette a célzott korosztályt 29 éves korig. A nemzetközi mérések mellett a hazai kutatásokban is egyre inkább figyelembe veszik az „idősebbeket”, és a tanulmányban említett projekt vizsgált résztvevői is elsősorban ebből a korosztályból kerülnek ki.

Azon túlmenően, hogy a NEET-csoportba tartozó fiatalok valamennyien nem dolgoznak és nem tanulnak, más csoportjellemzők is felfedezhetők – ide sorolhatóak a területi egyenlőtlenségekből fakadó kihívások. A vidéki területeken magasabb a korai iskolaelhagyók aránya, kevesebb a felsőoktatási és munkalehetőség, valamint az infrastruktúra hiányosságai is markánsabbak. Ez a helyzet különösen jellemző Spanyolországban, Szlovákiában és Romániában, és korlátozza az ezen országokban élő fiatalok mobilitását (Koller et al. 2022).

A területi egyenlőtlenségeken kívül további jelentős tényező az oktatási helyzetből eredő különbség. A Lost Millennials projekt keretében készült elemzésben vizsgált országok egy részében, például Spanyolországban és Görögországban, az oktatás és a NEET-státusz közötti kapcsolat ellentmond az általános tendenciának, amely szerint a magasabb oktatási végzettséggel rendelkezők körében alacsonyabb a munkanélküliségi ráta. Ezekben az országokban a 25 évesnél idősebb fiatalok jellemzően rendelkeznek középiskolai vagy felsőfokú végzettséggel, mégis munkanélküliek az általánosan kedvezőtlen munkaerőpiaci körülmények miatt. Spanyolországban például különösen magas a túlképzett munkavállalók aránya; a 16-29 éves korosztály több mint 50 százaléka sorolható ide. Hasonló helyzetkép jellemzi Szlovákiát és Csehországot is (Koller et al. 2022).

A Eurofound (2017) által végzett kutatás különbséget tesz az Európai Unió tagállamai között regionális sajátosságok tekintetében, miközben több olyan jellemzőt is kiemel, amelyek általánosságban érvényesek.

Az első és legfeltűnőbb jellemző a nemek közötti különbség: átlagosan magasabb a nők aránya a NEET-helyzetben lévő fiatalok körében, mint a férfiaké. A második kiemelt jellemző az oktatási szint: az alacsonyabb végzettséggel rendelkezők aránya magasabb a NEET-helyzetben lévő fiatalok körében. A munkaerőpiaci helyzet elemzése során megállapítható, hogy a NEET-csoport nagy része soha nem volt foglalkoztatásban: a csoportnak körülbelül a fele munkanélküli státuszban van, míg a másik fele gazdaságilag inaktív. Végül, a NEET-státuszban lévő fiatalok között a 25-29 éves korcsoport hasonló munkaerőpiaci sebezhetőséget mutat, mint a 19-24 éveseké.

Ezenfelül a NEET-csoportba tartozó fiatalok további hét alkategóriába sorolhatóak be:

KÖZELKÉP

- visszatérők a munkaerőpiacra vagy az oktatásba,
- rövid ideig munkanélküliek,
- tartósan munkanélküliek,
- passzívak,
- fogyatékkal élők,
- családi kötelezettségek (ápolási kötelezettségek),
- a fenti kategóriába nem sorolhatóak (Eurofund 2016).

A leginkább veszélyeztetett csoportot a „passzív” fiatalok alkotják, akiknél a belenyugvás állapota figyelhető meg: nem keresnek munkát, és nem is szándékoznak visszatérni az oktatásba – ezen állapotuk hosszú távon konzerválódhat (Sánta 2020). Ebben az esetben a passzív fiatalok munkaerőpiaci integrációja, vagy az oktatásba történő visszaillesztésének módja kihívást jelent.

NEET-HELYZETŰ FIATALOK MAGYARORSZÁGON

Az adatok tükrében elmondható, hogy hazánkban a NEET-ráta a 15–24 éves korosztályban megfelel az EU-27 átlagának, míg a 25–29 évesek esetében alacsonyabb a tagállamok átlagánál: 2021-es adatok szerint 13,4 százalék Magyarországon, szemben az EU-27 17,3 százalékos átlagával (Bördös – Koltai – Szőnyi 2022). A nők aránya mindkét csoportban magasabb, mint a férfiaké: ameddig a 19–24 éves korosztályban a férfiak aránya 8 százalék, addig a nőké 13 százalék. Az idősebbek esetében pedig a férfiaknál 11 százalék, a nők esetében 14 százalék.

Sánta (2020) elemzése szerint a nők kedvezőtlen helyzete közvetlen összefüggést mutat a korábban bemutatott hét kategóriával, különösen azokkal, amelyek a családi kötelezettségekre, ápolási és gondozási teendőkre vonatkoznak. Kelet-Közép Európában hasonló trendek az uralkodók, ahol a gondozási feladatokat túlnyomó többségben nők látják el, ami megmagyarázhatja, miért nehezebb számukra a munkaerőpiacra vagy az oktatásba való visszatérés (Turai 2019, Czerván – Katona – László 2020, Bartha – Zentai 2021).

A férfiak és nők közötti eltérés mellett a területi egyenlőtlenségek is szembeötlők: a GDP-ben megmutatkozó regionális eltérések rávilágítanak a hosszú évtizedek óta fennálló gazdasági különbségekre, illetve Budapest városi térségének domináns szerepére. A bruttó hazai termék jelentős része Budapesthez (37 százalék) kapcsolható. Az országos átlagot túlszárnyaló gazdasági teljesítményt, Budapesten kívül, általában csak a Nyugat-Dunántúli régió éri el (Csizmady et al. 2020). Ezzel összefüggésbe hozható, hogy Nyugat-Dunántúlon a NEET-ráta mindössze 6 százalék, addig Észak-Magyarországon ez az arány 18 százalék (Eurostat 2022, KSH 2021). A tendenciát alátámasztja, hogy 2016-ban Veszprém vármegyében a fiatalok csupán egyötöde tapasztalt fél évnyi vagy annál hosszabb munkanélküliséget, ezzel szem-

KÖZELKÉP

ben Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében a fiataloknak több mint a fele (Bene – Krémer – Pintye 2018).

Ezen túlmenően Sánta (2021) disszertációjában rámutatott, hogy kisebb településeken kiugróan magas a NEET-helyzetű fiatalok aránya, a városban élőkhez mérten: a vármegyeszékhelyeken és átlagosan 14 százalék, a fővárosban pedig 11 százalék a NEET-ráta. Ezzel szemben a községekben 33 százalék és a nem megyei jogú városokban 42 százalék a nem dolgozó, nem tanuló fiatalok aránya. Fokozott hátrányból indulnak azok fiatalok, akik szegregált térségekben élnek, mivel a lakóhely elhelyezkedése és típusa alapjaiban befolyásolja az egyének társadalmi térben való lehetőségeit (Bourdieu 1987, Harvey 2012); valamint a szegregált terekben élő egyének és csoportok nem csak térbeli, hanem társadalmi kirekesztéssel is szembesülnek (Virág 2020, Jelinek – Virág 2020). A társadalmi kirekesztődés pedig könnyen iskolai lemorzsolódáshoz vezethet, valamint fokozottan hátráltatja a belépést a munkaerőpiacra.

Ennek az oka, hogy azok az egyének, akik legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkeznek, jelentősen hosszabb idő alatt tudnak elhelyezkedni, mint a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők. Ennek a folyamatnak az elsődleges okai közé sorolható, hogy nem tudnak eleget tenni azoknak az elvárásoknak, amelyek a munkaerőpiacon megjelennek (Kóti 2020, Koltai – Bördös 2024).

Az oktatási rendszer hatása különösen jelentős a fiatalok tanulmányi életútjára Magyarországon, főleg a köznevelési törvényben⁶ történt változások tükrében, amely alapján a tankötelezettség korhatára 16 évre csökkent (Bocsi et al. 2024).

A tankötelezettség korhatárcsökkenésének következményeit vizsgálva elmondható, hogy ez változás növelte a nem tanuló fiatalok számát, különösen a 16–18 éves korosztályban. Ezzel együtt a változás nem hozott jelentős csökkenést a középfokú végzettséggel rendelkezők arányában. A reform következtében azok a fiatalok hagyják el gyakrabban a közoktatást 18 éves koruk előtt, akik már a változások bevezetése előtt is könnyebben morzsolódtak le, amint elérték a korábban meghatározott 18 éves korhatárt. Ez a folyamat különösen a hátrányos helyzetű fiatalokat érintette, akik marginalizált helyzetük miatt szembesülnek kihívásokkal a munkaerőpiacon való belépéskor. Számukra a munkaerőpiacon történő sikeres integrációhoz szükséges strukturális akadályok leküzdése kiemelt jelentőséggel bír (Hermann 2019).

Az oktatásban további változást jelentett a 2019. évi LXXX. törvény a szakképzésről, amely a képzés strukturális átalakításával a szakképzések modernizálására törekedett, és a gazdasági igényekhez való erőteljesebb illeszkedést kívánta elősegíteni. A strukturális átalakítás kiemelt célja volt, hogy minél több fiatalnak biztosítson szakmát; azonban ezek gyakran nem feleltek meg a célcsoport igényeinek. Ennek az oka, hogy a változtatások nem veszik figyelembe a korábbi kudarcok lehetséges

⁶ 011. évi CXCV. törvény, a nemzeti köznevelésről

KÖZELKÉP

okait, sem a fennálló társadalmi elvárásokat. Például, nincsen egy olyan egységesített tudástár vagy adatbázis, ami a fiataloknak biztos információt nyújtana a tanulási lehetőségekről (Györgyi 2022).

A korábban ismertetett adatok megerősítik, hogy a korai iskolaelhagyás jelentős mértékben hozzájárul a munkanélküliség kialakulásához, amit a fiatalok társadalmi és térbeli egyenlőtlenségekkel terhelt helyzete tovább súlyosbít. Molnár (2019) kutatása, amelyet egy elszegényedett faluban végzett, rámutat a korai gyermekvállalás magas arányára ebben a közösségben. A gyermekneveléssel járó feladatok még tovább nehezítik a családok munkaerőpiaci előrehaladását. Összességében elmondható, hogy Magyarországon különösen nehéz helyzetben vannak azok a fiatalok, akik korán hagyták el az iskolát, hátrányos helyzetűek, elmaradott térségekben élnek, és korán alapítanak családot.

Hazánkban a foglalkoztatás élénkítésére, és az oktatás fejlesztésére vonatkozó szakpolitikai intézkedések és beavatkozások komplex és több minisztériumi szerv bevonásával valósulnak meg. Fontos kiemelni, hogy a politikai lépések hatékonysága nem egyöntetű: bár vannak sikeres programok, a közoktatási rendszer további fejlesztésre szorul. Emellett a foglalkoztatáspolitikai intézkedések, úgymint a közfoglalkoztatás és az aktív munkaerőpiaci projektek, a munkanélküliek társadalomba való reintegrációját célozzák, ám ezek hatékonysága szintén változó (Bördös – Koltai – Szőnyi 2022).

Azok a 25 és 29 év közötti fiatalok, akik nem vesznek részt foglalkoztatásban, oktatásban és képzésben, ritkán vannak explicit célcsoportként megjelölve a szakpolitikákban. Ennek ellenére számos olyan beavatkozás létezik, amely potenciálisan érintheti ezt a korosztályt. Ide tartozik a foglalkoztatáspolitikai, beleértve az adó- és társadalombiztosítási hozzájárulásokkal és egyéb munkáltatói ösztönzőkkel kapcsolatos szabályozásokat, valamint a szak- és felsőoktatási politika és a családpolitika. Ezek a területek együttesen járulhatnak hozzá a fiatal felnőttek társadalmi és gazdasági integrációjához (Bördös – Koltai – Szőnyi 2022).

A kutatás módszertana

A kutatás kevert módszertant használt: kvalitatív és kvantitatív módszerekkel vizsgálta a projekt hazai implementációját. A kvantitatív kutatás fő célja volt feltárni azoknak a fiataloknak a hátterét, akik 25 és 29 év közöttiek, valamint 2020. január 1. és 2023. január 25. között léptek be az Incorpóra projektbe.

A kutatás kvalitatív részében négy szakértői interjú készült az Incorpóra projekt hazai megvalósító szervezeteivel, elsősorban azokkal a mentorokkal, akik szorosan együtt dolgoznak a célcsoporttal.

A kutatás kvalitatív része 2023 első felében valósult meg. A kvalitatív kutatás fő célkitűzése a projekt hazai működési eredményeinek vizsgálata volt. Ezen belül ki-

KÖZELKÉP

emelt szempont volt, hogy megvalósul-e a hazai megvalósítás során az inkluzivitás, amely a projekt működésének alapját képezi, valamint az utánkövetés, amely szintén meghatározó pillért jelent. Végül a projekt jövőbeli fenntarthatóságának kérdéskörére is kitért a vizsgálat.

Ebben az esetben nem csupán a pénzügyi források biztosítása a kérdés, hanem az is, hogy a projekt munkatársai milyen típusú innovációkat azonosítottak a gyakorlatban szerzett tapasztalataik alapján, és hogy ezek miképpen integrálhatóak a projekt későbbi tevékenységeibe.

A kutatás során feltárt stratégiák és megoldások releváns útmutatást nyújthatnak a későbbi munkaerőpiaci integrációs projektek tervezéséhez és végrehajtásához. Ezenkívül az esettanulmány rámutat arra, hogy miképpen valósulnak meg azok az alapelvek, amelyek nélkülözhetetlenek az Incorpóra sikeréhez. A tapasztalatok és bevált módszerek megosztása lehetővé teszi más szervezetek és intézmények számára, hogy hasznosítsák ezeket, ezáltal hozzájárulva a NEET-helyzetben lévő fiatalok életminőségének javításához és a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentéséhez. Ezenkívül a projekt eredményei más szervezetek és munkáltatók számára is figyelemre méltók lehetnek, ösztönözve őket a csatlakozásra, ami hozzájárulhat a hálózat bővüléséhez ezáltal munkanélküli személyek hatékonyabb reintegrációjához.

Kérdőíves kutatás eredményei: a projektben részt vevő fiatalok háttere

Az Incorpóra projekt magyarországi megvalósítása során a 2020. január 1. és 2023. január 26. közötti időszakban a 25–29 év közötti korosztályból 498 fiatal vett részt, akik az összes résztvevő körülbelül 10 százalékát jelentették. Demográfiai adatok szerint a programban részt vevő fiatalok kétharmada Magyarországon született. A résztvevők 35 százaléka külföldről érkezett, közülük jelentős részt a pakisztáni fiatalok tettek ki (15 százalék); a Jordániában, Tunéziában, Algériában és néhány további nyugat-ázsiai és észak-afrikai államban született személyek a célcsoport 6 százalékát tették ki. A szomszédos országokból 5,1 százaléka érkezett a résztvevőknek, többségük – az összes résztvevő 2,84 százaléka – Ukrajnából, a többiek Romániából, Szlovákiából, Szerbiából vagy Horvátországból. A többi, külföldön született résztvevő – akik Dél-Amerikában, a Szaharától délre fekvő afrikai országokban, Ázsiában (kivéve Pakisztánt és Nyugat-Ázsiát) és egyéb országokban születtek – összesen 9 százalékát jelenti a résztvevőknek.

Oktatási szint szerint a projekt résztvevőinek számottevő része, 41 százaléka egyetemi vagy főiskolai diplomát szerzett, míg további 16 százaléka középfokú végzettséggel rendelkezik. További 11 százalékuk abbahagyta a tanulmányait középfokon, és 10 százalékuk rendelkezik legfeljebb általános iskolai végzettséggel. A résztvevők több mint egyötödéről nem álltak rendelkezésre oktatási adatok.

KÖZELKÉP

A 25–29 éves korcsoportba tartozó résztvevők szervezeti megoszlását vizsgálva az látszik, hogy legnagyobb arányban, 43 százalékban, az Impact HUB Budapest (amely a vállalkozásfejlesztési alprogramot irányítja) foglalkoztatta őket. A Máltai Gondoskodás Nonprofit Kft. a résztvevők körülbelül 12 százalékát támogatta, míg az Egyszülős Központ és a Diverzitás Alapítvány egyaránt 10-10 százalékban vett részt a célcsoporttal való munkában. A fiatal résztvevők 18 százalékát három olyan szervezet segítette, amelyek 2022 elejére kiléptek a konzorciumból.

Az Incorpóra projektről

Magyarországon a végrehajtó szervezetek a nemzetközi Incorpóra hálózat tagjai, amelyet 2006-ban indított el a La Caixa Alapítvány Spanyolországban. A kezdeményezés eredetileg olyan személyek munkaerőpiaci reintegrációját célozta, akik veszélyeztetett vagy peremhelyzetben élnek. Magyarországon a projekt 2016-ban indult, azonban a hazai megvalósítók fókuszja kissé eltér: a projekt főként a tartósan munkanélküliek támogatására irányul. Ennek egyik fő oka, hogy Magyarországon a hálózat munkáltatói kapcsolatai még nem elég széleskörűek ahhoz, hogy a leginkább peremhelyzetben lévőknek hatékony segítséget nyújtsanak. Továbbá a hálózat tagjai túlnyomórészt Budapesten és annak környékén működnek, ezért nem képesek segítséget nyújtani azoknak, akik területi egyenlőtlenségek miatt kerültek ki a munkaerőpiacról. Ebből következően annak érdekében, hogy a magyar megvalósítók az eredeti célokat teljesíthessék, szükséges minél több új szervezetet és munkáltatót bevonni az Incorpóra projektbe. Fontos megemlíteni, hogy a kutatás során megkeresett két hazai megvalósító szervezet célcsoportjaiban kiemelten jelen vannak az egyedülálló édesanyák és a harmadik országbeli munkavállalók, akik számára a munkaerőpiaci beilleszkedés különösen kihívásokkal teli.

Ezen túlmenően, a hazai hálózat tevékenysége jelentős társadalmi és gazdasági előnyökkel jár, hiszen elősegíti a tartósan munkanélküliek munkaerőpiacra történő sikeres integrációját.

A nemzetközi hálózat tagjai egy általánosan alkalmazható módszertant használnak, amely különösen alkalmas arra, hogy az egyedi igényekhez igazodjon. A módszertan rugalmassága lehetővé teszi, hogy a bekapcsolódó ügyfelek eltérő társadalmi hátterük és megküzdési stratégiáik ellenére is személyre szabott támogatást kapjanak. Az Incorpóra projekt a következő fő pilléreken nyugszik, amelyek a hazai megvalósítók munkájában is megjelennek:

- 1. Személyre szabott mentorálás:** A program résztvevői egyéni, majd kiscsoportos mentorálásban részesülnek, ahol szakértők segítenek nekik az álláskeresés minden lépésében. A mentorálás részeként a szakértők kiemelt figyelmet fordítanak a pályázati anyagok előkészítésére, segítve az önéletrajzok és motivációs levelek személyre szabását. Emellett rendszeres interjúgyakor-

KÖZELKÉP

latokra kerül sor, ahol a résztvevők visszajelzést kapnak teljesítményükről, tanulnak a hibáikból és fejleszthetik válaszaikat. A mentorálás során különös figyelmet fordítanak a kommunikációs készségek fejlesztésére is, amely szintén segítséget jelent a munkakeresésben.

- 2. Képzési pontok:** Az Incorpóra képzési pontjai széles körű munkaerőpiaci képességeket fejlesztenek, különös figyelmet fordítva a szakmai készségekre és az általános munkaerőpiaci készségekre. Ezek a képzések specifikus szakmai támogatást is tartalmaznak, amely a gyakorlati készségekre és a munkahelyi alkalmazhatóságra összpontosít: ide sorolható az időgazdálkodás, a stresszkezelés és a konfliktuskezelés.
- 3. Foglalkoztatási közvetítés:** A program szakértői aktívan segítik a jövőbeli munkavállalókat az állásajánlatok elérésében. Az állásajánlatok gyűjtése során folyamatosan tartják a kapcsolatot a vállalatokkal, hogy a lehető legtöbb és legmegfelelőbb állásajánlatot biztosíthassák az ügyfeleknek.
- 4. Munkahelyi beilleszkedés támogatása:** A projekt munkatársai különös figyelmet fordítanak a résztvevők hosszú távú sikerének biztosítására, azután is miután munkát találnak. Ebben a fázisban a program intenzív támogatást nyújt az első napokban és hetekben, hogy segítse a résztvevőket az új munkahelyi kultúrához való alkalmazkodásban, ami kulcsfontosságú az új környezetben való sikeres beilleszkedés szempontjából. Emellett a projektben dolgozó mentorok segítenek a munkahelyi konfliktusok kezelésében és a hatékony kommunikációs stratégiák kidolgozásában, amely hozzájárul az esetleges konfliktusok konstruktív kezeléséhez és az együttműködési képesség fejlesztéséhez. Ezek a támogató tevékenységek együttesen segítik a résztvevőket az új munkakörnyezetbe való sikeres integrálódásban, valamint a munkahelyi kihívások és változások hatékony kezelésében, elősegítve a hosszú távú munkahelyi stabilitást és karrierfejlődést.

Vagyis a résztvevők nem csupán egyszeri, hanem állandó támogatást kapnak munkaerőpiaci integrációjuk során. Ebben vállalnak szerepet a civil szervezetek, akik nem csupán a munkaadók és munkavállalók közötti közvetítők, hanem az elhelyezkedést követően a munkavállalók folyamatos nyomon követésében is aktív szerepet töltenek be.

Ezen túlmenően az Incorpóra projekt lehetőséget biztosít a leendő munkavállalók számára, hogy vállalkozásba kezdjenek, amely magában foglal személyre szabott tanácsadást, mikrohitelket és további segítséget, mint például az üzleti terv kidolgozásának támogatását, negyedéves látogatásokat és konzultációs lehetőségeket.

A projekt Spanyolországban rendkívül sikeres: a 2021-es adatok szerint összesen 41 482 munkába helyezés történt, 14 532 vállalat részvételével; ezen kívül 1 586 új vállalkozás jött létre és 1 657 személy részesült támogatásban. Az Incorpóra projektet azóta több más országban is elindították, többek között Marokkóban, Tunézi-

KÖZELKÉP

ában, Portugáliában, Lengyelországban, Romániában, valamint 2016-ban Magyarországon is (La Caixa 2023, Herrera 2016, Herrera et al. 2016, Hilarion et al. 2016).

Hazai megvalósítók

A magyar hálózat módszertanában, illetve működésében illeszkedik a spanyol projektekhez. Tevékenységeit részben a La Caixa Alapítvány finanszírozza; a másik adományozó az ERSTE Alapítvány. A résztvevő szervezetek Budapesten és vonzáskörzetében tevékenykednek. Jelenleg az alábbi szervezetek működtetik a projektet:

- **Máltai Gondoskodás Nonprofit Kft.:** a konzorcium vezetőjeként a projekt menedzselése mellett hátrányos helyzetű álláskeresők alkotják az ügyfélkörüket: fogyatékkal élők, menekültek, harmadik országbeliek.
- **Impact Hub:** elsősorban a vállalkozóvá válásban támogatják az ügyfeleket, széleskörű és részletes tanácsadással. A BCG-mátrix elkészítésétől a vállalkozás létrehozásáig követik ügyfeleiket.
- **Menhely Alapítvány:** a szervezet a hajléktalan emberek életében próbál változást előidézni; ebből következően ügyfeleik elsősorban hajléktalan emberek.
- **Egyszülős Központ:** egyedülálló szülőknek nyújt támogatást az alapítvány. A hazai tendenciák miatt elsősorban női ügyfelekkel dolgoznak együtt.
- **Diverzitás Alapítvány:** az Incorpóra projektben változatos ügyfélkört alakított ki a szervezet, beleértve a pályakezdőket, az alacsony iskolai végzettségűeket, az 50 év felettieket, a fogyatékkal élőket, a nőket és a szegénységben élőket.

Inkluzivitás és utánkövetés

Ahogy az előző alfejezet rámutatott, a megvalósító szervezetek tevékenységének az Incorpóra projekt által kidolgozott módszertan az alapja, amely eredményeként bizonyos eszközök univerzálisan jelen vannak munkájuk során. Ezen belül kiemelt pillér az inkluzivitás, illetve az ügyfelek kilépésekor a kialakított utánkövetés rendszere.

Az ügyfél projektbe kerülését követő adminisztrációs folyamat legfontosabb részét képezi, hogy a szervezet munkatársa felméri az ügyfél munkavállalással kapcsolatos igényeit. A válaszadók tapasztalata szerint ügyfelek számára az egyik legfontosabb tényező a munkahely által garantált hosszú távú stabilitás. Az inkluzivitás alapvető pillérként jelenik meg a projektben, ami azt jelenti, hogy bárki bekerülhet ügyfélként a projektbe; azonban a válaszadók kiemelték, hogy bár a projekt mindenki számára nyitott vannak olyan csoportok, akiknek nem tudnak hatékonyan segí-

KÖZELKÉP

séget nyújtani. Ennek az oka, hogy például egy szenvedélybetegnek a program által biztosított programelemek nem biztos, hogy elegendőek.

A válaszadók szerint az egyéni motiváció hiánya is nehezíti a munkába állás folyamatát. Bár mindegyik szervezetben megjelenik a motiváció fenntartására vonatkozó pillér a személyes mentorálás során, az Impact Hub mentora kiemelte, hogy a sikeres vállalkozás fenntartásához egy idő után nemcsak a folyamatos támogatás, hanem az ügyfelek önállósága és elkötelezettsége is nélkülözhetetlen. Az Impact Hub hatékony segítséget tud nyújtani és a fiatalokat a vállalkozás felé terelni, amennyiben ők maguk is motiváltak és aktívan részt vesznek a folyamatban. Ez a nézőpont a többi szervezet munkájában is visszaköszön, hogy a mentorok folyamatosan ösztönzik az ügyfeleket arra is, hogy saját maguk is keressenek álláslehetőségeket. A válaszadók szerint az ügyfelek bátorítása különösen fontos a legfiatalabbaknál, illetve azoknál, akik félbehagyták a középiskolai tanulmányaikat.

A mentorálás időtartalma intenzív, de rövidebb időszakot jelent: 1 és 3 hónap közé tehető, de kivételes esetekben előfordul, hogy egy jövődöbéli munkavállaló hosszabban, akár fél évre az Incorpora rendszerében marad.

Az elhelyezést követően a szervezetek nem engedik el a friss munkavállalók kezét – az Incorpora projekt módszertanának kiemelt része az utánkövetés, ezáltal megelőzhetővé válik a munkahelyi lemorzsolódás csökkentése. Az utánkövetés intenzitása szorosan összefügg az ügyfelek a háttérével és preferenciáival. Bár a találkozó száma általában csökken, de minden új munkavállalót megkérdezik a mentorok arról, szükségük van-e további segítségre vagy tanácsadásra. Ezen túlmenően, az ügyfelek határozzák meg a találkozások rendszerességét.

Az Egyszülős Központ válaszadója kiemelte, hogy esetükben az utánkövetés időszakában történő kapcsolattartás kevésbé tekinthető intenzívnek. Ezzel szemben a Máltai Gondoskodás Nonprofit Kft. tapasztalatai alapján jellemző tendenciává vált, hogy az elhelyezkedést követően a munkavállaló visszakerül a projektbe, mert ismételten munkanélkülivé válik – ez különösen jellemző volt 2020-ban a pandémia alatt. Az Impact Hub példája kissé eltér, mivel ők nem a munkahelyek közvetítésére összpontosítanak, hanem az önfoglalkoztatást helyezik előtérbe. Ennek megfelelően a munkavállalókat a vállalkozás megalapításától számított egy éven át követik nyomon, és támogatják abban, hogy a vállalkozás sikeresen fennmaradjon. A vállalkozások fenntartásával kapcsolatos adatok azt mutatják, hogy az egyéni vállalkozások üzemeltetése nagyobb akadályokba ütközik: mindössze 10 százalékuk működik egy év múlva, és a válaszadó szerint gyakori tendencia a vállalkozások átmeneti szüneteltetése. Ezekben az esetekben a mentorok további segítségnyújtásra törekednek. Az egyéni vállalkozásokkal szemben a kft. és bt. jellegű kezdeményezések 100 százaléka képes fennmaradni egy év elteltével.

Ez alapján a magyar megvalósító szervezetek megfelelnek az Incorpora projekt két kulcsfontosságú elemének: az inkluzivitásnak és az utánkövetésnek. Az inkluzivitás alapján a projektbe bármilyen háttérrel rendelkező hátrányos helyzetű személy

KÖZELKÉP

bekerülhet. Az utánkövetés pedig preventív módon csökkenti az újonnan munkába állók lemorzsolódását. A lemorzsolódás megelőzése nem csak az utánkövetés során történik, hanem a mentorálás időszakában is, ahol a projekt munkatársai felkészítik a leendő munkavállalókat a munkakeresést és a munkába állást követő kihívásokra.

Mentorálás során alkalmazott eszközök

Az Incorpóra projekt módszertanában kiemelt pillért jelent a mentorolás alatt alkalmazott személyre szabott támogatás és a pozitív megerősítés. Ez a megközelítési forma eltér a hagyományos modellektől, amelyek elsősorban hátrányok kompenzációjára fókuszálnak. A résztvevők az egyéni igényeiknek megfelelő képzéseken és gyakorlatokon vehetnek részt, ahol a szakemberek segítségével minimalizálható a későbbi kiesésük. A projekt szakértői szerint a hosszú távú munkahelyi stabilitás kulcsa az egyéni preferenciák figyelembevételében rejlik (Herrera 2016, Herrera et al. 2016, Hilarion et al. 2016).

Az Incorpóra projekt hazai megvalósítói szerint kiemelten fontos, hogy a friss munkavállalók olyan munkahelyen helyezkedjenek el, ahol érdeklődésüknek megfelelő feladatokat végezhetnek. Ez jelentősen növeli a munkahelyi sikerek megélését és csökkenti a későbbi lemorzsolódást.

Az egyéni igények és képességek feltárása lehetőséget ad a munkavállalók szakmai tapasztalatainak és készségeinek mélyebb megismerésére. Ez különösen fontos, mivel így a munkatársak hatékonyabban tudják segíteni az önéletrajzok elkészítését. Az Egyszülős Központ tapasztalatai szerint az ügyfelek gyakran nem ismerik fel saját, a munkaerőpiacon értékes képességeiket, és ezeket nem tüntetik fel önéletrajzaikban. Emellett általános probléma a rosszul felépített önéletrajz, ami vagy hiányos, vagy felesleges információkat tartalmaz. A Máltai Gondoskodás Nonprofit Kft. szakértői megerősítették az Egyszülős Központ álláspontját. Szerintük a nem megfelelő önéletrajz jelentősen hátráltatja az elhelyezkedés sikerét; viszont az ügyfelek munkába állásának időtartama jelentősen lerövidülhet a helyesen elkészített dokumentumok segítségével.

A megfelelően elkészített önéletrajz mellett a sikeres álláskereséshez és elhelyezkedéshez elengedhetetlenek az úgynevezett soft skillék. Ezek közé tartozik a megbízhatóság, a pontosság, a kommunikációs készség és a jó együttműködési készség. A Diverzitás Alapítvány munkatársai kiemelt hangsúlyt fektetnek ezeknek a fejlesztésére. Amennyiben az ügyfél nem rendelkezik ezekkel a készségekkel, a mentorálás során célzott segítséget kapnak. A mentorálási módszerek és a folyamat időtartama az Incorpóra projekt módszertanát követve az egyéni preferenciákhoz igazodik. Minden szervezet hangsúlyozta, hogy az ügyfél igényei és rendszeressége határozzák meg a mentorral való találkozások gyakoriságát és a fejlesztő foglalkozásokon való részvételt.

KÖZELKÉP

Az elmúlt években a rugalmasság új aspektusa jelent meg, amely jelentős segítséget nyújt az ügyfeleknek, különösen a pandémia óta, amikor az online tanácsadás lehetősége is megnyílt. Az online mentorálási foglalkozások és tanácsadások a szervezeteknél szintén az Incorpora projekt módszertanához igazodnak.

Az Impact Hub képzései elsősorban a vállalkozóvá válás egyéni kihívásaira összpontosítanak. A projektben részt vevő ügyfelek két workshopon és három egyéni mentorálási órán vehetnek részt, amelyek a vállalkozói készségek fejlesztésére irányulnak. A Máltai Gondoskodás Nonprofit Kft. esetében az egyéni tanácsadás mellett egyéni coaching alkalmak is az ügyfelek rendelkezésére állnak, amin az ügyfelek általában két-három alkalommal vesznek részt. Ezek a foglalkozások a személyre szabott támogatásra és a fejlődés elősegítésére irányulnak.

Az Incorpora projekt módszertanának köszönhetően az egyének rövidebb idő alatt találhatnak maguknak megfelelő munkahelyet. Fontos megjegyezni, hogy az elhelyezés folyamatának az időtartama változó, és a válaszadók tapasztalatai alapján az egyéni háttér és a készségek meglehetősen döntő szerepet játszik ebben a folyamatban. A szervezetek számára kiemelten fontos, hogy már a felkészítés során rezilienssé tegyék a leendő munkavállalókat. Ha az új munkahely nem felel meg az elvárásaiknak, lehetőségük van visszatérni a projekthez és további támogatást kapni.

Az Incorpora projekt jövője

Jelen tanulmány nem törekszik a projekt hosszú távú hatásainak elemzésére, ugyanakkor megállapítható, hogy az Incorpora projekt egyedi megközelítése és módszertana lényeges támogatást nyújt azoknak, akik hátrányos helyzetük folytán akadályokba ütköznek az elhelyezkedés során, vagy hosszabb ideig nem találtak vissza a munkaerőpiacra.

A válaszadók hangsúlyozták, hogy a projekt legnagyobb sikere a módszertanban rejlik, ezen belül kiemelt jelentőségű az intenzív kapcsolattartás, ami lehetővé teszi az egyén elvárásainak és készségeinek megismerését.

A válaszadók által javasolt hosszú távú stratégiák, jövőbeli tervek között szerepel a partneri munkahelyek hálózatának bővítése. Az Egyszülős Központ képviselője felvetette a távmunkát lehetővé tevő munkahelyek bevonását, amelyek adaptálhatóbbá teszik az egyedülálló anyák munkavállalását, így enyhítve a családi kötelezettségekből fakadó munkaerőpiaci kirekesztettséget. A Diverzitás Alapítvány szakértője kihangsúlyozta a soft skillek fejlesztésére irányuló programok további bővítésének szükségességét, amely hozzájárulhat a jelentős hátrányokkal küzdő ügyfelek hatékonyabb munkaerőpiaci integrációjához. Az Impact Hub a hatékony ügyintézés elősegítő megoldásokra összpontosít a jövőben, beleértve egy felhasználóbarát platform létrehozását az adózással és adminisztratív folyamatokkal kapcsolatos tájékoztatás érdekében, továbbá egy olyan honlap kialakítását, amely részletes információt nyújt a képzések során bemutatott üzleti modellekről.

KÖZELKÉP

Végül kiemelendő, hogy a projektbe bevont valamennyi szervezet továbbra is aktív résztvevője kíván maradni a kezdeményezésnek, mivel álláspontjuk szerint a projekt módszertana jól strukturált, emellett rugalmasságot rejt magában. Ez lehetővé teszi számukra, hogy a magyarországi implementáció során olyan formában alakítsák a projektet, amely egyfelől megfelel a munkaerőpiaci elvárásoknak, másfelől illeszkedik a szervezetek rendelkezésre álló eszköztárához, valamint kielégíti az ügyfelek igényeit is.

Összegzés

Az elemzés áttekintette a magyarországi NEET-helyzetben lévő fiatalok jellemzőit, valamint bemutatta a spanyol Incorpora Projekt módszertanát, és annak hazai alkalmazását. A projektben részt vevő hazai szervezetek munkatársaival készített szakértői interjúk rávilágítottak, hogy a projekt módszertana sikeresen alkalmazható Magyarországon élő NEET-csoport munkaerőpiaci integrációjában. A siker két fő tényezőre vezethető vissza: egyfelől arra a módszertanra, amely az egyéni képességek és készségek feltárására összpontosít a hátrányok kompenzálása helyett, másfelől a mentorálási időszak alatti szoros együttműködésre és támogatásra, mely révén a munkavállalók reziliensebbé válnak, míg az utánkövetés hozzájárul ahhoz, hogy a frissen elhelyezkedők hosszú távon a munkaerőpiacon maradjanak. A projekt munkatársai felhívták a figyelmet arra, hogy a jövőbeli sikernek fontos tényezője lenne, ha minél több szervezet és munkáltató csatlakozna a hálózatba.

Irodalom

- Artner, A. (2018): Aggasztó tendenciák az Európai Unió munkaerőpiacán. *Statisztikai Szemle*, 96(4): 341–374. <https://doi.org/10.20311/stat2018.04.hu0341>.
- Bartha A. – Zentai V. (2021): Tartós gondoskodás és nemek közötti egyenlőség az európai jóléti rendszerekben. *socio.hu*, 11(4): 27–46. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2021.4.27>.
- Bene V. – Krémer B. – Pintye Zs. (2018): A 15–29 éves korosztály foglalkoztatásáról és munkaerőpiaci perspektíváiról – A magyar ifjúság kutatás 2016 adatainak tükrében. In: Nagy Á. (szerk.): *Margón kívül. Magyar Ifjúságkutatás 2016*: 98–54. Budapest, Excenter Kutatóközpont.
- Bördös K. – Szőnyi E. – Koltai L. (2022): Analysis of the policy context addressing 25+ NEETs. In: *Country Report – Hungary*. HÉTFA Research Institute, Lost Millennials – Transnational Research Network for the Evaluation of Initiatives Targeting 25+ NEETs. https://lostmillennials.eu/wpcontent/uploads/2022/03/04.4_Policy-analysis_Hungary.pdf (Utolsó letöltés: 2024. 04. 18.)

KÖZELKÉP

- Bocsi V. – Varga A. – Fehérvári A. (2024): A korai iskolaelhagyás vizsgálata intersekciónális megközelítésben. *Különleges Bánásmód – Interdiszciplináris folyóirat*, 10(1): 19–33. <https://doi.org/10.18458/KB.2024.1.19>.
- Bourdieu, P. (1987): *Distinction a social critique of the judgement of taste*. Harvard, University Press.
- Györgyi Z. (2022): A negyedik ipari forradalom és a hazai szakképzés. *Educatio*, 31(1): 56–69. <https://doi.org/10.1556/2063.31.2022.1.5>.
- Caroleo, F. E. – Rocca, A. – Mazzocchi, P. – Quintano, C. (2020): Being neet in Europe before and after the economic crisis: An analysis of the micro and macro determinants. *Social Indicators Research*, 149(3): 991–1024. <https://doi.org/10.1007/s11205-020-02270-6>.
- Czerván A. – Katona, N. – László L. (2020): A gondoskodás újraszervezése. *Fordulat*, (27): 58–81.
- Csizmady A. – Győri Á. – Kőszeghy L. – Rácz A. (2020): Területi mobilitás és a magyar társadalom integrációs csoportjai. In: Kovách I. (szerk.): *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Budapest, Argumentum Kiadó, 135–167.
- Drakaki, M. – Papadakis, N. – Kyridis, A. – Papargyris, A. (2014): Who's the Greek Neet? Neets' profile in Greece: parameters, trends and common characteristics of a heterogeneous group. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(6): 240–254.
- Eurofound (2017): Jellemzők. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/pubdocs/2012/54/en/1/EF1254EN.pdf (Utolsó letöltés: 2024. 01. 25.)
- Eurofound (2016): Exploring the diversity of NEETs. <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/2016/exploring-diversity-neets> (Utolsó letöltés: 2024. 01. 25.)
- EUROSTAT (2022): Korosztály. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Vis2-young-people-neither-in-employment-nor-in-education-or-training_260523.png (Utolsó letöltés: 2024. 01. 25.)
- Harvey, D. (2012): *Rebel cities: From the right to the city to the urban revolution*. Verso.
- Hermann Z. (2019): A tankötelezettségi korhatár csökkentésének hatása a lemorzsolódásra. In: Fazekas K. (szerk.): *Munkaerőpiaci tükör 2018*. Budapest, Munkaerőpiaci Tükör. Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, 69–75.
- Herrera, E. (2016): Quality improvement Indicators of Incorpora Programme Socio-Occupational Integration. "la Caixa" Foundation. https://incorpora.fundacion-lacaixa.org/documents/20181/235958/INCORPORA-INDICADORES_ENG_DEF.pdf/cb093011-b851-4bb7-a0bc-4e6ebfd4da31 (Utolsó letöltés: 2024. 04. 18.)

KÖZELKÉP

- Herrera, E. – Hilarión, P. – Burgueno, R. – Castells, M. – Galán, F. – Gonzáles, S. – Lasso, A. – Martínez, S. – Millán, C. – Rozas, C. – Torres, B. (2016): The Incorpora Model of Socio-Occupational Integration. "la Caixa" Foundation. https://incorpora.fundacionlacaixa.org/documents/20181/235958/INCORPORA-MODEL_ENG-DEF.pdf/56b62b31-6979-48bb-85c5-5a4717e12eb2 (Utolsó letöltés: 2024. 04. 18.)
- Hilarión, P. – Gonzáles, S. – Herrera, E. (2016): Guide to the Methodology of the Incorpora Programme – Elements of Quality to Promote the Socio-Occupational Integration. "la Caixa" Foundation. https://incorpora.fundacionlacaixa.org/documents/20181/235958/INCORPORA-GUIA-METODOLOGICA_ENG-OK.pdf/3b5261b6-0b50-4fad-addd-abe38c88d153 (Utolsó letöltés: 2024. 04. 18.)
- Jelinek C. – Virág T. (2020): Zsugorodó városok és társadalmi egyenlőtlenségek Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 30(2): 4–26. <https://doi.org/10.51624/Szoc-Szemle.2020.2.1>
- Koller, K. – Wolter, S. – Tschank, J. – Vana, I. (2022): Transnational research report on the situation of 25+ NEETs in the EU and in beneficiary countries. *Lost Millennials – Transnational Research Network for the Evaluation of Initiatives Targeting 25+ NEETs*. Centre for Social Innovation. https://lostmillennials.eu/wp-content/uploads/2022/12/Lost-Millennials_Transnational-research-report-on-the-situation-of-25-NEETs.pdf (Utolsó letöltés: 2024. 04. 18.)
- Koltai L. – Bördős K. (2024): A magyar fiatalok munkaerőpiaci helyzete. *Új Munkaügyi Szemle*, 5(1): 53–68. <https://doi.org/10.58269/umsz.2024.1.5>
- Kóti T. (2020): A munkanélküliség és a közfoglalkoztatás területi különbségei, összefüggései Magyarországon. *Területi Statisztika*, 60(5): 517–547. <https://doi.org/10.15196/TS600501>.
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (2021): Fenntartható fejlődés indikátorai 2022. <https://ksh.hu/s/kiadvanyok/fenntarthato-fejlodes-indikatorai-2022/1-31-sdg-8> (Utolsó letöltés: 2024. 01. 25.)
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (2021): NEETek. <https://ksh.hu/s/kiadvanyok/fenntarthato-fejlodes-indikatorai-2022/1-31-sdg-4#analysis> (Utolsó letöltés: 2024. 01. 25.)
- Mascherini, M. (2018): Origins and future of the concept of NEETs in the European policy agenda. In: O'Reilly, J. – Leschke, J. – Ortlieb, R. – Seeleib-Kaiser, M. – Villa, P. (eds.): *Youth Labor in Transition*. New York, Oxford University Press, 503–529. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190864798.003.0017>.
- Molnár É. (2019): Gyermekvállalási szokások vizsgálata szegénységben élő falusi fiatalok körében. *Erdélyi Társadalom*, 17(2): 49–62. <https://doi.org/10.17177/77171.230>.

KÖZELKÉP

- Sánta T. (2020): Nők a magyar NEET-csoportban. *Esély: Társadalom és Szociálpolitikai Folyóirat*, 31(1): 73–92.
- Sánta T. (2021): *NEET-jelenség: Magyarországi PNEET és NEET fiatalok vizsgálata szocializációjuk aspektusából* [Doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem]. <https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/dc48ae6e-3ef6-42df-a2d6-c1b4c8e95e42/content> (Utolsó letöltés: 2024. 04. 18.)
- Virág T. (2020): Demográfiai polarizáció, térbeli és társadalmi marginalizáció két zsugorodó középvárosban. *Szociológiai szemle*, 30(2): 27–49. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2020.2.2>.
- Williamson, H. (1985): Struggling beyond youth. *Youth in Society*, 98: 11–12.

Jogszabályi források

2011. évi CXCV. törvény, a nemzeti köznevelésről
2019. évi LXXX. törvény a szakképzésről

KÖZELKÉP

Family perspectives for young people growing up in child protection care

IBOLYA CZIBERE¹ – GABRIELLA NEMES-ZÁMBÓ²

ABSTRACT

The study examines the factors of family perspectives among vulnerable youths – children and youth living in alternative care – with qualitative method. The target group is children who live in the Hungarian child protection system as juveniles. Children and young people experiencing different family substitute arenas may result in various family perspectives. These family perspectives are examined within a theoretical framework of family sociology and human ecology. We used a complex approach to describe the experiences and changes of these structural and family-replacer dimensions together with their impacts on the family perspective. We have found that the family perspectives of the young people are diverse and their narratives about their visions of the future are often linked to dominant family and life events previously experienced in family milieus and forms of care. At the same time, the complexity of life events and the diversity of future plans are not necessarily reflected in the institutional background and the professional-young relationships that could support young people's autonomy. Based on the interviews, the family and community levels of the human ecology model can also be a significant factor in young people's family perspectives, so cooperation between family and community, institutional actors can be one of the keys to providing adequate support for young people. In order to realize future plans for family perspectives, professionals need to focus more on individual needs and the diversity and variability of family perspectives.

KEYWORDS: family perspectives, child protection, youth, family structures, family ideas

ABSZTRAKT

A tanulmány kvalitatív módszerrel vizsgálja a családi perspektívák tényezőit a veszélyeztetett fiatalok – gyermekvédelmi szakellátásban élő gyermekek és fiatalok – körében. A különböző családpótló színtereket megélő gyermekek és fiatalok életében különböző családi perspektívák kialakulását eredményezheti a változó környezet. Ezeket a családi perspektívákat a családszociológia és a humánökológia elméleti keretein belül vizsgáljuk. Kutatásunk során komplex megközelítést alkalmaztunk a strukturális és családpótló dimenziók tapasztalatainak és változásainak leírására, a családi perspektívára gyakorolt hatásaikkal együtt. Azt találtuk, hogy a fiatalok

¹ University of Debrecen, Department of Sociology and Social Policy; e-mail: czibere.ibolya@arts.unideb.hu

² University of Debrecen, Department of Sociology and Social Policy; e-mail: nemes.zambo.gabriella@arts.unideb.hu

KÖZELKÉP

családi perspektívái sokszínűek, és a jövőképekről szóló elbeszéléseik gyakran kapcsolódnak a családi miliőben és a gondozási formákban korábban megélt domináns családi és életeseményekhez. Ugyanakkor az életesemények összetettsége és a jövőbeli tervek sokfélesége nem feltétlenül tükröződik az intézményi háttérben és a szakember és fiatalok kapcsolataiban, amelyek támogathatnák a fiatalok autonómiáját. Eredményeink szerint a humánökológiai modell családi és közösségi szintje is jelentős tényező lehet a fiatalok családi perspektíváiban, így a család és a közösség, az intézményi szereplők közötti együttműködés az egyik kulcsa a fiatalok megfelelő támogatásának. A családi perspektívákkal kapcsolatos jövőbeli tervek megvalósítása érdekében a szakembereknek jobban kell összpontosítaniuk az egyéni szükségletekre és a családi perspektívák sokféleségére és változékonyságára.

KULCSSZAVAK: családi perspektívák, gyermekvédelem, ifjúság, családi struktúrák, családképek

Introduction

In our study, we examine the family-related perspectives of young people aged 15 to 17 living in child protection care in Hungary, through the family patterns they have experienced in their biological family and the care system. The Hungarian child protection system is based on the 27 years old Law (1997. XXXI. law on the protection of children and the administration of guardianship) of the children's protection. The state provides alternative care for children from age 0 to 18. Children under the age of 12 are primarily accommodated in foster families. The main provision is foster care in families, nearly two-thirds of the children live in this type of care. Others live in institutional care within residential homes (KSH 2019). Youths over 18 years have the possibility to stay in the child protection system until the age of 25 (in special cases even until the age of 30), in so-called aftercare provision mainly if they are studying. Their separation from their biological family and their inclusion in different home care systems also means that, in addition to their family reference systems, they experience structures, forms of relationship and attachment that are previously unknown to them. Different family-substituting scenes can shape their family image, all the more so, because they are in the most age-sensitive period before the selection of a partner; and sometimes, despite their young age, they even find themselves in parental (mainly maternal) roles. Our goal is to find relationship between the young person's family experiences (birth and foster) and the young person's images of family for themselves in the future. By family perspectives we mean the ideas about the future that young people formulate in their narratives in relation to family experiences, family planning. It is assumed that family perspectives require a complex approach, as young people are exposed to many impressions of family structure, family life and milieu throughout their lives, which can shape their perceptions. In our study, we interpret these aspirations and plans only as possible outcomes for the future, since we do not have the opportunity to examine their implementation. In the following we present the family perceptions that best fit the

KÖZELKÉP

topic based on three family theory approaches, and then briefly discuss the most important contexts of family socialization. As a basis for our research results, we summarize the most relevant directions of the child protection research related to our topic and we present our results.

Family theory approaches

According to structuralist-functionalist family interpretations, the family is a subsystem of the system that makes up the whole society, which, as a social institution, performs basic functions for the benefit of society. Family systems are characterized by a predictable system of values, a belief system and a norm system, and according to their functions, they primarily perform socialization, reproduction, and stress-relieving tasks that ensure the stabilization of the personalities of family members. The responsible upbringing of children in this system means that the parents are obliged to provide the children born with appropriate physical care as well as with the socially necessary spiritual upbringing. It is also important to ensure the financial security of children, but also to guarantee their emotional security (Coontz 2005). One of the most accepted ideas of the theory is that “families are social institutions that perform basic community functions” (Czibere – Molnár 2015: 19).

The interactionist approach deals with personal contacts and the relationships of social contacts. Mutual interactions form an independent family, which also includes communication within the family, sign language, and manifestations of family members. Contrary to functionalist theory, the interactionist school represents that there is no standard family structure, every family is a collaboration based on the spontaneous relationship between family members. According to the results of Fiese et al. (2002), family identity and traditions, which form the unity of families, are formed primarily through interactions, i.e. they are based on the ever-expanding system of family relationships and the rituals formed in the family.

The systems theory approach of the family seeks to answer how the family, as a system, handles information, how it responds to problems or crises, and how it regulates its relationships with the outside world. Kantor and Lehr (1975) interpret the system from the direction of family boundaries, but they also consider the issue of proximity and distance between family members as an important aspect. Broderick (1993), as one of the most prominent representatives, also considers it important to systematically examine how family rituals can maintain family identity consciousness. Crouter and Booth (2003) consider the latest trend in systems theory to interpret families that it can analyze not only the effects of parents on children but also the effects of children on family functioning.

KÖZELKÉP

The family is the medium of 'belonging somewhere' for the individual. It preserves traditions and family memories, gives a sense of identity and is an unavoidable scene of self-awareness and self-image development (Czibere – Molnár 2015). An individual's family experiences and relationships have an extremely strong impact on their sense of identity. For young children parents, but also siblings and kinship, play an important role, they play the most influential role, and the responses they receive from them determine the development of their self-image the most. Family is the most effective personality-shaping medium, whose mechanisms act through personal attachment, and which is the main source of intimacy and love. Secure attachment, interpersonal relationships that develop in the early stages of life are decisive throughout an individual's life, establish self-confidence, and develop a need for contemporary relationships, friendships, and intimate relationships (Czibere – Molnár 2015). For most people the first relationships of trust develop in the family, the quality of the parent-child relationship and early intimate relationships can serve as a model throughout an individual's lifetime.

Family socialization is a process happening on a socially differentiated basis in the process of children growing up, which is influenced by several factors together. The standard of these is not determined by the individual but by society. According to the results of Mollenhauer (1996), several such standards have effects: (1) the behaviour of persons important to the child, which can be observed in different situations and roles in the social field; (2) norms and values governing social interactions perceived by the child; (3) the place occupied in the social structure in the daily practice of parenting and the phenomena observed in the unique style and behaviour represented by norms and roles.

But not only systems of relationships within the family but also relationships with external social groups play an important role in the process of childhood socialization. Parents play a mediating role between external social systems and their children (Mollenhauer 1996), the quality and quantity of which largely depend on the social status of the family. It is the early care relationship between the child and the parent (or the person caring for the child) that is of the greatest importance in the socialization process, no matter what social class the child and his or her family belong to.

Welch's human ecological model

Welch (1987) in his human ecological approach starts from the lifestyle of the individual as the smallest unit of society. His model is an outstanding theory in the field of social work that has found widespread acceptance and application. It focuses on the person who, through his relationships, interacts with his natural and social environment, building harmony and mutual support with them. These interfaces

KÖZELKÉP

can be examined and interpreted at multiple levels, which also express on how many levels and based on what opportunities individuals can organize their lives, including current life situations, strategies, needs, and meeting them or expresses the lifestyle as well. Welch's model examines the system of interactions between the individual and his social environment in the context of different integration methods, personal success, social well-being, which he interprets primarily through the resources surrounding the individual in two categories: natural and artificial support forces. The author defines seven levels in the close interaction of the individual and the environment, starting from the micro-world of the individual, towards the macro-social levels expanding circularly: physical; intrapersonal; interpersonal; family; local communities; cultural; state, nation. Malfunctions can cause problems at the individual, community, social, and societal levels. To interpret these, Woods (1994) associated functional and dysfunctional operational characteristics. The most important factor with a view to our topic is the level of the family. Interpreting the supporting pillars at this level, in the author's interpretation, it works well when the family provides a sense of belonging and acts as support during difficult times or problems. The family is not well-functioning support if there is a lack of a medium that would provide a sense of belonging, or the human relationships that characterize them are destructive, and the individuals have nowhere or no-one to turn to with their problem.

Directions of child protection research

Children and young people raised in child protection system, as one of the most vulnerable social groups, face several disadvantages in their upbringing, which not only largely determine their years in the care system, but also the time as they become adults and the time of their adult social integration (Ismayamala et al. 2006b, Xie et al. 2014). According to international estimates in 2017, 2.3 million children aged 0 to 17 lived in alternative care worldwide. More and more countries are recognizing that compensating for and mitigating the negative effects of institutional care is a key factor in children's well-being. International results show that institutional placements are increasingly marginalized as opposed to home care and close-to-family care forms (Petrowski et al. 2017). In 2022, there were 23,473 people in child protection care in Hungary, including minors and young people over 18 in after care. Almost 70 percent of children were living in foster care (STADAT 2023a). In that year, 6392 children and young people (aged 14–17) were on the road to adulthood or on the verge of it (STADAT 2023b).

International studies on the successful change into adulthood of young people and the effectiveness of their exit from the system place special emphasis on the analysis of young people's attachments and resources, which appear not only as one

KÖZELKÉP

of the basic areas of resilience studies (Ismayilova et al. 2014, Stein 2006) but also form the basis of policy proposals and guidelines.

One of the key areas of child protection research is the identification of the vulnerability of children and young people, and the main risks of entering the system. Vulnerability factor models converge at several levels to examine the links between potential risks and child protection interventions. The scientific paradigms of vulnerability in the United States include models that emphasize individual factors (parent or child characteristics), there are theories that focus on interpersonal relationships (e.g. family structure, child rearing, social problem solving), and sociological and ecological approaches that focus on economic and social conditions, cultural factors and social perceptions of deviance (Szöllősi 2000). International research shows that besides of individual and interpersonal factors, also economic and social circumstances can be identified as risk factors (Chipungu – Bent-Goodley 2004, Harden 2004, Pecora et al. 2006). Bai et al. (2022) examined the relationship between families' housing insecurity and child protection interventions and found that although housing insecurity alone is not a sufficient factor in removing a child from a family, it is often a factor that is combined with other problems and often becomes a factor in child protection decisions. Research on changes in the financial situation of families has also confirmed that direct or indirect financial support to families can reduce the risk of children being removed from their families (Wood et al. 2022). In Hungary, the Central Statistical Office identifies four main groups for the causes of vulnerability: (1) *environmental main group* (factors arising from the child's immediate environment, such as housing-related problems, parents' lifestyle, abuse), (2) *behavioral main group* (problems due to the child's behavior or addiction), (3) *financial main group* (financial problems can be attributed to lack of income and it is not mitigated by the aid), (4) *health main group* (child health problems, learning difficulties) (KSH 2016: 2). In 2014, the highest proportion of children (62%) became at risk due to causes from the environmental main group, so the immediate environment was dominant (KSH 2016: 2).

An equally important area is the study of traumatic events related to young people's personal stories and life paths, as they determine, as one of the foundations of adulthood, later adult life and the success of adult social integration due to having experienced and the knowledge of personal stories (Lőrincz 2017, Rittner et al. 2011, Stein 2006). Research considers the phase of adult-age exit, i.e. exit from the system, as one of the most significant milestones, which also reflects the efficiency of the operation of the system (B. Aczél 1994, Spitzer 1994). Adult social integration is simultaneously determined by two phenomena: social exclusion and the need for care in the social system (Burgund – Rácz 2015). Accordingly, much of the research is aimed at exploring the background of failure and failed exits. An explanation for this is that there is a connection between the reasons for entering the child protection system and the effects of being brought up in the system and the

KÖZELKÉP

dysfunctional operation of adult life segments. Also included in this line are housing difficulties, homelessness, impoverishment, substance use, and crime (Barth 1990, Collins 2001, Pecora et al. 2006). At the same time, being prepared for and preparing for independent living can help and facilitate adult well-being as a protective factor (Reilly 2003). Preparing young people for independent living may not only be justified from the professional point of view, but some research also raises it as a need articulated by young people growing up in the system (Barth 1990, Pecora et al. 2006, Schofield – Beek 2009). Professionals working in the child protection system in Hungary consider aftercare services (over 18 years of age) available in the Hungarian system as an important support option in this process of preparing young people for independent living (Rácz 2009a). Stein's (2006) resilience-based study identified three different groups in terms of exit from the system and transition to adulthood: (1) victims, (2) survivors, and (3) successful. Based on the former work, qualitative research with young adults growing up in Hungarian child protection alternative care reported (Rácz 2012) on two main life path variants: the group of the successful and that of the survivors. The subtypes found within the two categories (7 subtypes) shows that preparing for independent living and adult roles can play a significant role in the development of the life path, the shortcomings of which have been formulated as criticism by young people (Rácz 2012). Based on the research of Wyn and Dwyer (2006), Nemes-Zámbó (2017) used a qualitative method to investigate the life course patterns of young people living in institutional care (small group homes) in Hungary. The research shows that both normalized life path and life path of choice patterns are found in young people's future planning. Among the normalized life paths – the sequence of life events based on linearity – the “vocational training-focused” ones emerged prominently, while in the case of the life paths of choice (temporal and content diversity of life events) the contextual type emerged, with a family focus. However, given the age composition of young people (15–16 years old), these life path patterns can only be interpreted as plans and aspirations.

Although research questions are focused on the family experiences of children in protection care, there is a few literature related to certain topic. The vision of the future for young people growing up in the system is often surrounded by doubts and uncertainties (Kálmánchey 2001, Szikulai 2003), the main reasons for which are to be found in the challenges of adult life related to leaving the system (Rácz 2006). According to Iglehart (1995), the challenges are mainly dominated by employment difficulties. The vision of the future for the young people is a complex concept, an integral part of which is the diversity of family images that frame young people's lives, systemic family ideals and individual family image experiences. Rácz (2020) explored the concepts of family image in the Hungarian child protection system. According to child protection experts and decision-makers, the child protection system mainly focuses on the ideal image of the nuclear family, which is at the

KÖZELKÉP

same time coupled with normal needs and appropriate child behavior. This family picture, however, does not properly integrate the variability and instability of 21st-century families, it does not reflect on individual needs. The prevailing view among professionals is the community and emotion-based approach of the family, besides these, the economic function appears only secondarily. In the case of young people living on the border of child protection or in child protection care, duality can be perceived, two different family concepts can be grasped among them: the biological family and the actual family community. These two forms are significantly different from each other, the latter is based on emotional attachments, a relationship of love. Emotional elements dominate in their family image, the parental role is considered a long-term, lifelong task, in the absence of these the parental role is dysfunctional (Rácz 2020). Whether confrontation with the biological family as a natural process (Kálmánchey 2001, Rácz 2020) determines the future, or in the absence of the family, the institutional care or foster family, which functions as the primary socialization medium (Rácz 2006), the future perspectives are diversified.

Research methodology

In our research, we aimed to explore the family patterns of young people aged 15 to 17 growing up in the child protection system and their future family image. Family perspectives were examined using a qualitative method, semi-structured interviews were conducted. 29 interviews were conducted with 18 young people and 11 professionals. In favor of the empirical research of family experiences the 11 professional interviews have been used as grounded method. The field experts consisted of two positions related to the child protection system (foster parents, child protection professionals). All professionals have everyday contact with children in institutional or foster care. These interviews revealed the main dimensions and orientations of the theme, which we wished to investigate. Based on these interviews we were able to develop our target group sample. The young interviewees were selected by expert sampling, mainly from young people living in alternative care in Hajdú-Bihar county, east part of Hungary. The region in which the county is located (Northern Great Plain) plays a very important role in the institutional system for child protection in the country. It ranks among the top regions in terms of both the rates of care of under age children and the number of places in institutional care (Balogh – Gregorits – Rácz 2019). To conduct the personal interviews, the primary consideration in the selection of the young people was to include young people aged 15 to 17 without special needs. As a result, 18 young people were interviewed, 11 of them being raised in small group homes, while 7 were in foster care families. The interviews were authorized by the child protection institutions and the guardians as well. The majority of the participants were females

KÖZELKÉP

(13 people), three of whom were unmarried mothers, and five males were included in the sample. The interviewees had at least one year of professional care experience, most of them being raised in the system not alone but with their siblings. By their age, they were typically students in the upper grades of primary school or the lower grades in high school. The lowest grade was 7th grade while the oldest was 10th grade. However, age and school grade did not cover the traditional pattern of school progress in several cases, there were several repeaters among them. For the interview data collection, we defined 4 main dimensions: (1) family-demographic characteristics of young people; (2) a comprehensive presentation of the current situation (3) vision, future plans and (4) conditions for achieving their goals.

Research results

FAMILY EXPERIENCES AND LIFE EVENTS BASED ON THE NARRATIVES OF THE YOUNG

We examined the family perspectives of children and young people living in child protection care in a complex approach, which allowed us to explore some influencing factors arising among them examined concerning the desired family ideas and family attitudes. According to our observations these factors can also be interpreted as impact factors, we named them as dominant family and life experiences. It is not worth interpreting the categories on their own, independently of each other, as the diverse life events and family structures and the displacements between these can only be understood with each other. Based on the interpretation of our findings, heterogeneous life paths form a complex system together with different family experiences, life events and different versions of displacement within the child protection system.

DISPLACEMENTS WITHIN THE CHILD PROTECTION SYSTEM

Besides, however, not only the experiences of young people during their lives came to the fore, but we also identified *displacements within the child protection system* representing one of the most important arenas for young people's family and social environment as a significant dimension. *The displacement of young people within the child protection system* can be divided into several variants, the development of the displacements is influenced by a large number of both external and internal factors. In terms of family perspectives, what we consider to be a fundamental category is what family structures the young person encounters in the system of primary and alternative childcare, how much time they spend in these family-replacement arenas, and what experience they gain not only in family attitudes but also in life management and social environment. In the framework of the present research, we can outline

KÖZELKÉP

only a few typical displacements, however, these were the dominant one's according to the young's narratives. In the series of displacements, in the most ideal case the young can return to the biological family (1), but for many young people alternative care remains a temporary state. Accordingly, we cannot be sure that for the young person, the blood family milieu is the dominant family experience. A significant group of young people is those who (2) have both child welfare and alternative care experience. In this case, an intervention aimed at improving family life and ensuring the care and development of children can be assumed before removed from the birth family, which may indicate to the young person the dysfunction of family functioning even before alternative care happens. Displacements within alternative care can be (3) linear (e.g., long-term care without relocation) or (4) variable (multiple forms of care, multiple care locations). In the case of the former ones (3), we found that both long-term foster parent care or small group home care can result a problem-free and trust-based relationship. Due to this the young person can feel safe in the family-replacing arena and there is no need coming up for a change of care location on either the care side or the client side. In contrast, as a result of external circumstances, temporary home care, or problems in the care location, variable pathways represent multiple foster families or small group homes, and thus several professionals who come into contact with the young person. This displacement within a diverse system has little ability to create a family sphere meaning home to the young person, which could become the basis for family perspectives.

NARRATIVES OF THE ENTRY TO THE SYSTEM – DOMINANT FAMILY AND LIFE EXPERIENCES

We became familiar with the family system and family experiences of the young people through the narrative of the story of their entry into the system, all of which could be analyzed by supplementing the exploration of the dimension of contact with the biological parents and family. Among *the dominant family and life experiences*, the determinant is disruption of family life. We found several cases when the parents were not able to care about the child or the child was in an abusive family. In some of these cases, different deviant parenting lifestyles (crime, alcohol or gambling addiction) appeared. In other cases, we also experienced psychological, physical or sexual abuse.

"I've been here for 4 years. I used to live with my parents before that. Where we lived, the conditions were not good." (15-year-old girl, has 5 siblings)

KÖZELKÉP

- *“And why did you get into the home?*
- *Because our mom was an alcoholic and kept beating us constantly, she didn't give us food, and things.*
- *And your dad?*
- *Well, my dad... he's been drinking quite a bit lately, but they've been apart for a very long time.*
- *You don't keep in touch with them, your parents?*
- *Not with my mother, but with my father yes, we do.” (16-year-old school-girl)*

These experiences are sometimes related to getting into early parenthood (sibling care). Getting into early parenting arose in the context of the new role and burdens of caring for siblings closely related to the previous family experience along with a break in parent-child attachment. For the young people, all of this appeared as a stressful experience in their recollections.

“Because my mom and dad were alcoholics. I had a brother born who was very ill. And the doctors said he wouldn't have survived if they hadn't brought us away. (...) I was prepared at an early age to have a child. Because when Mom gave birth to the little boy, the youngest, she left him. And I had to bring him up. That's why I failed the first year at school, I did it twice. I was forced to do so, for sure.”(16-year-old girl, currently raising a child)

These experiences indicate the dysfunction of the biological family arena. A similarly defining family experience was the early childhood separation and entry into the system, which also raises the issue of lack of connection to the blood family. As a result, there were some of them who were experiencing foster parents and small group homes as a primary family experience; for them, these family replacement arenas are the primary experiences.

In a few cases, due to the diversity of displacement within the system, the variability and instability of family experiences were dominant. In some cases, the existing place of care served as a benchmark for young people, but it also occurred that the previous family experience within the child protection system was considered to be decisive, irrespective of it being a positive or a negative experience. In many cases, dominant family experiences also function as reasons for entry, but in addition to problems within family life, environmental factors also play a role. Previously, we also considered placement from the family due to child behavior to be one of the significant elements of these categories, however, during the interviews we did not come across an admission narrative that would confirm this.

During the narratives the young did not exclusively mention the moment of being removed from the family but also viewed it as a process. Therefore, partly moving on

KÖZELKÉP

from the entry to the system, some additional dominant family and life events were also revealed in the young people's narratives. In this sense, the transition period before and after being removed from the family, together with its difficulties and doubts, was linked to this event. This process-focused approach showed most that the young person was left alone, and its difficulties were further exacerbated by the compulsion to adapt to the new situation. Some of them decided to leave the birth family and became voluntary leavers. In these cases, the young people themselves indicated to their environment that they had not been properly cared for in their blood family or later they did not return to the blood family at the time of possible home care.

- *"How did you get here?*
- *Well, my two elder brothers had themselves brought in and I came, too.*
- *Because it wasn't okay at home?*
- *Well, no.*
- *Have you been in touch with them since? Do you usually meet your siblings and parents?*
- *Of course, yes-yes.*
- *How long have you been here?*
- *Well, it's been about 8 years."* (16-year-old boy, successful sports person)

We defined unmarried motherhood also as a dominant family and life event. This event, as the one before (voluntary leavers), puts rather the individual in the center, focusing on the tasks and solutions associated with having a child. Of course, these experiences are inseparable from the family scene, but the experiences are more related to the young person's staying alone than to the blood or foster family or residential home.

Family perspectives of the young people

After interpreting the dominant family and life experiences, we describe the family perspectives for the young people (Table 1). We observed that, typically young people wanted (1) a nuclear family, which they imagined with or without a marriage bond. The young in this category mentioned explanatory factors related to their desired family image such as the birth family or foster family as a role model, the birth family as a negative example and creating and maintaining financial security. This family structure appeared in young people's narratives both as an exemplary trajectory resulting from the structure of the biological and foster family, but also as a contrast to biological families with a different family structure. Moreover, in the narratives of some young people, this family size and family structure was the basis for the emotional, social and material well-being of children growing up in the family.

KÖZELKÉP

“I don’t want to get married, but I want a baby. That is, I want to have someone I am attached to. And I want a child from him too, but not to get married because I don’t think it’s worth it, if we fall out, it’s a lot of paperwork and things.” (17-year-old girl, lives with foster parents)

– What kind of family do you imagine for yourself?

– We want two children, preferably a girl. Well, I’d like to live in a medium house.

– What kind of parent would you like to be?

– I want to be a good one. I want to give him everything. What I couldn’t get.” (15-year-old girl living in a small group home)

Therefore, the ideal future family can symbolize the confrontation with the blood family structure and family experiences (abuse, neglect), but it can also serve as an example to follow.

Well, I don’t know, I don’t want more than two kids. I don’t want more than two. (...) I don’t want to be similar to anyone. I mean, I don’t have a role model. I just trust myself, that’s all. I just live on my own account.” (16-year-old girl living in small group home)

A similar example to follow was the foster family milieu, which mostly appeared in the case of young people living for a longer time with the foster parent family.

– “Well, now I don’t know. Since I’m close to age 30. What you call it, you should start working now to make a small investment. And then a reliable job and then on.

– Who would you look like?

– Well, here’s my foster father. He is also very good. So, I’ve already achieved within myself, that I’m already doing pretty much the same thing. That’s just fine for me. “ (16-year-old boy, lives with foster parents)

“Well, I would have a good job, well paid. And at the age of thirty, I would like a family whatever happens, with two kids. Although I do not know how compatible the career and the child will be, it will turn out with time. And I want to keep in touch with my foster parent as well as the girls, my friends. I want to have a life of my own, so to speak. That it is up to me to shape it for myself. I don’t want to be dependent on anyone but me. That would be so good.” (16-year-old girl, lives with a foster parent, wants a degree)

KÖZELKÉP

The image of (2) a family with more children was mainly associated with the experience of the birth family or the foster family. On the one hand, foster families typically take care of several children at the same time, so for these young people this family structure can become a basic experience and a model to follow. On the other hand, there were some youngsters who came from a family with more children and were waiting for the family reunion which confirmed to them that difficulties in the family can be solved.

There were some interviewees who imagined their future (3) without a partner and or children. In these cases, perspectives were associated with negative role models of the biological family (not able to take care of the children), early parenthood (the need to care for siblings) and the preference for living without a partner.

"I don't want a child. Husband? I don't want, either. But I love the little ones, I have already raised a sister, a brother. But I won't change my mind later, either." (15-year-old girl, has 5 siblings)

(4) Family perspectives were uncertain in some cases in relation to experiences in the birth family or foster family. Young people who prefer a linear life path seemed to see starting a family as a project of a life path following employment and housing security. Therefore, at the planning stage, family perspectives are not yet an integral part of their thinking about the future. For young people who are displaced a lot within the system, the idea of a desirable family has often been hampered, some have not thought before about what kind of family they can imagine, others have identified shortcomings in the implementation of family foundation (e.g. no prospect of adequate housing).

"– At what age do you want to have a family?"

– Well, I don't know now. So, when I'm approaching 30. What do you call it, I'd rather start working now, so that I have some investment. And then a steady job and then after that. And I am going to be 20 years old, so I've got a bit of my youth to live out." (16-year-old boy in foster care)

"– Do you want to get married?"

– Well, later. Not when you're young. When you have everything, house, car, money, then after. I'm not starting any sooner. (16-year-old boy living in a small group home)

KÖZELKÉP

Table 1. Future family perspectives with explanatory factors

Family perspectives	Explanatory factors which emerged in the narratives related to dominant family and life events
nuclear family (based on marriage or partnership)	birth family or foster family as a role model birth family as a negative example creating and maintaining financial security
family with more children	birth family or foster family as a role model
rejection to have children and/or a partner	birth family as a negative example early parenthood (sibling care) preference of living without a partner
uncertain family perspectives	birth family or foster family as a negative example the idea of a linear life path, in which employment and housing precede the idea of starting a family more changes of care places

Source: own editing (2023)

For most of them, proper contact with the blood family helped to form the image of the ideal family and fill it with content, and also to acquire family attitudes, for others, this factor emerged rather as an inhibiting factor. We assumed that the link between different pathways and different perceptions of family can be demonstrated through our sample. However, the complexity of each life stories did not allow us to outline typical links or patterns in this sense.

At the same time, we were able to identify that, however coming from dysfunctional family arenas with different family structures, the vulnerable group studied typically had varied ideas about future family perspectives among which nuclear family was dominant. We attribute a significant role in this to the dominant family and life events studied, some of which are also entry points that can influence future planning as a defining family experience, life event or as a result of shifts in the system. Whether they are just ideas or realistic aspirations, young people's family perspectives and attitudes are influenced by a number of factors, of which we consider the above events to be crucial.

KÖZELKÉP

Discussion

Based on Welch's human ecological model, considering the limitations of our research, we do not attempt to analyze all levels of the model, we interpret our results only at the family level and the local community level. In the analysis, we encountered conceptual obstacles, as the family level in our case meant several family structures and family milieus, among which there were dominant family scenes though, but in the case of the young people studied we cannot think only of one family level experience. Thus, we examined the family level in a complex way, in the context of the diversity of family structures. Separation from the family in many cases also means the loss of the function of the blood family and inadequate care. In this sense, belonging to the family and functioning of the family as support become partially or completely impeded. Although at the family level several dysfunctions may appear according to the human ecological approach (lack of experience of belonging, lack of support, destructive relationships), these deficiencies and problematic functions do not necessarily go together among the young people studied, their perception and experience may be different. There are blood family experiences in the lives of young people that can ensure the young person's sense of belonging, even if the family is not able to properly care for the young person according to its function. Thus, the young people include both those who have perceived deficiencies in the performance of the functions of the blood family, but also those who have experienced functional operation in the medium of the blood family in some respects. Therefore, in the context of family perspectives, it emerged to be seen that the dysfunctional operation of the blood family can not only be interpreted as a counterexample but in some cases, presumably along with the experience of belonging, could even serve as a role model for young people. In addition to physical care, to correct these shortcomings among other things, the system of child protection care appears in the lives of children and young people, which tries to fulfil the functions in the form of foster care or apartment homes.

There are overlaps between the levels of human ecology in the situation of young people living in alternative care because while we identify forms of care as a family-substituting arena, we also enter the local community level via the child protection institutions and their actors. This is particularly relevant in the context of shaping young people's perceptions of family life, as there are both family and local community-level effects. At the local community level - in our case, from the point of view of the actors in the child protection system and the institutions providing care - it is important to ask how the ideal family image and ideas of the family are articulated in the structural framework that provides the environment for young people to grow up in. Based on Rác's (2020) research, the narratives of child protection professionals include an ideal of the nuclear family in the child protection system, which can serve as a model for young people. Thus, the emphasis

KÖZELKÉP

on the nuclear family image among the interviewees can also be interpreted in the context of this idealized family image that pervades the child protection system. In the present research, it was not possible to examine this context, but it is assumed that this phenomenon may play a significant role in future perspectives. As a result, we consider it relevant that the complexity of the family perspectives identified among the young people we studied and the explanatory factors associated with them should be reflected in the professional support and care work with young people. We believe that this requires acceptance and support so that they are able to realize the future they have planned, based on their individual needs and ideas.

In this complex situation, another relevant question may arise as to whether the institutional structures have the ability to substitute the family milieu, i.e. to compensate for the problems and difficulties arising from separation from the family. When examining the role of the state as a parent, Rácz (2016) draws attention to the over-regulatory, paternalistic nature of the state and the shifting of responsibility to lower levels (family, school, individual), which does not allow for the implementation of child protection services that reflect individual needs. We believe that the dichotomy of levels (family, local community) can be a resource at the same time, which can help to identify and adequately meet the needs of young people on two levels, providing a comprehensive problem and needs analysis is assumed and levels and actors can cooperate (e.g. at the family level through foster parents, at the local community level through professionals working with young people). However, it can be dysfunctional if the two levels become too intertwined and the aim of full knowledge of the cases is overshadowed.

Conclusions

In our study, we used qualitative method to examine the development of family perspectives among young people aged 15–17 living in child protection alternative care, based on the family functioning experienced by them in the blood family and the alternative care. The contexts of functionalist theories underpin the importance of family functions and draw attention to the importance of family value and norm systems, as well, to the importance of family socialization effects for the growing child. From the context of interactional theories, we highlighted the major factors that deal with social relationships within the family and contribute to the interpretation of the characteristics of cooperation between family members. In the introduction of the context of the system theory, we mainly emphasized the interrelationships that interpret families so that the interpretation of the boundaries between family members and the family subsystems give a deeper understanding of the internal processes of family functions, too. This is all the more important because we later used also the theory of systematic human ecology to interpret the results

KÖZELKÉP

obtained. With the idea of the social differentiation of family socialization, we also introduced the idea of the uniqueness and social structural determination of family internal relations determined by social stratification. However, we emphasized that not only internal systems of relations, but also relations with external social groups play an extremely important role in the socialization of children. Since in this process the parents represent the connecting and mediating role, the quantity and quality of which also depend on status. We highlighted the importance of early care tasks and the processes in childhood socialization effects.

We interpreted our results in two large units. In the first stage of the analysis, we explored and presented the displacements within the child protection system, dominant family experiences and life events of the young people. Among the dominant family experiences and life events, one of the most defining was, of course, the experience of being removed from the family, but not exclusively. The negative-positive experiences before and after it together determined its significance. As second part of the results we introduced the family perspectives of the studied group in connection with the displacements, dominant family and life events arose in their narratives. In the discussion we also interpreted our results in the human ecology system at the level of families and institutions, and presented its conceptual difficulties, as well as overlaps and blurs between family and institutional levels which interlink the actors at the level of local communities as well, resulting in both functional and dysfunctional operation.

References

- B. Aczél A. (1994): A gyermekvédelem dilemmái Magyarországon. *Eszmélet*, 6(21–22): 66–78.
- Bai, R. – Collins, C. – Fischer, R. et al. (2022): Exploring the Association Between Housing Insecurity and Child Welfare Involvement: A Systematic Review. *Child and Adolescent Social Work*, 39: 247–260.
- Balogh K. – Gregorits P. – Rác A. (2019): A gyermekvédelmi intézményrendszer működési környezetének vizsgálata a 'gyermekvédelem mint szolgáltatás' értelmezési keretrendszer tükrében. *Esély*, 2019/3. 26–47.
- Barth, P. R. (1990): On Their Own: The Experiences of Youth After Foster Care. *Child and Adolescent Social Work*, 7(5): 419–440.
- Broderick, C. B. (1993): *Understanding family process: Basics of family systems theory*. Thousand Oaks, CA, Sage Publications.
- Burgund A. – Rác A. (2015): Comparative Analyses on Youth Care in Hungary and Serbia. *Metszetek Társadalomtudományi folyóirat*, 4(2): 97–106.

KÖZELKÉP

- Czibere I. – Molnár É. (2015): „...nem a kortárs családi lét múltó aberrációja”. Családdefiníciók és családelméletek az angolszász szociológiai irodalomban. *Metszetek Társadalomtudományi folyóirat*, 4(4): 19–53.
- Chipungu, S. S. – Bent-Goodley T. B. (2004): Meeting the Challenges of Contemporary Foster Care. *The Future of Children*, 14(1): 74–93.
- Collins, E. M. (2001): Transition to Adulthood for Vulnerable Youths: A Review of Research and Implications for Policy. *Social Service Review*, 75(2): 271–291.
- Coontz, S. (2005): *Marriage, a History: From Obidience to Intimacy, or How Love Conquered Marriage*. New York, Viking.
- Crouter, A. C. – Booth, A. (eds.) (2003): *Children's influence on family dynamics: The neglected side of family relationships*. Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Fiese, B. H. – Tomcho, J. T. – Douglas, M. – Josephs, K. – Poltrock, S. – Baker, T. (2002): A Review of 50 Years of Research on naturally Occurring Family Routines and Rituals: Cause for Celebrations? *Journal of Family Psychology*, 16(4): 381–390.
- Harden, B. J. (2004): Safety and Stability for Foster Children: A Developmental Perspective. *The Future of Children*, 14(1): 30–47.
- Iglehart, P. A. (1995): Readiness for Independence: Comparison of Foster Care, Kinship Care, and Non-Foster Care Adolescents. *Children and Youth Services Review*, 17(3): 417–432.
- Ismayilova, L. – Ssewamala, F. – Huseynli, A. (2014): Reforming child institutional care in the Post-Soviet bloc: The potential role of family-based empowerment strategies. *Children and Youth Services Review*, 47: 136–148.
- Kálmánchey M. (2001): Nevelőszülőnél élő gyerekeknél előforduló pszichés problémák. *Család, Gyermek, Ifjúság*. 2001/2., 45–53.
- Kantor, D. – Lehr, W. (1975): *Inside the Family: Toward a Theory of Family Process*. San Francisco, Jossey-Bass.
- Központi Statisztikai Hivatal (2016): *Gyermekesély – A gyermekvédelmi jelzőrendszer működése, 2014. Statisztikai Tükör*. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/gyermekvedelem14.pdf>.
- Központi Statisztikai Hivatal–STADAT (2019): *A gyermekvédelmi szakellátásban részesülő fiatalok. Táblázat*. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg013.html.
- Lőrincz A. (2017). Az állami gondozott fiatalok képe jóról és rosszról. *Képzés és Gyakorlat*, 15(4): 125–134.
- Mollenhauer K. (1996): Szocializáció és iskolai eredmény. In: Meleg Cs. (ed.): *Iskola és Társadalom I. (Szöveggyűjtemény)*, Pécs, JPTE Tanárképző Intézet Pedagógia Tanszéke, 95–109.

KÖZELKÉP

- Nemes-Zámbó G. (2017): Családtervezés és munkaerőpiaci aspirációk lakásotthonban nevelkedő fiatalok körében. *Metszetek Társadalomtudományi folyóirat*, 6(3): 87–109.
- Pecora, J. P. – Kessler, C. R. – O'Brien K. – White, R. C. – Williams, J. – Hiripi, E. – English, D. – White, J. – Herrick, A. M. (2006): Educational and employment outcomes of adults formerly placed in foster care: Results from the Northwest Foster Care Alumni Study. *Children and Youth Services Review*, 28: 1459–1481.
- Petrowski, N. – Cappa, C. – Gross, P. (2017): Estimating the number of children in formal alternative care: Challenges and results. *Child Abuse & Neglect*, 70: 388–398.
- Rácz A. (2006): Gyermekotthonokban élő, nagykorúságuk előtt álló fiatalok társadalmi integrációs esélyei. In: Rácz A. (ed.): *A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai*. Budapest, NCSSZI, 1–49.
- Rácz A. (2012): *Barkácsolt életutak, szekvenciális (rendszer)igények*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Rácz A. (2020): A gyermekvédelmi rendszer szakmaképe, az érintett gyermekek és szüleik családképe egy kutatás tükrében. *Családi jog*, 2020/1., 16–22.
- Reilly, T. (2003): Transition from care: Status and outcomes of youth who age out of foster care. *Child Welfare*, 82(6): 727–746.
- Rittner, B. – Affronti, M. – Crofford, R. – Coombes, M. – Schwam-Harris, M. (2011): Understanding Responses to Foster Care: Theoretical Approaches. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 21: 363–382.
- Spitzer T. (1994): Az állami gondoskodásból kikerült fiatalok családépítési kísérletei. *Esély*, 5(4): 58–62.
- STADAT (2023a): A gyermekvédelmi szakellátásban részesülő fiatalok. KSH https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0016.html.
- STADAT (2023b): Gyermekotthonokban és nevelőszülőknél ellátott gyermekek és fiatal felnőttek a gondozás időtartama szerint. KSH https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0017.html.
- Stein, M. (2006): Research review: young people leaving care. *Child and Family Social Work*, 11(3): 273–279.
- Szikulai I. (2003): *Beszámoló a gyermekvédelmi rendszerből nagykorúságuk után kikerült fiatal felnőttek utánkövetéses vizsgálatáról*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.
- Szöllősi G. (2000): Hogy fogalmunk legyen róla... A veszélyeztetettség fogalma az amerikai gyermekvédelemben. *Esély: Társadalom és Szociálpolitikai Folyóirat*, 4: 39–72.

KÖZELKÉP

- Welch, G. (1987): An integrated approach to social work practice. In: McKendrick, B. W. (ed.): *Introduction to social work in South Africa*. Pinetown, Owen Burgess, 152–176.
- Wood, S. – Scourfield, J. – Stabler, L. – Addis, S. – Wilkins, D. – Forrester, D. – Brand, S. L. (2022): How might changes to family in come affect the likelihood of children being in out-of-home care? Evidence from a realist and qualitative rapid evidence assessment of interventions. *Children and Youth Services Review*, 143: 1–11.
- Woods, R. (1994): A szociális munkások tevékenységeinek egy lehetséges rendszerezése. In: Hegyesi G. – Talyigás K. (eds.): *A szociális munka elmélete és gyakorlata 1. kötet*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 32–45.
- Xie, R. – Sen, B. – Foster, M. (2014): Vulnerable Youth and Transitions to Adulthood. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 143: 29–38.

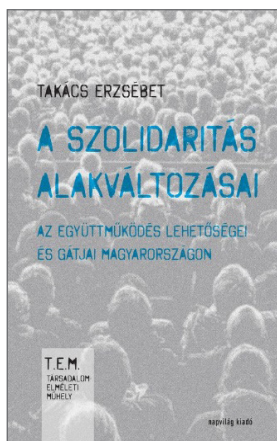

RECENZÍÓ

A töredezett magyar társadalom esélyei¹

Takács Erzsébet (2018): A szolidaritás alakváltozásai:
Az együttműködés lehetőségei és gátjai Magyarországon
Budapest, Magyarország: Napvilág Kiadó (2018), 217 oldal

VIDA LÁSZLÓ²

Takács Erzsébet a könyvében a szolidaritás hazai alakváltozásainak nyomon követésére, valamint a kollektív cselekvések lehetőségterének bemutatására törekszik. Szociológusként, történészként, többek között a szolidaritás és a kollektív cselekvések témakörének kutatójaként ebben a könyvben strukturáltan összegzi a témával kapcsolatos ismereteit és kutatási eredményeit. A könyv eredetileg 2018-ban jelent meg a Napvilág Kiadó és a Politikatörténeti Intézet Társadalomelméleti Műhelyének kiadásában.³ A Társadalomelméleti Műhely deklarált célja, hogy hozzájáruljon a társadalomelméleti, társadalomkritikai gondolkodáshoz és a baloldali tudományos, közéleti diskurzushoz. Ennek megfelelően ez a kötet is baloldali, kritikai szempontból vizsgálja a társadalmi folyamatokat.

A szerző különböző szintereken (család, munka, civil mozgalmak tere) és elemzési szinteken (mikro, mezo, makro) vizsgálja a szolidaritás megjelenési formáit Magyarországon. A szolidaritást az egyén perspektívájából kiindulva értelmezi, de figyelembe veszi a társadalmi hatásokat is. A szolidaritás fogalma leíró és normatív értékelő módon is megjelenik a könyvben. A szerző a nemzetközi (főleg francia), illetve a hazai szakirodalom feldolgozásán túl fókuszcsoportos kutatásokat is végzett a szolidaritáshiány feltérképezésére. Ennek során 2014 és 2017 között, mintegy 120 egyetemista fiatallal, két fókuszcsoportos interjú során civil aktivistákkal végzett beszélgetést, amely a reflexív szolidaritás megragadására volt alkalmas, ami a szerző saját szolidaritáskonceptiója a késő modernitásban.

¹ Takács Erzsébet (2018): A szolidaritás alakváltozásai: Az együttműködés lehetőségei és gátjai Magyarországon. Budapest, Magyarország: Napvilág Kiadó (2018), 217 oldal.

² Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program; e-mail: vida.laszlo@arts.unideb.hu, ORCID: 0009-0000-8363-0670.

³ A könyv elektronikus formában 2023-ban jelent meg a Magyar Kultúráért Alapítvány támogatásával.

RECENZÍÓ

A könyv bevezetőjében a szerző a vonatkozó nemzetközi és hazai szakirodalmak alapján a szolidaritás jelentésváltozásait mutatja be. Takács megállapítja, hogy az emberek nagyon sokféle, sokszor ellentmondó jelentést társítanak a szolidaritás fogalmához (pl. összetartás, érdekvédelem, együttérzés, stb.). A szerző fókuszcsoportos kutatása arra is rávilágított, hogy nem mindenki számára egyértelműen pozitív a szolidaritás fogalma, hiszen például a csoportszolidaritás sokaknak egyszerre jelent összetartozást a tagokkal, valamint kirekesztést a nem tagokkal szemben. A szolidaritást többen annak hiányával definiálták, „az, ami a mai Magyarországon nincsen” (Takács 2018: 11). Takács rámutat arra a fontos jellemzőre is, hogy a szolidaritás fogalma politikailag terhelt, hiszen teljesen mást értett alatta a katolikus egyház, az internacionalista mozgalmak vagy a lengyel Szolidaritás mozgalom. A szerző a szolidaritás jelentésváltozásait vizsgálva bemutatja, hogy a 19. század elejétől 150-200 éven keresztül azért folyt a küzdelem, hogy a polgárok rendjüktől, származásuktól függetlenül hasonlóak lehessenek. Azonban a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméje sokat erodálódott, hiszen a gyakorlatban az egyenlőtlenségek megmaradtak, illetve különböző társadalmi csoportok diszkriminációja továbbra is fennállt. Mindezen okok és az individualizációs folyamatok hatására az utóbbi 50 évben a küzdelem már a különbözőségek elfogadásáért folyik. Takács szerint tehát a szolidaritás átalakult, illetve változásban van, ami által a késő modernitásban megváltoztak a szolidaritás megjelenési formái, valamint a kollektív cselekvések terepei és lehetőségei.

A szerző megkülönbözteti a rendszerszintű intézményesített és az azoktól különböző szolidaritási formákat. A könyv fő fejezeteiben részletesen szemlélteti, hogy az intézményesített szolidaritás válságba kerül a történeti örökség, a piaci átmenet és a globalizáció hatásaként, így a hangsúly az egyénekre, családra kerül át.

Takács a könyvben fókuszba helyezi a családi szolidaritás mikroszinten integráló, makroszinten egyenlőtlenségeket újratermelő hatását és rámutat arra, hogy az emberek természetesnek veszik a családi szolidaritást és pozitív integráló erőként tekintenek rá. Ahogy a szerző említi és a korábbi irodalmakban is olvasható, a magyarok társadalomképe erősen család és gyerekcentrikus. Hiába nő az alternatív együttélési formákban élők és a szinglik száma, valamint nő a válások aránya is, a hagyományos család ideológiai elfogadottsága még mindig rendkívül magas. A magyar társadalom familizmusa a Rákosi- és Kádár-rendszerre vezethető vissza. Takács szerint a családi gazdaságok szétverése, a társadalmi demobilizáció, majd a kádári negatív individualizáció miatt a családok magáraulatásából származó mechanikus szolidaritás válik általánossá. Ennek hatására az egyének kapcsolathálójában a családtagok, rokonok szerepeltek legnagyobb számban (Albert – Dávid 2015).⁴ A szerző azonban hangsúlyozza, hogy makroszinten a családi szolidaritás az új nemzedékek egyenlőtlenségének a meghatározó oka. A szülők szerepe rendkívül fontos a

⁴ A 2000-es évek közepe óta már a barátok egyre nagyobb számban jelennek meg az egyéni kapcsolathálóknak, a családi/rokon kapcsolatok aránya pedig csökken.

RECENZIO

fiatal gyerekek életútjának kezdetén. A kapcsolatok, a munkaerőpiacra bejutás, az egzisztencia kiépítésében nagy a szülői erőforrások szerepe és ez nyilvánvalóan nem egyenlően oszlik el a társadalomban.

A szerző a korábbi irodalmakra alapozva bemutatja, hogy a magyar társadalmon belül a kisközösségekben (mint a család) mikroszinten nagy az integráló erő, de a külvilággal szemben nagy a bizonytalanság, így a társadalom többi részéhez már nem tartják követendőnek a szolidaritás értékeit. A társadalmi integráció szempontjából rendkívül problémás, hogy bár nagy a kisközösségek megkötő ereje, de a többi társadalmi csoporttal való összekötő kapcsolat hiányzik. Ezen folyamatok a polarizálódáshoz vezetnek, hiszen egymással bizalmatlan kapcsolatban álló és nem együttműködő közösségek sokasága alkotja a társadalmat (Takács 2019). Ez a helyzet partikuláris szolidaritáshoz⁵ vezet, amely során könnyű a különböző társadalmi csoportokat bűnbaknak megtenni, vagy egymás ellen fordítani. Takács is arról ír, hogy ez a jelenlegi Magyarországon fontos hatalompolitikai eszköz. Ez a fajta familista társadalomtípus ott jelenik meg, ahol központosított az állami vezetés és gyenge a civil társadalom (Dupcsik – Tóth 2008).

A szerző a kötet több pontján is visszatér Hankiss Elemér gondolataihoz, miszerint negatív modernizációnak hívhatjuk azt a folyamatot, amelynek során a hagyományos értékek eltűnnek, de nem kerül helyükre modern közösségi érték. Magyarország ezáltal „Európa legindividualistább és legegoistább társadalmává vált” (Hankiss 1989: 58). A könyvben bemutatásra kerül, hogy Magyarországon a szabadság és az autonómia helyett a biztonság és az egyenlőség a fontosabb érték. Ennek következtében az állam gazdasági és jóléti szerepvállalására vonatkozó elvárás is nagyon magas. Így nem meglepő, hogy a rendszerváltozás és 2008-as válság után erősödött fel még inkább a polarizáció, ami csökkenti a csoportok közötti szolidaritás növekedésének esélyét. A társadalmi egyenlőtlenségek növekedése mellett a szolidaritás csökkenésének másik oka a rendszerszintű szolidaritás megrendülése.

A szerző bemutatja a magyar kapitalista piaci átmenet problémáit. Ezek közül a legsúlyosabbnak a szocialista nehézipar összeomlását tartja, ugyanis nem csak a munkások tömegeinek munkanélkülivé válását okozta. A gyárak bezárása a munkavállalói szolidaritás motorjának, a szakszervezeteknek a drasztikus meggyengülésével járt. Ezentúl a termelőszövetkezetek megszűnése is tönkretette az addig kiépült kapcsolatrendszereket, közösségeket, tovább csökkentve a szolidaritás esélyeit.

A szerző hosszan ír a munkahelyi szolidaritás megnyilvánulási formáiról (sztrájk, tüntetés, petíció, stb.) és megállapítja többek között, hogy a sztrájkszervezést tekintve a legnagyobb probléma Magyarországon a szervezethez és a részvételi hajlandóság hiánya. Az alapján úgy tűnik, hogy a magyar munkavállalók konfliktusokozó hajlama rendkívül alacsony. A kis csoportos és egyéni alkuk megkötése a jellemző,

⁵ A partikuláris szolidaritás bizonyos csoportok privilegizálására, illetve más csoportok kizárására irányul.

RECENZÍÓ

ami Hankiss negatív modernizáció koncepciójára vezethető vissza. Takács a magyar munkaerőpiaci helyzetet elemezve kiemelten foglalkozik a közmunka problémájával. A közmunka hatására 2013 óta jelentősen megnőtt a foglalkoztatottság szintje. A szerző kiemeli, hogy a közmunka a welfare helyett, a workfare, fegyelmező segélyezési politika fontos része, ami által a rendpárti kormányzat munkához köti a juttatásokat. Ennek bevezetése ráadásul Magyarországon jól rezonált az etnikai előítéletekre is. Ugyanakkor egyetlen külföldi példa sincs, ami azt mutatná, hogy a közfoglalkoztatás hatékony eszköz a munkanélküliek munkaerőpiaci integrációjára. Sőt, éppen a segélyek és az alkalmi munkák világába taszítja vissza az embert, egyre távolabb kerülve a munkaerőpiactól. A foglalkoztatottsági adatok statisztikai manipulációján túl egy jelentős társadalmi réteget taszít feudális függőségbe, ami politikai és egyéb hasznokkal jár a kormányzatnak. A közfoglalkoztatás ráadásul a területi különbségeket is növeli, nincs munkapiaci kiegyenlítő szerepe. A szerző szerint, tehát a közmunka alapvetően dezintegrálja a helyi közösségeket és munkaerőpiacot, rombolóan hat a személyközi kapcsolatokra és a szolidaritásra. Viszont forráshiányos helyeken megjelenhet a szolidaritás egy új formája, hiszen ahol az embereknek szüksége van munkára, a polgármesternek meg közmunkásokra a beruházási források lehívásához, ott a felek együttműködésre kényszerülnek.

A következő nagyobb témára navigálva, a szerző rámutat arra, hogy a civil szervezeti cselekvő szolidaritás egyik kiemelkedő példája Magyarországon a 2015-ös menekültválság hatására létrejött segítségnyújtás volt. A szolidaritás ezen kirobbanó megnyilvánulása meglepő volt a történeti előzmények és az aktuális idegenellenesség tudatában, még akkor is, ha humanitárius válsághelyzetekben ez természetes reakció. Ugyanakkor, ahogy Takács rámutat, a segítők kriminalizálásával a kormányzat egy olyan úton indult el, ami a szolidaritás illegitimmé tételéhez vezet. Erősen hangsúlyozza a szerző, hogy a kormányzattal kritikus civil szervezetek megbélyegzése, akár kriminalizálása ahhoz vezethet, hogy elveszti célját és vonzerejét a közösségi cselekvésekhez való csatlakozás, ami a demokratikus rendszer alapja kellene, hogy legyen.

Takács a fókuszcsoportos interjúi során alapvetően azt vizsgálta, hogy kikkel és miért szolidárisak az emberek. A kutatás eredményei szerint a segítségnyújtás elmaradásának, a szolidaritás hiányának sok oka lehet: a bizalmatlanság, a félelem, a lustaság vagy a környezet nyomása. Takács arról ír, hogy az emberek alapvetően a hasonló helyzetűekkel szeretnek inkább szolidárisak lenni, ami azt jelenti, hogy sokan nem számíthatnak segítségre, hiszen ők maguk sem tudják azt viszonzni. Az átpolitizáltság miatt az embereknek az arccal és névvel vállalt szolidaritás okoz ma nagy gondot, kevesen vállalják ezt. Takács reflexív szolidaritásként interpretálja a késő modernitásban elterjedt szolidaritást. A cselekvés középpontjában a segítő egyén, nem pedig a megsegített áll. Az, hogy az egyén szolidáris egy adott emberrel/csoporttal az egyfajta önkifejezés számára. Rényi Ágnes a könyv bemutatóján

RECENZIO

ezt narcisztikus szolidaritásként írta le.⁶ A reflexív szolidaritást nyújtó egyén kiválaszt egy hozzá érzelmileg közel álló egyént/csoportot, akivel szolidáris, de ez elköteleződésre nem kényszerít és könnyen visszavonható. A reflexív szolidaritás egy élményvezérelt aktivizmus, ami individualizmusa miatt különbözik a korábbi szolidaritás-konceptióktól, hiszen ezen ízlésen alapuló szolidaritásban nem szükséges a kölcsönösség. A reflexív szolidaritás koncepciójának megalkotásával a szerző hozzáad a közös tudáshoz, ez a könyv legfontosabb üzenete.

A szerző a könyv utolsó fejezetében véleményem szerint sötét képet fest a jövőbeli lehetőségeket tekintve. A reflexív szolidaritás társadalmi következményei lesújtóak, „a közös (érdek)védelem, a kölcsönösség eszméje és a szolidaritás integrációs ereje mind meggyengülni, jelentőségüket veszteni látszik” (Takács 2018: 177). A reflexív szolidaritás alapvetően arra készíti az egyéneket, hogy a hozzájuk hasonlókkal legyenek szolidárisak. A hazai szolidaritás nagy problémája, hogy az nehezen kapcsolódik össze kollektív cselekvéssel. Ennek alapvető okai a szerző szerint a negatív individualizáció, a politikai szocializáció hiánya, valamint a minták, keretek hiánya. Takács szerint mindezekről függetlenül van szolidaritáspotenciál a magyar társadalomban, hiszen a rendszerszintű szolidaritás megtörésével rá vagyunk kényszerítve annak pótlására. Emiatt az egyéni szolidaritás nagy potenciált rejt. Ehhez viszont az énközpontúság visszaszorítására és a közös cselekvések mögé való beállásra lesz szükség a társadalom tagjaitól a szerző szerint. Véleményem szerint a jelenlegi állapotok nem ebbe az irányba mutatnak, a szerző baloldali, idealista vágyvezérelt gondolatai köszönnek vissza ezekben a sorokban.

A könyv nagyon sűrű, információkkal és gondolatokkal teli, de tartalmilag jól követhető és felépített. A kötet azonban a szerző szerint sem teljes körű, hiszen hiányzik belőle az antropológiai megközelítésű, lokális kisközösségi, vallásos, illetve a ki-rekesztő jellegű szolidaritásformák részletes vizsgálata. A kötetben a szerző pontosan végigkövette, hogy a Rákosi-korszaktól a NER-ig milyen folyamatokon keresztül jött létre ez a sajátos szolidaritáshiányos állapot Magyarországon. A társadalmi szolidaritásról ilyen átfogó könyv magyar nyelven még nem született. A könyv elolvasása nem csak a szociológia iránt érdeklődő vagy azt tanuló embereknek ajánlott, hanem azon politika, közélet iránt érdeklődő emberek számára is, akik meg szeretnék érteni a magyar társadalom jelenlegi cselekvésképtelen, mindent eltérő állapotát. A könyv nagy erőssége, hogy a szerző a saját empirikus kutatásának eredményeire épít, nem csak a vonatkozó szakirodalmakat mutatja be. A függelékben megtalálható útmutató a fókuszcsoportos vizsgálathoz a szociológus egyetemi hallgatónak nagy segítség, tananyag lehet a könyvben olvasottakon túl is.

⁶ PTI Társadalomelméleti Műhely – hármas könyvbemutató. https://www.youtube.com/watch?v=SIW3zUA_C8

RECENZÍÓ

Irodalom

- Albert F. – Dávid B. (2015): Mikromilió integrációs megközelítésben. A személyes kapcsolatokra vonatkozó eddigi kutatási eredmények áttekintése. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle* 5(4): 1–11. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2015.1.122>
- Dupcsik Cs. – Tóth O. (2008): Feminizmus helyett familizmus. *Demográfia* 51(4): 307–328.
- Hankiss E. (1989): *Kelet-európai alternatívák*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 58.
- Takács E. (2018): *A szolidaritás alakváltozásai: Az együttműködés lehetőségei és gátjai Magyarországon*. Budapest, Napvilág Kiadó, 177.
- Takács E. (2019): Társadalmi szolidaritás vs. reflexív szolidaritás Durkheim szolidaritás koncepciója a későmodernitásban. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 9(2): 42–57. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2019.2.42>

Abstracts

Reframing of Particular Trust

ZOLTÁN GRÜNHUT

The paper strives to reconsider the theory of particular trust, i.e. one's trusting feelings towards her/his most intimate relatives, friends, and personal relations. By doing this, at first, the paper sheds light on two distinct interpretations of particular trust in the literature. One of these approaches addresses particular trust as a kind of core disposition of the self, and it describes how one's trust towards her/his bonding relations establishes the given subject's generalized trust towards others, in a broad sense, to people as such. The other interpretation argues that particular trust is important for group-level social dynamics. It claims that if members of close-knit and exclusive groups, dominated by particular trust, are interacting only with each other, and avoiding out-group relations, then broader social cooperation and collaboration are constrained, social integration and cohesion are limited, and on macro level there is an unfolding distrust. As it seems, the above-described readings of particular trust are contradictory. The current paper stresses that just one of these interpretations is coherent and consistent – the first one.

KEYWORDS: *particular trust, distrust, primer relations, trust towards unknown others, togetherness*

Parents' school volunteering in the interpretation of teachers in a disadvantaged region of Hungary

HAJNALKA FÉNYES – VALÉRIA MARKOS – ZSÓFIA KOCSIS – ELEK FAZEKAS

In the international literature, there are many studies dealing with the voluntary work of parents at school, but there is little research on this in Hungary. In our study, we examine the volunteering of parents through the interpretation of teachers in three disadvantaged counties of Hungary, using a qualitative interview method. The research population was the teachers of primary and secondary schools, and the interviewed teachers were selected by multi-stage, stratified sampling. We included 38 interviews in the analysis, in which the voluntary work of the parents appeared. The interviews were analysed by manual and machine hybrid coding. According to our results, teachers also considered participation on request or under pressure as volunteering. „Real” volunteering is hardly present, and parents are less likely to initiate assistance on their own. Parents are typically occasional volunteers, and mostly the members of the parents' work community participate in regular volunteer work. According to the teachers, the voluntary work of parents is indispensable in the life of the school, so in our opinion it would be important to promote it and to motivate parents to participate more in school life.

KEYWORDS: *parental school-based involvement, parents' volunteering, teachers' interpretation, qualitative interview analysis*

An example of good practice for integrating youth into the labor market in Hungary

LUCA SZŐÖR-FÜLÖP – KATALIN BÖRDŐS

While there are positive trends in economic growth in the EU Member States, there are also challenges that are a long-term concern. These include, for example, unfavourable labour market dynamics, leading to an increase in social inequalities (Artner 2018). The European Economic and Social Committee stresses that young people can play an important role in addressing inequalities and socio-economic challenges, contributing to the future stability and prosperity of the EU (European Economic and Social Committee 2021). To this end, policies should support young people's education, training and active participation in the labour market. The Lost Millennials project, coordinated by the HÉTFA Research Institute, and the project "Incorpora - for responsible employment", implemented by the Maltese Care Nonprofit Ltd. and its partners, will be presented and their results analysed, while the study will also review national and international trends in the NEET group.

KEYWORDS: labour market inequalities, labour market participation, NEET group, Hungarian youth, Incorpora project

Family perspectives for young people growing up in child protection care

IBOLYA CZIBERE – GABRIELLA NEMES-ZÁMBÓ

The study examines the factors of family perspectives among vulnerable youths – children and youth living in alternative care – with qualitative method. The target group is children who live in the Hungarian child protection system as juveniles. Children and young people experiencing different family substitute arenas may result in various family perspectives. These family perspectives are examined within a theoretical framework of family sociology and human ecology. We used a complex approach to describe the experiences and changes of these structural and family-replacer dimensions together with their impacts on the family perspective. We have found that the family perspectives of the young people are diverse and their narratives about their visions of the future are often linked to dominant family and life events previously experienced in family milieus and forms of care. At the same time, the complexity of life events and the diversity of future plans are not necessarily reflected in the institutional background and the professional-young relationships that could support young people's autonomy. Based on the interviews, the family and community levels of the human ecology model can also be a significant factor in young people's family perspectives, so cooperation between family and community, institutional actors can be one of the keys to providing adequate support for young people. In order to realize future plans for family perspectives, professionals need to focus more on individual needs and the diversity and variability of family perspectives.

KEYWORDS: family perspectives, child protection, youth, family structures, family ideas